

PISMA ANTE CILIGE GLAVNOM UREDNIKU »NOVE EVROPE« MILANU ČURČINU (1936—1940)

Ivan Očak — Petar Strčić

1.

Prepiska između dra Ante Cilige i glavnog urednika časopisa »Nova Evropa« Milana Čurčina je u ovom slučaju jednostrana — sačuvana su samo Ciligina pisma koja su upućena Čurčinu; vođena je u razdoblju od 1936. do 1940. godine, u doba složene unutrašnje jugoslavenske i međunarodne situacije. To je bilo vrijeme kad je u Kraljevini Jugoslaviju, koja je u teškim socijalno-ekonomskim prilikama, sve više prodirao utjecaj nacističke Njemačke, vrijeme kad su se vodili pregovori srpske i hrvatske buržoazije o ekonomskoj i političkoj razdiobi sfera utjecaja, doba stvaranja Banovine Hrvatske kao tobožnjeg rješenja hrvatskog nacionalnog pitanja, kad se osjećalo približavanje drugoga svjetskog rata granicama Jugoslavije. To je također bilo vrijeme velikih kriznih zbivanja u Evropi, doba pobjede Narodnog fronta u Francuskoj, kojom se otvorila nada i u pobjedu demokracije u Evropi. Tada započinje i tragično završava narodnooslobodilački (građanski) rat u Španjolskoj — prva antifašistička oružana borba širokih razmjera kao stvarni početak drugog svjetskog rata; na bojištima Španjolske, među antifašistima-internacionalistima iz dvadesetak zemalja bili su i Jugoslaveni te su vodili borbu protiv ujedinjenih nacifašističkih njemačko-talijanskih snaga koje su osiguravale pobjedu fašističkog režima Francea. U to vrijeme sklopljen je sramni Münchenski sporazum između Velike Britanije, Francuske, Italije i Njemačke, uz sudjelovanje Hitlera i Mussolinija, u kojem su zapadne zemlje žrtvovala Hitleru nezavisnost Čehoslovačke. To je i vrijeme invazije Mussolinijevih fašističkih hordi na nezaštićenu Etiopiju i okupacije Albanije, te — neshvatljivog za evropski proletarijat — Hitlerova i Staljinova pakta. Napokon, to je bilo doba kada je u SSSR-u prihvaćen »Staljinški ustav — pobjede socijalizma«, ali i razdoblje velikih represija, tzv. čistki, u kojima je stradalo na milijune nedužnih sovjetskih građana i inozemnih komunista koji su bili vjerni SSSR-u i Staljinu, uz odobrenje štaba međunarodnoga komunističkog pokreta — Kominterne.

Josip Broz Tito preuzima od kolovoza 1937. godine na sebe odgovornost za tadašnje prilike i za budućnost KPJ; započinje sa sređivanjem prilika u Partiji, jača, konsolidira njene redove, bori se protiv frakcionaštva, s uspjehom rješava niz problema, pa tako, npr. neposredno sudjeluje i u osnivanju KP Hrvatske — što je velika pobjeda i Tita i Partije u cjelini.

Tito s uspjehom pretvara KPJ u pravi avangardni pokret revolucionara Jugoslavije, koji će spremno dočekati širenje smrtonosnoga kraka drugog svjetskog rata i na Jugoslaviju.

2.

U toj i takvoj situaciji u Zagrebu nastavlja s izlaženjem »Nova Evropa«, časopis »za politiku i književnost«, čiji je glavni i odgovorni urednik bio Milan Čurčin. Rođen 27. studenoga 1880. god. u Pančevu, školovan u Zagrebu i Beču, Milan Čurčin je završio pravo, ali se čitavog života bavio novinarstvom, pjesništvom i prijevodima. Za vrijeme prvoga svjetskog rata, od 1916. do 1919. živio je u Londonu. Ovdje se družio s jugoslavenskom emigracijom. Došavši u Zagreb 1920. godine, započeo je te godine samostalno izdavati neutralan časopis »Nova Evropa« koji izlazi do 1941. godine. Za vrijeme drugoga svjetskog rata M. Čurčin je živio u Splitu u kući Ivana Meštrovića. Nakon rata, od 1947. god. dalje, živi i radi u Zagrebu. Kao pensioner još je aktivan u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu. Umro je u Zagrebu 20. siječnja 1960. godine.¹

Što se tiče »Nove Evrope«, o njemu čitamo slijedeću ocjenu, izrečenu u ime napredne javnosti, a dao ju je Stevan Galogaža: to je »list socijalnoga kompromisa, list koji svesno radi na dve stolice, demokratski gnjavator 'u okviru' sviju 'postojećih' zakona, list koji nastupa u interesu buržoazije i plaćenih intelektualaca a htio bi da izgleda drukčije, da izgleda kao da želi bune, ali takovu u kojoj bi uredničke akcije ostale netaknute. Treba dakle da se skinu maske te zakrabuljene gospode, da se gospodinu Dr Milanu Čurčinu i 'Novoj Evropi' stane ne 'na rep' nego pravo na glavu...«².

3.

U historiji jugoslavenskih naroda i narodnosti nema baš mnogo ličnosti koje su svojim životnim putom i djelom toliko jasno zacrtale trag za sobom, a opet ga u negativnom smislu »zakomplicirale« tako »marljivo« kao što je to slučaj s dr Antunom Ciligom.

Taj Ante Ciliga, koji ima i sijaset pseudonima, rođeni je Istranin (1898), iz jugoistočnog dijela poluotoka, a iskazao se već za svoga nižega i srednjega gimnazijskog obrazovanja — zbog napredne protuaustrijske djelatnosti izbacivan je iz školâ. Sâm kaže da je bio pripadnik jugoslavenske nacionalno-revolucionarne omladine, ali je ubrzo počeo mijenjati svoja opredjeljenja — pored ostalog, god. 1918. tajnik je Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije u Križevcima, ali i Narodnog vijeća Države SHS u tome mjestu. No, ubrzo se približava boljševičkim razmišljanjima, postaje član Socijalističke radničke partije (komunista) od njena osnivanja 1919, te sudjeluje u mađarskoj revoluciji. Vrativši se u zemlju, vrlo je aktivan komunistički agitator, te je, npr., spomenut i u djamanštajnovu procesu komunistima u Jugoslaviji. Studij filozofije započinje u Čehoslovačkoj a dovršava u Zagre-

¹ Prema podacima Čurčinaova sina *Ivana Čurčina*, koji živi i radi kao profesor engleskog jezika u Postland State University, USA.

² *Stevan Galogaža*, Instrukcije za gospodina Čurčina i njegovu »Novu Evropu«. Kritika, br. 3, jul 1928, str. 93.

bu, gdje je i doktorirao. U međuvremenu je sudjelovao u formiranju komunističkih organizacija u Istri, te se smatra da je Ciliga glavni organizator antitalijanske i antifašističke »Proštinske bune« hrvatskih seljaka jugoistočne Istre. Nakon gušenja bune (i istovremene rudarske »Labinske republike« u susjedstvu), Ciliga se sklanja u Kraljevinu SHS; hapšen je kao komunista više puta. Postaje značajan sudionik komunističkog pokreta i publicista, te se ističe na strani ljevice u okviru KPJ, gdje je najoštrij protivnik stajališta dra Sime Markovića u diskusiji o nacionalnom pitanju. Zalaže se za stvaranje federativne republike SHS, te za priznavanje makedonske nacije i slobodan razvoj narodnosti. Zastupa suradnju s Radićevom HRSS. Delegat je 1924. na Zemaljskoj konferenciji NRPJ za Hrvatsku i Slavoniju, postaje i njezin sekretar kao i rukovodilac KPJ za te zemlje (bez Dalmacije). Sudionik je 3. kongresa KPJ u Beču 1926. godine. Jugoslavenska policija ga je uhapsila i predala talijanskoj, ali je amnestiran. Postaje član sekretarijata Balkanske komunističke federacije Kominterne te je određen za informatora u Kominterni za Jugoslaviju, tako da je od 1926. u SSSR-u; nastavnik je na Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada i sudjeluje na 7. plenumu Izvršnog komiteta Kominterne. Kao član SKP (b) uključuje se u idejno-političke sukobe u njoj, ali i u KPJ, te se suprotstavlja, npr. Filipu Filipoviću i Milanu Gorkiću; na čelu je ljevičarsko-trockističkih Jugoslavena na KUNMZ-u, te je isključen s toga Univerziteta a isto tako i iz SKP (b), te prestaje biti i član KPJ. Upućen je za nastavnika na lenjingradski univerzitet. Godine 1930. uhapšen je zbog trocikizma, osuđen na tri godine tamnice, a zatim na dvije godine konfinacije u Sibiru. Kao talijanski državljanin, uspijeva mu 1935. otići iz SSSR-a; prebačen je u Poljsku, odakle odlazi u Francusku.

Od tada započinje treće, osnovno i najduže razdoblje u životu i djelu dra Ante Cilige. Naime, iz SSSR-a je otišao kao ogorčeni protivnik ne samo staljinizma već i boljševizma odnosno komunizma i socijalizma općenito. Prelazi na pozicije desničarskih tendencija. Čak i u rodnom kraju u Istri 1937. razvija antikomunističku propagandu, ali ne nailazi na odaziv. Nije se tada uspio vratiti i u Kraljevinu Jugoslaviju (Istra tada pripada Kr. Italiji), jer je odmah uhapšen i protjeran; iz Francuske razvija jaču aktivnost i protiv jugoslavenskoga revolucionarnog pokreta. Jugoslavenski komunisti pošli su u snažnu ofenzivu, pa njegovu antirevolucionarnu djelatnost razobličavaju — redom — Milan Gorkić, Edvard Kardelj, Josip Broz Tito, kao i drugi. Tito je ocijenio da je Ciliga — u doba Titova rada na konsolidiranju prilika i jačanja Partije — nastojao ponovno u Partiji izazvati francionske borbe. Ciliga gubi ugled i u svojoj istarskoj bazi, osobito među antifašistički orijentiranim Istranima u Jugoslaviji, a najviše u času kada mu se suprotstavio ugledni ekonomista i pjesnik dr Mijo Mirković (Mate Balota). U doba okupacije (krajem 1941) prelazi iz Francuske u rodni kraj, pa u tzv. NDH, u Dubrovnik i Mostar, ali na putu za Zagreb hapse ga ustaše, zatvaraju u Zagrebu i kao nekadašnjeg komunistu upućuju u konclogor Jasenovac. U tom strašnom logoru ipak je imao privilegirani položaj (čak može i književno stvarati!), te je krajem 1942. oslobođen. Odmah je zaposlen u ustaškoj propagandi Ministarstva unutrašnjih poslova tzv. NDH u Zagrebu, te postaje istaknuti ustaški publicista. Između ostalog, poslije kapitulacije Italije 1943. zalaže se da Istra postane ustaška. No, pravovremeno uočava kraj tzv. NDH, prebacuje se u Austriju i Njemačku, gdje radi i u poslanstvu Paveli-

ćeve »države«, koju povremeno čak zastupa na konferencijama za štampu. Povezuje se i sa vlasovljevcima. U zadnji tren, pred propast nacističke Njemačke, uspio se prebaciti u Švicarsku. Od tada A. Ciliga živi u emigraciji, u više evropskih zemalja, a najviše u Italiji, gdje je i danas. I dalje je istaknuti pripadnik ustaških odnosno neprijateljskih kroatističkih nacionalističkih emigrantskih grupica, pa tako i član »Hrvatskog narodnog odbora«, »Hrvatskog radničkog saveza«, potpredsjednik »Središnjice HDO-a za Evropu«, predsjednik njenoga dijela za Italiju, itd. Podržao je, npr. ideju o osnivanju novih oružanih ustaških snaga, i to tako da se »hrvatska legija« uputi u Dominikansku Republiku, gdje će se koristiti u borbi protiv narodnog otpora tamošnjoj diktaturi. I dalje smatra da je trebalo sačuvati tzv. NDH, koja, po njemu »nije quislinška i osovinska tvorevina, nego tvorevina hrvatskog naroda«, te je javno istupao protiv ekstradikcije Pavelića Jugoslaviji. Vrlo je uporan u antisocijalističkom i antijugoslavenskom stajalištu, te sudjeluje u raznim akcijama na toj bazi.

Ciliga je tijekom svoga vrlo dugog životnog vijeka razvio veoma opsežnu publicističku aktivnost. On je još 1918. surađivao u puljskom projugoslavenskom »Hrvatskom listu«, u međuratnom periodu je urednik »Radničke štampe« odnosno »Organizovanog radnika«, pa organa ilegalne KPJ »Radničke borbe«. Surađuje i u drugim listovima, u zemlji i u inozemstvu. God. 1938. u Parizu mu je objavljena prva knjiga — »Au pays du grand mensonge«, u kojoj je podvrgao žestokoj kritici Staljinov režim u Sovjetskom Savezu, ali i komunistički pokret općenito, i koja je imala velik odjek, te je do danas na raznim stranim jezicima izašla u više dopunjenih i prerađenih izdanja ili u integralnom obliku. U tzv. NDH. objavljuje također mnogo članaka u raznim ustaškim listovima (npr., i u »Spremnosti«), a jedan je od autora priručnika o KPJ za ustašku policiju. I poslije rata razviju veoma obimnu publicističku, novinarsku i uredničku aktivnost, te je sada urednik, npr., pro-ustaškog glasila »Na pragu sutrašnjice«. Objavio je nakon rata i desetak knjiga, u kojima se stalno obračunava sa komunizmom, socijalizmom i njezinim nosiocima. Naročito se obara na samoupravni socijalistički razvoj nevrstane Jugoslavije, stalno očekujući njezin raspad.

U novije vrijeme ime A. Cilige češće se spominje u jugoslavenskim historiografskim i novinskim člancima, iz kojih se vidi da je on u novijoj hrvatskoj odnosno jugoslavenskoj povijesti gotovo jedinstvena pojava, čiji se životni put kreće od napredne revolucionarne protuustarijske i protukaradževićevske orijentacije preko jugoslavenske idejne i komunističke usmjerenosti do ustaške orijen tacije i djelovanja. Taj zatvorenik raznih režima, bio je i suradnik mnogih policija. U borbi protiv jugoslavenske socijalističke samoupravne zajednice naroda i narodnosti proveo je najveći dio svoga vrlo duga života, a na toj osnovi djeluje i danas.³

³ *Petar Strčić*, Prilog za biografiju dra Ante Cilige, rukopis; *Miroslav Bertoša*, Proština 1921. Antifašistički pokret seljaka jugoistočne Istre, Pula 1972; *Dušan Lukač*, Radnički pokret u Jugoslaviji i nacionalno pitanje 1918—1941, Beograd 1982, str. 8, 139, 140, 163—6, 169, 171, 172, 177, 182, 183, 185, 187, 215; *Latinka Perović* Od centralizma do federalizma. KPJ u nacionalnom pitanju, Zagreb 1984, str. 256—260, 264, 269, 270, 276, 299, 300, 303, 319, 368, 369; *Jovan R. Bojović*, Jugosloveni na komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina. Tokovi revolucije, sv. 6, Beograd 1971, str. 148; *Milomir Marić*, Crvene magle na istoku. Staljinizam — očima suvremenika. Duga, br. 296, Beograd, 30. 6. : 13. 7. 1985, str. 57, te isti tekst u: Deca komunizma, Beograd — 1987, str. 25—28; i: Putevi i stranputice dr Ante Cilige, Duga, br. 352,

4.

U centru pažnje Ciliginih pisama Ćurčinu su problemi o kojima je tada razmišljao i pisao — to su problemi međunarodnoga radničkog i komunističkog pokreta, te međunarodnoga političkog zbivanja u evropskim zemljama, uglavnom u Čehoslovačkoj, Francuskoj i — manje — u Jugoslaviji. Ciligu naročito zanima situacija u partijskom rukovodstvu u SSSR-u, a i tu u prvom redu preko staljinističkih čistki, i to uglavnom kroz prizmu vlastitog stradanja u tim progonima. Posebno ga interesira sudbina njegovih jugoslovenskih drugova koji su nestali u staljinskim čistkama, uglavnom negdje u Sibiru. Preko časopisa »Nova Evropa« Ciliga pokušava upoznati jugoslovensku javnost sa stravičnim pokoljima komunista u SSS-u i u tom smislu predlaže popularizaciju letka francuskih intelektualaca — obraćanje evropskoj javnosti u povodu moskovskog procesa koji se vodio od 19. do 24. augusta 1938. god. i »koji ostavlja za sobom, s lješevima šesnaestorice okrivljenih, duboku zapanjenost. Glavno optuženi bili su drugovi i neposredni suradnici Lenjina. Već 18 mjeseci u zatvoru poslije prvog već čudnog procesa, ovi ljudi poznati u cijelom svijetu kao glavni tvorci Oktobarske revolucije i osnivači 3. internacionale, postali su odjednom kontrarevolucioneri, čak i obični banditi. Kao sumnjivi tipovi, prema izrazima javnog tužioca ubijeni su, kao bjensni psi.«⁴ U letku se traži ustanovljenje istine i objavljivanje svih relevantnih dokumenata i osuđuju metodi koji su primjenjivani prema njima.

Iz Ciliginih pisama u vezi Staljinovih čistki saznajemo da je on bio među prvima ako ne i prvi koji je obavijestio svjetsku javnost o događajima u SSSR-u. O tome je sâm napisao u »Novoj Evropi«: »Odmah po prelasku iz Rusije, pisac ovog članka poslao je dopis pariskom listu 'Verite', u kojem je opširno izneo sudbinu svoju i svojih komunističkih drugova, koji su pred devet godinâ — kao članovi Komunističke stranke Jugoslavije — pošli bili u Rusiju, pa su godine 1930. uhapšeni od GE-PE-U zbog veza sa trociklističkom opozicijom, te prognani na Ural, a kasnije i u Sibir. Ovaj dopis ugledao je sveta 27. decembra 1935. na više stupaca, i otuda je — u izvodu — prenesen i u naše dnevnike«.⁵

S obzirom na sve proživljeno u Sovjetskom Savezu, Ciligin je odnos prema SSSR-u u to vrijeme sasvim specifičan. On oštro kritizira Staljina, njegovo rukovodstvo, te uvođenje diktatorskog režima i bori se za njegovo smjenjivanje, smatrajući da za njegove vlasti u SSSR-u neće biti ni demokracije ni napretka. Ciliga uglavnom nije protiv SSSR-a, čak što više — smatra da se u Jugoslaviji treba boriti za njegovo priznanje, koje je u

Beograd, 22. 8.—22. 8. 1987, str. 67—71, br. 353, 5—18. 9. str. 67—70, br. 354, 19. 9.—2. 10. str. 67—69; br. 355, 3—16. 10. str. 71—74; *Ivan Očak*, *Krleža-Partija*. /Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917—1941/. Zagreb 1982, str. 156—165; *Ivan Krefc*, *Otok Lopud u NOB*. Dubrovnik u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941—1945, Split 1985, str. 969, 971; *Siniša Ivanović-Krsto Leković*, *Mantija Krunoslava Draganovića*. Svijet, br. 1472, Sarajevo, 15. 8. 1986; *Milo Bošković*, *Šesta kolona*. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslovenske emigracije. Zagreb—Novi Sad 1985, str. 77, i *Antijugoslovenska fašistička emigracija*, Beograd 1980, str. 86—87.

⁴ Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zbirka starih i rijetkih knjiga i rukopisa, Fond »Nova Evropa«, R 7446 b.

⁵ *Ante Ciliga*, *Povratak iz Rusije*. Na pragu stare Evrope. Nova Evropa, br. 3, 26. marta 1936, str. 85.

interesu obiju država. Međutim, njegova opsjednutost SSSR-om upravo je morbidna, on zapravo ne razlikuje Staljina od SSSR-a kao zajednice naroda, pa u tome smislu treba gledati i tadašnje Ciligine opservacije.

Ciliga je bio teško pogođen napadima u štampi jugoslavenskih komunista, ili pak u štampi koja je prenosila stajališta tih komunista. On se nerвозno branio, zapravo, ne shvaćajući da dolazi novo, titovsko doba, on se služi okoštanim shemama, pa i ne prepoznaje u kritikama svoje djelatnosti samoga — novoga — rukovodioca jugoslavenske Partije, Josipa Broza Tita.

Bez obzira na neke Ciligine krajne ocjene i subjektivizam prema rukovodstvu KPJ, prema jugoslavenskoj Partiji, prema Kominterni, njegova pisma donose mnogo interesantnih podataka za proučavanje i ondašnjeg dijela povijesti bivših komunista a tada emigranata. Ciligina pisma — bez obzira na to što do danas nisu pronađeni i Čurčinovi odgovori — ostaje zanimljivo, vrlo subjektivno i pristrano svjedočanstvo druge polovine 30-ih godina koje je prohujalo mimo Cilige; svakako, objavljivanje tih pisama nikako ne može značiti i njegovu današnju rehabilitaciju, budući da se zna što je Ante Ciliga već tada radio protiv komunističkog pokreta, protiv napretka uopće.

5.

Zbirka pisama dra Antuna Cilige, koja je on slao glavnom uredniku zagrebačkog časopisa »Nova Evropa« Milanu Čurčinu, a koja se ovdje objavljuje, sastoji se od 39 pisama i 15 dopisnica. Prepiska se vodila od 1936, tj. od Ciligina prelaska iz SSSR-a u zapadnu Evropu, pa do 1940. godine, kada on već duže boravi u Francuskoj. Prikazano po godina, izgledaju ovako: god. 1936. poslao je 18 pisama i 3 dopisnice, 1937. god. 3 pisma i 3 dopisnice, 1938. god. 12 pisama i 3 dopisnice, 1939. god. 9 pisama i 4 dopisnice, a 1940. god. poslao je 3 pisma i 2 dopisnice. Osim ovih cjelovitih listova koja su sačuvana u cjelini, postoje i tri pisma bez početka a neka i bez kraja. Tu je i jedan letak, pod naslovom: »Le procès de Moscou. Appel aux hommes«; ovi materijali se ne objavljuju u cjelini, nego se donose djelomično. Autor korespondencije — Ante Ciliga — pisao je svoja pisma iz Francuske (iz Pariza i drugih gradova), gdje je u to vrijeme živio i djelovao. Naravno, objavljuju se ona pisma koja su do nas došla — postoji mogućnost da ih ima više, samo nisu sačuvana ili do danas nisu pronađena, kao ni ona koja je Čurčin slao Ciligi.

Pisma Ante Cilige čuvaju se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, u Zbirci starih i rijetkih knjiga i rukopisa, u Fondu »Nova Evropa«, R 7446 b.

Pisma i dopisnice pisane su rukom Ante Cilige, crnom tintom, na papiru raznog formata. Dopisnice su standardne, poštanske. Jezik je hrvatski ili srpski, te je — kao i stil — ostavljen u prilogama kao u originalu. Sva mjesta podcrtana su kao i u izvorniku. Priloženi letak tipografskog izdanja, tiskan u Parizu na francuskom jeziku, preveo je s Francuskog jezika prof. Božidar Gvozdrenović. U uglatim zagradama nastavci su razrješenih kratica.

29. I. 1936. [Pariz]

Štovani gosp. Čurčin!

Dobio sam januarski broj »N. E« 3 egz[emplara]. — Molim Vas još 2, po staroj »normi«.

K ovomu pismu prilažem Vam članak o Puškinu »Puškin i sovjetsko društvo«¹ (u ruskom i njemačkom varijantu). Ako nađete zgodnim, možete ga objaviti u febr[uaru] »N[ova] E[vropa]«. Imam za to saglasje pisca. Pisac je članka gđa Vjera Aleksandrovna ud[ovica] Schwarz,² poznati ruski socij[alni] literarni kritičar. Njeni redovno već deset godina izlazeći članci u »Socijalističkom Vjesnjiku« navukli su na se opću pažnju ruskih krugova u emigraciji i u Sovj[etskoj] Rus[iji]. — Između ostalih odličnih demokratskih i socijalističkih kritičara gdje A[leksandrova] ističe se osobito socijalnom intuicijom, socijalni analiz liter[nih] pojava to je njena specifična domena; u tomu stoji ona na prvom mjestu. — K odličnoj informaciji gosp[odina] Fjodorova³ i dr., koju sam ja u N[ovoj] E[vropi] čitao, ova socijalno orijentirana kritika javila bi se, izgleda mi, vrlo dobrom i željnom dopunom. U takovom slučaju, ja bih Vam predložio i sistematsku, periodičnu njenu saradnju i člancima direktno za N[ovu] E[vropu] napisanim. Prevođe sa ruskog činili bi Vi dolje (u Zgbu) ili, ako biste željeli, mogao bi prevod činiti i ja ovdje.⁴ (Moj sadanji jezik stvara još mnogo rusicizama, no to će skoro proći).

Njem[ački] varijant članka izlazi u februarskom broju češko-njem[ačkog] »Kampf-a« (u Pragu) (Francuski varijant izlazi u časopisu franc[uskih] socijalista »Idée et action).

U tom fran[cuskom] časopisu izašao je nedavno njen članak o Gorkom⁵ (po povodu smrti). Htio sam Vam ga poslati, no ne mogu da nađem. Uopće, u njem.[ačkim] i franc[uskim] socija[lističkim] časopisima njeni članci periodično se pojavljuju.

Sa prijateljskim pozdravom
Vaš A. Ciliga

P. S. Gosp[odinu] iz Bgda (Kolarčeva 5) možete poslati moju adresu.

A.C.

Pariz 11. II. 1936

Glavnom uredniku »Nove Evrope«
gosp[odinu] M. Čurčinu
Poštovani gospodine uredniče!

¹ Ovaj članak nije bio objavljen u »Novoj Evropi«. A. S. Puškin (1799—1837), ruski pjesnik.

² Vjera Aleksandrova udata Schwarz, ruska emigrantkinja, živjela u Parizu, bavila se ruskom i sovjetskom literaturom.

³ Nikolaj Fedorov, rođen 1892. iz Odese. Bjeloemigrant u Jugoslaviji. Suradnik »Nove Evrope« (Vidi: Irena Lukšić, Kulturna djelatnost ruskih emigranata u Hrvatskoj između dva rata. »Qorum«, Zagreb 1985, str. 50—52.

⁴ Ovdje A. Ciliga misli na Pariz, gdje je bilo dosta ruskih emigranata.

⁵ Maksim Gorki (1868—1936), ruski-sovjetski proleterski pisac koji je živio u to vrijeme u Moskvi.

Šaljem Vam, preko mog rođaka docenta zagrebačkog univerziteta D^{ra} T. Cilige,¹ jedan moj članak: »Iz Rusije kroz Poljsku i Čehoslovačku«²

Kako idejna linija članka tako i njegov revijalni karakter čine ga, nadam se, sasma podesnim za Vaš časopis.

Članak sam napisao još u Pragu, u januaru mjesecu kad još nisam znao kada ću moći krenuti za Pariz. Sada bi mogao napisati neke vrste produženje »Iz Češke u Pariz«.³ No osim takvih putno-političkih impresija ja bih veoma rado saradivao u Vašem listu i na teme konstantnije, kao: međunarodni odnosi, Rusija, međunarodni radnički pokret (svih struja i organizacija), teme koje ja odlično poznajem. Najinteresantnija, može biti, bila bi tema o Rusiji. Jugoslavija silno strada od nekritične hvale Rusije sa strane jednih i vulgarne grdnje sa strane drugih. Donoseći sistematski kritičku informaciju iz unutrašnjeg života Rusije, politička borba i politički progono u Rusiji itd. i kritičke opće članke o Rusiji (na pr. »Industrijalizacija Rusije«, »Seljačko pitanje u Rusiji«, »Crvena armija«, »Međunarodna politika Rusije« itd.). Vaš bi list tu mogao odigrati vrlo korisnu i časnu ulogu. Tim više što je to stara linija Vašeg lista po odnosu k Novoj Rusiji: Kritika i priznanje.

Poslije mog devetgodišnjeg boravka u Rusiji, iz kojih 5^{1/2} posljednjih godina u hapsu i sibirskom izgnanstvu,⁴ ja dabome znam Rusiju skroz na skroz, i mogao bih mirne savjesti uzeti učešće po toj temi u Vašem listu uvjeren da će moje pisanje biti ne samo objektivno nego i kompetentno.⁵

Posle Vaše principijalne saglasnosti mi bismo mogli preći k razmatranju konkretnih uslova saradnje: teme, obujam, honorar.

Sadašnji članak ja Vam šaljem bez svakih uslova — ako ga štampate pošaljite mi direktno ili preko mog rođaka honorar, koji Vam je moguće dati.

Sa punim poštovanjem
Dr Ante Ciliga

Adresa: Dr. A. C.

Poste restante No 21
Rue de la Bastille
Paris — 4^e

¹ Dr Tomislav Ciliga, bratić A. Cilige.

² A. Ciliga je objavio dva članka o svom povratku iz Rusije: prvi kojeg spominje izašao je u »Novoj Evropi« br. 3, 26. ožujka 1936.

³ Drugi članak kojeg je objavio a tiče se njegovog povratka: »Na povratku iz Rusije. Nemoć Češkog fašizma i njena pozadina.« »Nova Evropa«, br. 6, 26. lipnja 1936.

⁴ A. Ciliga je boravio u Sovjetskom Savezu od 1925. do 1935. godine, od toga od 1929. u zatvoru.

⁵ Zanimljivo je da je M. Čurčin — urednik časopisa — u vezi s pisanjem A. Cilige o Sovjetskom Savezu u »Novoj Evropi«, br. 9, od 26. rujna 1936. dao slijedeću uvodnu napomenu Ciliginom članku »Moskva pokazuje svetu lice«: »Pisac ovog članka, Dr A. Ciliga, vratio se nedavno iz Rusije, gde je proboravio devet godina, pod svakojakim okolnostima, kako su čitaoci 'Nove Evrope' mogli videti iz njegovog članka »Na pragu stare Evrope«, u broju od marta. On je tamo imao dovoljno prilike da upozna ljude i stvari, i da izbliza posmatra što se zbiva. Ipak — u nemogućnosti da se obavestimo neposredno na izvoru, a pred protivurečnostima obaveštenja iz svetske štampe, — moramo ostaviti potpunu odgovornost pisca za mišljenje i zaključke do kojih dolazi u ovom svom izlaganju.« (str. 288)

P. S. Nezavisno od svake saradnje i njenih uslova u Vašem cijenjenom listu za mene još stoji pitanje pomoći Voji Vujoviću⁶, Dragiću⁷, Mustafi Dediću⁸ i ost[alim] Jugoslovenima koji se nalaze u sovjetskim tamnicama, izaći odonda. U Zapadnoj Evropi i Americi ta je stvar već u toku i brzo je ja kanim prenijeti i u Jugoslaviju. Ja se nadam da će Vaš list tu akciju pomoći. Ja ću Vam uskoro poslati materijal po tom pitanju.⁹

A. C.

3

Pariz 2. III. 1936. g.¹

Štovani gospodine uredniče!

Hvala Vam lepa za Vaš ljubezni odgovor i za Vašu stvarnu susretljivost. Uzimajući u obzir prilike »N[ove] E[vrope]« ja sam dabome saglasan na delimično skraćanje mog članka. Znajući dobro karakter N[ove] E[vrope] i njenih urednika ja imam puno poverenje da će i te ili druge »male korekture« — kako se Vi izraziste — koje smatrate nužnim učiniti, biti u okviru opšteg duha članka i za to dajem i na njih svoju saglasnost. Ako prilike štampanja i izlaženja N[ove] E[vrope] dopuštaju da mi pošaljete korekturni otisak članka, ja bi Vas molio to učiniti, no ako prilike toga ne dopuštaju, ja ne insistiram i šampajte tada prema Vašoj uvidavnosti.

Članke o Rusiji ću poslati. No tek kroz 1^{1/2} — 2 mjeseca. Sada pišem 5—6 članaka o Rusiji (skoro sve o političkim progonima, o tamnicama, koncentracionim taborima, internaciji itd.) za jednu američku socijalističku novinu². Kada to svršim, sjest ću za članke za Vaš list.

Sada ide u Francuskoj u Tuluzi kongres ujedinjenja sindikata.³ Francuska igra danas centralnu ulogu u međunarodnom radničkom pokretu i ovaj kongres ima u tom smislu međunarodno značenje. On je izražaj duha vremena, izražaj izvesne snage, volje, nada i iluzija. Jedan mali člančić na 2—3—4 stranice »Nove Evrope« mogao bi biti od interesa i za jugosla-

⁶ Vojo Vujović (1897—1938), politički radnik iz Kragujevca, član Srpske socijal-demokratske partije od 1912. godine. Za vrijeme prvog svjetskog rata bio u Francuskoj, gdje je studirao i ilegalno djelovao kao komunista. Od 1919. do 1921. ilegalno partijski radio u Francuskoj i Njemačkoj. Od 1921. do 1926. član je i sekretar rukovodstva Komunističke omladinske internacionale (KOI), zatim član Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. Sudjeluje na IV i V kongresu Kominterne. Isključen je iz SKP (b) zbog pripadnosti trockističko-zinovjevskoj opoziciji, te je u siječnju 1928. protjeran u Sibir. Ponovno je primljen u SKP (b) 1930. godine. Bio je referent u Balkanskom zemaljskom sekretarijatu Izvršnog komiteta Komunističke internacionale, te predavač u Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ). Ponovno je uhapšen 1935. pod optužbom da je pripadao trockističko-zinovjevskoj organizaciji »Moskovski centar«. Posmrtno je rehabilitiran 1956. god. (Branislav Gligorijević, Između revolucije i dogme. Vojo (Vojislav) Vujović u Kominterni. Zagreb, 1983.)

⁷ Stanko Dragić, zagrebački komunist. Bio je uhapšen kao student KUNMZA zajedno sa A. Ciligom. Osuđen je na tamnovanje na Soloveckom otoku u Ledonom Oceanu.

⁸ Mustafa Dedić bio je mostarski sindikalni funkcioner. Uhapšen je kao student KUNMZ-a zajedno s Dragićem. Nestao u staljinističkim čistkama.

⁹ Na početku lista (zaglavljju) stoji: 26. II. 1936. 28. II. 1936: posl. br. 1—2a/XXIX.

¹ Na vrhu pisma: »6. III. 1936.«

² Misli sigurno na štampu jugoslavenskih emigranata. U Americi i Kanadi izlazilo je nekoliko radničkih socijalističkih listova; najpoznatiji su bili »Radnik« u Chicagu i »Borba« u Kanadi.

³ To je bio kongres krugova izvan Crvene internacionale. O njemu je pisao u »Novoj Evropi«, br. 5, 1936.

v[ensku] javnost i ležao bi na liniji Vašeg lista. Ako mislite i Vi tako i ako prostor dopušta, javite mi i u takvom slučaju Vi bi k 15 ov[og] m[jeseca] mogli imati taj člančić, rezime toka kongresa i socijološko osvjetljenje njegovog značenja za naše vreme.

Rusija proživljuje sada stadiju diktature Kromvelovskih general majora⁴ ili napoleonovskog konzulata, doba vršljanja gospode Fuše-a,⁵ i pomoć njihovim žrtvama jako je aktuelno, važno i progresivno delo. U Evropi i Americi već se koješta učinilo i sada se radi u tom pogledu. Ja ću još o tome da Vam docnije opširnije napišem. ta se tiče pomoći N. E. naših jugoslavenskim »zarobljenicima«,⁶ ja mislim konkretno ovo: 1) upoznati jugoslavensku javnost sa faktima beskonačnog držanja pod ključem Jugoslovena u Rusiji — u mom članku ja spominjem »one koji su ostali tamo«: požeravčanina Voju Vujovića, bivšeg generalnog sekretara Internacionale komunističke omladine, zatvorenog na 8 godina u Suzdalsku Polit[ičku] Kaznionicu (Izolator), Zagrepčanina Stanka Dragića... itd. (još 2 imena: Mustafe Dedića i Stefana Häberlinga)⁷... i ja Vas molim ovo mjesto u članku svakako ostaviti 2) pripremiti a zatim i provesti podršku progresivnih elemenata jugosl[ovensku] javnost zahtevu ruskoj vladi da pusti proganjane Jugoslavenne iz Rusije. Kratka Izjava 10—20—30 uglednih progresivnih javnih radnika sa takvim zahtevom silno bi pomoglo i uskorilo oslobođenje tamošnjih »zarobljenika«. U tom pitanju N[ova] E[vropa] bi mogla odigrati krupnu ulogu i uzeti inicijativu na sebe. »Novoj Evropi« koja pored ostalog imade u svom aktivu i akciji za Đuru Keroševića⁸ ruska vlada ne bi mogla odgovoriti samo sa tipičnom za tu vladu grdnjom. Danas se još radi o *informiranju* javnosti, no *sutra* će doći na red i pitanje Izjave. — Kako vidite ja računam na pomoć javnosti, a ne vlade. No to ne znači i ne isključuje da se djeluje i kod vlade za jevnu stvar — da se izdadu tim Jugoslavenima jugoslavenski pasoži (poslati bi se trebali preko Internac[ionalnog] Crvenog krsta ukoliko Jugosl[avija] nema direktnih diplomatskih veza sa Rusijom.⁹ No pitanje pasoša postat će aktualno tek posle informisanja i istupanja javnosti. Jedan iz mojih članaka o Rusiji ja bi mogao posvetiti njenim tamnicama, konc[etracionim] taborima i internacijama i tu opširnije izneti i stvar naših ljudi koji još tamo čame.¹

Sa štovanjem odani Vam
A. Ciliga

⁴ To je aluzija na vođu revolucije u Engleskoj, Cromwela.

⁶ Pod »zarobljenicima« Ciliga misli na Jugoslavenne koji se nalaze u staljinskim logorima.

⁵ Očevidno misli na francuskog maršala Fernarda Fouchea (1851—1929).

⁷ Stefan Häberlingen, partijski ilegalac iz Novog Sada, u Moskvi je bio student KUNMZ-a.

⁸ Jure Kerošević, bosanski rudar, koji se za vrijeme rudarskog štrajka sukobio sa žandarima na Božić 1920. godine i zbog toga bio osuđen na smrt. U vezi te osude započela je u »Novoj Evropi« kampanja za njegovo oslobođenje. Miroslav Krleža je u korist oslobođenja Keroševića objavio članak u »Novoj Evropi« br. 10, 1922.

⁹ Ciliga skoro nigdje ne naziva Sovjetski Savez tim imenom, nego samo Rusija. Što se tiče diplomatskih veza Jugoslavije—SSSR, — oni će biti ustanovljeni tek 4. lipnja 1940. godine.

Pariz, 23. aprila 1936.

Štovani gospodine uredniče!

Saljem Vam danas članak o Tuluskom kongresu; tačnije, članak »povodom Tul[usskog] kongresa«.

Dok sam dobio Vašu dopisnicu ja sam već bio zauzet nekim drugim stvarima, a zatim, oslobodivši se i počevši pisati za Vas, ja sam osjetio da — pri mojem shvaćanju problema — treba članak postaviti šire — Kriza Evrope i radnički pokret¹ — što sam ja na koncu i učinio i dao i taj naslov. Ja sam se osobito trsio da napišem članak u takovoj formi da ga bude moguće štampati u Vašem listu (i u Jugosl[aviji] uopće). Nadam se da sam u tom uspio. Mogu Vas uvjeriti, da sam ja učinio vrlo mnogo da to bude moguće.

Članak je, zapravo, posvećen krizi centralne i zapadne Evrope; u ju-goistočnoj Evropi situacija ima svoje osobitosti. Ja na to ukazujem na koncu mog članka.

Ovaj mjesec — mjesec i po dana šta sam nosio u glavi probleme pove-zane sa ovim člankom, ja sam iskoristio da razgovaram o tim problemima sa različitim i vrlo kompetentnim ljudima i svi su me ti razgovori utvrđivali u nizu mojih zaključaka, koje i ja sam nisam htio da primimi bez nekolicog proveravanja.

Kako bi se i htelo verovati u bolje, no fakt ostaje da je položaj zap[adne] i centr[alne] Evrope vrlo težak, bez prave perspektive, sa mračno-pasivnim osećajem: »tonemo«. Upravo ta pasivna rezignacija — to i jest što najteže djeluje.

Članak moj, koji predstavlja u suštini opreznu i umjerenu informaciju o tom, šta se u centr[alnoj] i zap[adnoj] Evropi zbiva i kakvi ovdje niču problemi, zadovoljit će, mislim, jednoj potrebi naprednog i slobodnog dijela naše misleće inteligencije.

Ja se nadam da je u aprilskom broju »N[ove] E[vrope]« odštampan drugi dio mog pisma o Češkoj.² Tako da bi ovaj članak ostao za majski broj. K junskom broju (ako ne još nešto i k majskomu) ja ću Vam poslati nešto daljnjeg: O Rusiji, tačnije iz Rusije.

Osim toga, ja kanim da uzmem učešće o Vašoj anketi o unutarnjem pitanju uređenja Jugoslavije no da se ne ograničim izloženjem lične točke gledišta, a da tu točku dam u širim granicama »Narodno pitanje i radnički pokret«, da izložim evoluciju koju su u tom pitanju proživjele soc[ijal] dem[okratske] i kom[unističke] stranke Jugoslavije. Po svom učešću u tim strankama i učešću u borbi oko toga pitanja je osobito tačno obavješten i o evoluciji koja je tu proizašla. S druge strane danas ni tim ni bilo kojoj drugoj stranci, ja imam mogućnost da slobodno i objektivno kažem mnogo šta drugi ljudi, vezani svojim položajem, i znajući, ne mogu da kažu.

Molim Vas da mi pošaljete još po tri egzemplara ovih brojeva N[ove] E[vrope] — svega 5 — gdje izađu moji članci. Ima niz Jugoslavena — rad-

¹ Članak A. Cilige, Kriza Evrope i radnički pokret (povodom kongresa ujedinjenja francuskih sindikata, bit će objavljen u »Novoj Evropi« br. 5, maj 1936 str., 141—148.

² Vidi: A. Ciliga, Na povratku iz Rusije. Nemoć češkog fašizma i njena pozadina. »Nova Evropa«, br. 6, 26. jun 1936.

nika kojima ih šaljem, zatim jug[oslavenskoj] inteligenciji, kojoj ih dajem na posudu. Šaljem nekim Česima i Rusima.³ Oni se istovremeno upoznavaju i sa mojim člancima i sa listom u cjelini. Ako položaj lista traži može se za te brojeve i otkinuti od honorara.

Što se tiče prevoda novaca, ja sam to pitanje već uredio i danas pišem o tom i mom rođaku (kako da mi pošalje).

Što se tiče akcije za povratak ostalih Jugoslavena iz Rusije, koji se tamo nalaze u hapsima i progonstvu, imade kojekakvih novosti. O njima ja ću da Vam odjeljeno napišem i pošaljem neki materijal.

Sa poštovanjem Vaš A. Ciliga

5

La Varenne, 2¹VI. 36

Štovani gospodine uredniče!

Dobio sam novac za 2 članka od moga čovjeka.

Primio sam također 3 dalnja egzemplara martovskog broja N. E. Molim Vas da mi pošaljete i 5 egz[emplara] majskog broja. Kako *aprilski* broj uopće nisam primio, to Vas molim 1 egz[emplar] i za april. Kako mi piše moj rođak u majskom broju izlazi članak o Francuskoj.¹ Tako da kod Vas ostaje još drugi dio članka o Češkoj. Mislim da biste u junu mogao i njega donijeti. Zaključni dio tog članka — rezime općevropskog položaja on je za isteklo pola godine uspio dobiti sjajnu potvrdu. Ja tamo predviđam ojačanje međun[arodne] pozicije Italije i Njemačke. Martovski udar Hitlera² i abesinski uspjesi Musolinija³ moj su prognoz potvrdili. Na to bi vi u redakc[ijskoj] primjedbi mogli ukazati. To bi članku pridalo na aktualnosti. Ja sam sada potpuno zauzet pisanjem knjige o Rusiji. Ona će vjerojatno već u augustu mjesecu izaći u Parizu na ruskom jeziku. I skoro istovremeno na nekoliko drugih jezika. U julu poduzet ću korake za Jugoslav[ensko] izdanje.

Sa štovanjem Vaš A[nte] C[iliga]

Od Cilige

La Varenne, 16 av. 11 nov.

6

Pariz, 18. VI. 36.

Štovani gospodin Čurčin!

Ja Vam šaljem sada opet članak o Francuskoj. Grandiozan štrajk i zauzeće fabrika potreslo je novu Francusku. I izgleda da je jako odjeknulo i izvan Francuske. I mada sam zauzet pisanjem svoje knjige o Rusiji, ja se nisam mogao uzdržati da se ne opet ne zabavim i Francuskom. Ja sam na tu temu napisao čitavu brošuru.¹ No vidim da Vi to nikako ne biste mogao

³ Misli sigurno na emigrante kojih je u to vrijeme bilo mnogo u Parizu i Francuskoj.

¹ Članak za kojeg smatra da je izašao u svibanjskom broju objavljen je pod naslovom: »Križa Francuske i cele Evrope« u »Novoj Evropi«, br. 10, 26. oktobra 1936

² Misli se na ulazak Hitlerovih jedinica 7. ožujka 1936. u Reinsku oblast čime je bio narušen Locarnski ugovor.

³ Riječ je o talijanskoj agresiji u Etiopiji koja je završila 9. svibnja 1936. proglašenjem kralja Viktora Emanuela »kraljem Etiopije«.

¹ Nije poznato da li je takva brošura objavljena.

odštampati, pa sam onda odlučio napisati manji članak za Vas. I on je izišao veći nego sam želio. No želeći da ga Vi dobijete 20 da biste ga mogao uvrstiti u junski broj, ja sam se jako žurio i pisao široko. Šaljem ga vazdušnom poštom. Vjerujem da će ovaj članak radi svoje aktualnosti i Vama i čitačkoj publici doći na vrijeme.

Kakova je sudbina druge polovine članka o Češkoj?

Molim Vas, da mi pošaljete u ime honorara za današnji članak i za drugi dio o Češkoj 200 franaka tj. za taj posljednji i unapred, ako još nije u ovom broju štampan. Zauzet sam knjigom o Rusiji pa nemam dovoljno vremena da pišem druge stvari, a troškove dabome imam svaki dan. U vezi sa time Vas i molim za ukazanu ljubeznost. Novce mi možete poslati, kao i zadnji put, preko mog rođaka.

Dobio sam 2 egz[emplara] majskog broja. Ja sad nisam bio kod kuće 10 dana pa neznam da li su stigla još 3 egz[emplara]. Ako ih niste poslao, molim Vas da mi to učinite. Molim Vas uopće da mi šaljete 5 egz[emplara] gdje izađu moji članci. Šaljem ih u Češku i Italiju i dajem na pročitavanje u Parizu.

Sa štovanjem Vaš A. Ciliga.

Adresa: 16 av. Onze Novembre La Varenne (Seine)

7

La Varenne, 24. juni 1936.

Štovani gosp. uredniče!

Vjerujem da ste Vi već primili moju telegramu i pismo sa člankom o »Francusko[m] vrenju«¹ od 18. ov. mj. i da je sudbina tog članka već riješena.

Ja sam poslije otpreme tog članka i pisma od 18. VI, dobio na poste restante 6 brojeva N[ove] E[vrope] (hvala iskreno), a vrativši se u La Varenne tu sam našao i Vaše pismo od 10. ov. m. Tako da dobar dio pitanja iz mog pisma od 18. ov. m. sad otpada.

U slučaju da članak o fran[uskim] događajima ipak nije mogao već izaći u junskom broju bilo bi može biti moguće donijeti moj prvi, uskoro dvaput veći, članak na tu temu, gdje su osim posljednjeg naročito bila razrađena još dva pitanja 1. unutarnje i vanjske teškoće Francuske, 2. analiz iz[oženog] rezultata koji pokazuje da je položaj znatno kompliciraniji nego što to sumarna formula »Pobjeda Narodnog Fronta« može da kaže. Pravo da kažem žao mi je za ta dva poglavlja, ali vidio sam da tako veliki članak Vi u junu nikako donijeti ne biste mogli. A događaji tražili su ipak da se o njima napiše još u junu i ja sam 18 sjeo i napisao drugi članak, kraći. 15—16 stranica to je za Vas jako mnogo, no vidim iz objave da Vi nekada imate više od 32 stranice. A posljednji događaji u Franc[uskoj] zaista tako su veliki i važni da takovo isključenje zaslužuju. *Molim Vas javite mi odmah, kako stoji stvar i jeli članak izišao itd. Sto je u junskom broju izašlo.*

U slučaju da članak o faš[izmu] u Čehoslovačkoj nije izašao, a izlazi tek u julu, molim Vas ostavite tamo datum »Prag, januar« ili »Prag, februar«. To je potrebno da se shvati razlika (djelomična dabome) u ocjeni situacije koju sam ja davao tada tamo (do dolaska u Francusku) i koje je dano u prvom i drugom pariškom članku.

¹ O tom članku bilo je već riječi u napomeni pisma br. 5.

U aprilskom broju »N[ove] E[vrope]« osobito me je dirnuo članak gosp[odina] Milana Pribičevića.² To što on veli o seljačkom pitanju, o strašnom bezizlaznom tako reći položaju seljaštva, neobično je ubedljivo. Jednostavna, iskrena predaja seljačkog stanja možda je upravo i time tako ubedljivo. Da, za 10 godina Evropa se je strašno promjenila. Ja je teško prepoznajem. To što sam neposredno sreo u Češkoj i Francuskoj to sam za Jugoslaviju osobito osetio iz članka gosp[odina] Milana Pribičevića. A što će tek biti kroz 5 godina, kad Rusija otvori straš[nu] konkurenciju u eksportu žita?! S druge strane s radošću sam osetio u članku g[ospodina] M[ilana] P[ribičevića], da ljudi u Jugoslaviji — pa i iz starijeg pokoljenja — traže i dapače smjelo traže izlaz iz situacije. Dok ima volje da se traži izlaz, teškoće još nisu definitivno pobijedile. K ovom pismu ja Vam prilažem 1) kopiju jednog otvorenog pisma Viktora Serža (Kibaljčića, nečaka znamenitog Narodovoljca³, koji je prenio bombe za narodovoljačke atentate u tom broju i bombe koje su ubile Aleksandra III⁴) Andre Zidu (André Gide) čuvenom francuskom beletristu. [Jedna rečenica nečitka, a slijedeća je precrtana: Posljednje Vam šaljem za to, da biste mogli upotrebiti njegov rad, ako bude zgodno. Op. O. S.]. Mislim da bi bilo vrlo podesno donijeti pismo Serža (s malim Vašim uvodom) u Novoj Evropi. To bi bila prva praktična pomoć Vašeg časopisa za izlaz i naših Jugoslavena iz Rusije — u Vašem uvodu Vi bi mogli opet napomenuti te 4 i ostale Jugoslavene, spomenuti i mene i postaviti pitanje do kuda [Rusirja — precrtano, op. O. S.]. Ruska vlada misli ipak taj bezobrazluk da produžava. Pismo Serža, francuskog pisca drugom viđenom franc[uskom] piscu vrlo je zgodan povod. [Jedna rečenica nečitko, precrtano]. [Dabome, ne treba spominjati jer to bi izazvalo neshvatanje kod čitalačke publike — precrtano, O. S.]. Iskreno sam Vam zahvalan za Vašu ponudu pomoći za jugosl[avensko] izdanje moje knjige o Rusiji. Ja sam upravo i kanio da se sa Vama posavjetujem u tom pitanju. U Beogradu ćirilicom, izgleda mi da bi se izdalo lakše (Gece Kon, ko li). No, s druge strane, po mojim društvenim vezama ja sam više vezan sa Zagrebom i trebalo bi ozbiljno pokušati ipak izdati tu u Zagrebu. Kod koga? Pojma nemam. Tekst još nisam počeo da razošiljem, on još nije tako daleko došao, osobito onaj prepisani na mašini (ja sam sada i diktirao u Parizu tu knjigu — njen ruski original). U julu mjesecu nadam se da ću biti u položaju prvu polovinu knjige (ruski tekst) poslati Vama... Po svom tom i izvadak iz nje, osobito iz prve polovine bolje podilazi za takav književni časopis. No može biti da budu mjesta zgodna i za knjiž[evni] i drugi za politički časopis, pa da bude zgodno objavovati dve glave na dva mjesta. Niče još i pitanje prevoda knjige sa ruskog na jugoslavenski. Ja sam donekle zaboravio čisti

² Milan Pribičević (1877—1937), političar. Nakon šestojanuarske diktature kralja Aleksandra Karađorđevića podupirao je Udruženu opoziciju. Zalagao se za politiku Narodnog fronta i borio se za ideju saveza radnika i seljaka. Smatrao je također da se država treba organizirati na principu federacije.

³ Taj znameniti *narodovoljac* bio je Kibaljčić Nikolaj Ivanović (1853—1881). On je bio glavni tehničar organizacije »Narodna volja«. Zbog atentata na cara Aleksandra II osuđen je na smrt i streljan. Inače postoji verzija da je Kibaljčić bio potomak naših iseljenika iz Crne Gore.

⁴ Aleksandar III (1845—1894), ruski car od 1. ožujka 1881. Ciliga piše Aleksandar III te pogrešno navodi da je ubijen Aleksandar III, jer je 1. ožujka 1881. godine Aleksandar II (1818—1881) bio ubijen po rješenju Izvršnog komiteta »Narodne volje«. (Sovjetskaja istoričeskaja enciklopedija, knj. 1, Moskva, 1961, str. 362).

jezik i osobito pri prevodu sa ruskog, bojim se da bi unosio rusizme. Uostalom, o tome ima još mjesec dva vremena... Kad završim knjigu, jesenas, mislim otići u Istru, kući, i otuda u Jugoslaviju. Zaželio sam se viditi i ljude i kraj, obnoviti stare veze i viditi kako to sad tamo izgleda. Ja sam za ovih 10 godina silno »zaostao«, sve mi izgleda novo, nepoznato. Tada se nadam i Vas uvidjeti.

Nadam se, da će Vam biti moguće poslati mi akonto 200 Fr[anaka] o kojima sam pisao 18. ov. mj. pa sam i mog rođaka zamolio da ode do Vas, da on opet uzme tehničku stranu na se.

Sa srdačnim pozdravom Vaš A. Ciliga⁵

8

Pariz, 27 IV 36

Štovani gosp. uredniče

Primio sam Vašu kartu, da je moj članak »Francuska u vrenju« zakasnio. Srdačno sam Vam zahvalan za Vaše brzo saopćenje. Molim Vas pošaljite mi članak nazad (u Varenne). Ukoliko u junskom broju izlazi moj članak, molim Vas da mi pošaljite 5 egz[emplara]. Ako bi bilo moguće još 2—3 egz[emplara] martovskog broja molio bih Vas također. Jedan moj znanac nije mogao u Sarajevu da dobije taj broj! Za septembarni broj ja ću Vam nešto drugo, o Rusiji pripremiti. K tomu vremenu poslaću i prvu polovinu knjige (ako ne i svu).

Sa srdačnim pozdravom Vaš A. Ciliga.

Nom et adreese de l'expediteur M. A. Ciliga, La Varenne (Seine) 16. av. onze Novembre

9

Pariz, 10 augusta 1936 g.

Dragi gosp. Čurčin

Proces koji ove dane ide u Moskvi protiv Zinovjeva,¹ Trockog² — Buharina,³ učinio je vrlo aktualnim pitanje o političkim progonima, o političkom režimu u Rusiji. Ja bih veoma želio napisati za septembarski broj »N.

¹ Na početku pisma, drugom rukom: »6. VII. 1936.«

² G. J. Zinovjev (1883—1936), kao član ruske socijaldemokratske stranke u emigraciji surađivao sa V. I. Lenjinom. Bio je član CK Boljševičke partije od 1907. godine. Iako je bio u sukobu s Lenjinom uoči i za vrijeme oktobarske revolucije, Lenjin se složio s time da on bude prvi predsjednik Komunističke internacionale, organizirane 1919. godine. U frakcijskim borbama nakon Lenjinove smrti bio je na strani Staljina a protiv Trockog. Međutim, 1925. godine zajedno s Kamenjevom priključuje se »lijevoj opoziciji«. Godine 1927. je isključen iz Ruske komunističke partije (boljševika), ali je uskoro ponovno primljen u partiju. Slovio je kao teoretik partije. U sudskom procesu kojeg je organizirao Staljin početkom kolovoza 1936. osuđen je i strijeljan.

³ Lav Davidovič Trocki Bronstein (1879—1940). Boljševičkoj partiji pristupio je prije oktobarske revolucije. Aktivno je sudjelovao u oktobarskoj revoluciji u Petrogradu. U prvoj radničko-seljačkoj vladi bio je Komesar za vanjske poslove i kao takav vodio je sovjetsku delegaciju na Brest-Litovske mirovne pregovore s Nijemcima, ali nije htio potpisati mirovni ugovor unatoč Lenjinovoj naredbi. Poslije prodora Nijemaca u Ukrajinu Lenjin ga je postavio za komesara Narodne odbrane i komandanta Crvene armije. Često je dolazio u sukob s Lenjinom, ali to nije smetalo Lenjinu da ga drži na visokim funkcijama. Nakon Lenjinove smrti 1924. god., stao je na čelo opozicije Staljinovom rukovodstvu, jer je bio jedan

E.« jedan članak o tom procesu, gdje bih dao opću sliku polit[ičkog] režima i uopće sliku polit[ičkog] progona u Rusiji. Jedan znalački, informativan članak na tu temu čini mi se da bi bio potpuno na svom mjestu. Cekam Vaš odgovor. Srdačni pozdrav Vaš Ciliga.

25/8 šaljem tek danas kartu. Ishod procesa 16 smrtnih kazna, među njima Zinovjeva i Kamenjeva,⁴ znači nešto tako »novog« u praksi Ruske Revolucije da članak o tome izgleda mi sada upravo potreban. Vaš A. C.⁵

10

[Paris], 9/IX (1936.)

Dragi gosp. Ćurčin

Šaljem Vam evo članak. On nije predug, no ipak je duži nego sam u početku pretpolagao da će izaći. U slučaju da bude potrebno skratiti ga, mislim da je najpodesnije zato drugi dio članka »Slika moskovskog suda«.¹ Tako se mogu prosto ispustiti razni slučajevi — argumenti. Ja sam i sam mislio da li da ispustim. No po prilici u jugosl[avenskoj] štampi faktična strana procesa dana je malo i za dobronamjerne no ne informirane o Rusiji ljude — a takvih u Jugoslaviji mora da ima dosta — dokazi lažnosti optužbe vrlo su potrebne i korisna stvar. I ostavih.

Dvobroj posvećen Hercegovini dobio sam i s užitkom pročitao. Žalio sam što nije bilo članka o nac[ionalnom] pokretu pred rat — akcija »Naroda«, nac[ionalni] pokret u mostarskoj gimnaziji. Sabrati uspomene živih učesnika onog predratnog pokreta, izgleda mi, da bi vrijedilo. Idealizam, žrtve, vjere, koje su u tadanji pokret uneseni — stoje toga, da im trag ne propadne bez slijeda.

Molim Vas da mi sačuvate tekst članka. Kad stigne moj rođak u Zagreb, on će ga u Vas uzeti. Molim Vas 5 brojeva sept[embarskog] broja (s mojim člankom). Ako bi Vam bio koji članak potreban, za koji mislite da bi za me-

od mogućih nasljednika Lenjina. Godine 1927. isključen je iz SKP(b) na njenom XV kongresu, a dvije godine kasnije Staljin ga je protjerao iz Sovjetskog Saveza. Živio je u Meksiku, gdje je osnovao IV internacionalu (trockističku) i vodio borbu protiv Staljina, koji ga je dao likvidirati 1940. godine.

³ Nikolaј Ivanovič Buharin (1888—1938), član boljševičke partije od 1906. godine. Zbog revolucionarnog rada carska vlada ga šalje u progonstvo u Sibir. Vraća se u Petrograd nakon februarske revolucije i aktivno sudjeluje u oktobarskoj revoluciji. Uređivao je partijski organ »Pravdu«. Bio je glavni protagonist Lenjinove ekonomske politike (NEP-a). Jedno je vrijeme nakon Lenjinove smrti pomagao Staljinu u borbi protiv lijeve opozicije. Ne slaže se sa Staljinom te je optužen zbog tzv. desnog skretanja i isključen iz partije 1929. godine. Osuđen ej na moskovskom procesu 1938. i strijeljan.

⁴ L. B. Kamenjev (1883—1936). Uoči prvog svjetskog rata bio je vođa boljševičke frakcije u carističkoj Dumi (parlamentu). Bio je protjeran u Sibir, a nakon februarske revolucije vratio se u Petrograd. Od 1917. godine bio je član CK SKP(b). Uoči oktobarske revolucije zajedno s Zinovevim suprotstavio se ideji zahvata vlasti, ali je nakon pobjede oktobarske revolucije bio na rukovodećim pozicijama. Nakon Lenjinove smrti bio je na strani Staljina u borbi u Trockim. Godine 1925. prelazi na stranu opozicije zbog čega je 1927. godine isključen iz partije. Zatim je direktor Instituta marksizma-lenjinizma i prvi urednik Lenjinovih sabranih djela. U moskovskom procesu 1936. osuđen je i strijeljan.

Rezultat ovog Staljinovog procesa protiv Zinovjeva i Kamenjeva bilo je streljanje 16 najpoznatijih sovjetskih rukovodilaca.

⁵ Na kraju je već ranije navedena adresa.

¹ Članak kojeg je u povodu procesa objavio zvao se »Moskva pokazuje svetu novo lice«, »Nova Evropa«, br. 9, 26. septembar 1936.

ne bio podesan, Vi mi uvijek možete Vašu ideju saopćiti, pa ćemo vidjeti što se može učiniti.

Ja sam sad mislio napisati može biti i opći članak o progonima u Rusiji, nu, kako vidite, zadržao sam se na ovom procesu.

Srdačno Vaš A. Ciliga

11

Pariz, 6/X 1936.

Štovani gosp. doktore!

Dobio sam septembarske brojeve N. E. Hvala za točnu otpremu. U mom članku imade jedna netočnost, koju bih Vas molio da ispravite u sledećem broju. Na posljednjoj stranici članka u prvoj alineji veli se da Trocki tvrdi da »usprkos Stalina« *cvate* u Rus[iji] socijalizam... To Trocki ne tvrdi, to je *preuveličenje* njegove ocjene. On tvrdi da »идет строительство социализма«. Znači: »gradi se, izgrađuje se, ziđe se socijalizam« ja sam, izgleda mi, upotrebio reč »ziđe se« ili »raste« a Vi ste zamenili lepšim no jačim izrazom »raste« i izašla je netočnost. — Ja se sada preseljujem u *Paris (11, rue de la Convention, Paris 15e* i molim Vas šaljite od sada svu poštu na tu adresu. Kako mog rođaka sad nema u Zagrebu, molim Vas da mi Vaša uprava pošalje sama direktno honorar za posljednji članak preko *Poštanske štedionice, Filijala Zagreb*, tek[učí] rač[un] 40 871 Banka S. Baruch et Cie, 11 rue Auber, Paris, (s oznakom da je to za mene).

Sa štovanjem Vaš A. Ciliga.

Dopisnica

12

[Pariz], 22/X 1936.

Dragi gosp. Čurčin!

Ja sam promijenio adresu — preselio sam se u Pariz — pa Vas molim slati mi časopis i korespondenciju na novu adresu. U slučaju da ste što poslali na staru adresu, ono će stići meni također.

Honorar za septembarski članak nisam još dobio. Sad je u Zagreb došao moj rođak pa ću ga danas zamoliti da one k Vama. On već ima praksu sa otpravkom novca.

Molim Vas da posljednji gest Sovj[etske] Rusije u korist Španjolske vlade¹ ne uzmete previše ozbiljno. To je samo gest, manevar, igra unutarne polit[ičke], vanjsko polit[ičke] diplomatske kominternovske kakogod hoćete (ima niz komponenta) no sve skupa samo igra, demonstracija. Jedno je sigurno ništa ozbiljnog, ništa stvarnog za Španjolsku vladu Moskva učiniti neće. Ništa ona neće reskirati za nju. Moguće da Mosk[ovska] vlada smatra da Evrop[aska] reakcija nije dovoljno ocijenila njen novi gest i ona sad želi pokazati da ona može činiti i neprijatnosti. Moguće da želi napraviti mali utisak u Evropi od procesa ili prgotovati atmosferu za novi proces. Jedno je stalno kod Moskve: u stranu reakcije idu djela u stranu progresa — riječi, gesti. Sa iskrenim pozdravom Vaš A. Ciliga.

¹ Autor misli na pozitivan odnos SSSR-a prema formiranju vlade Narodnog fronta u Španjolskoj na čelu koje je socijalist Largo Cabaljero.

P. S. U »Manchester Guardianu«, od 7/X izašao je moj članak o Rusiji. Non et adresse de la Expeditieur A. Ciliga 11, Rue de la Convention Paris 15e.

13

Pariz, 10. novembra 1936.

Dragi gosp. Čurčin,

Šaljem Vam danas odeljito — kao tiskanicu — 3 stvari: 1) nekoliko ekzemplara »Appel aux hommes«¹ niza vidnih književnika, publicista, sindikalista i drugih javnih radnika koji traže utvrđenje Istine o procesu »16«²

¹ Točan naziv ovog dokumenta je slijedeći: »Le procès de Moscou. Appel aux Mommies«. Evo njegova teksta: »Od 19. do 24. kolovoza odvijao se nenadano u Moskvi ubrzanim ritmom jedan politički proces koji zbog leševa šesnaestorice okrivljenih ostavlja za sobom duboku zapanjenost. Glavni optuženi bili su Lenjinovi drugovi i neposredni suradnici. Već 18 mjeseci u zatvoru nakon prvog već čudnog procesa, ovi ljudi, poznati u cijelom svijetu kao glavni tvorci oktobarske revolucije i osnivači III internacionale, poprimiše odjednom obličje kontrarevolucionara, čak običnih bandita. Ti sumnjivi tipovi, prema riječima javnog tužioca, ubijeni su 'kao bijesni psi'.

Svjetska javnost očekivala je da pri ovakvom osobitom događaju, o krivicama okrivljenika budu objavljeni precizni dokumenti, stvarne činjenice. Uzalud. Pred nju se jednostavno iznosi pravo obilje priznanja, groznih, krljavih, monotonih; najpoznatiji preživjeli učesnici, oktobarski boljševici, ludo se obeščašćuju; jedan Trocki pojavljuje se i vidi obučen kao agent hitlerovskog Gestapoa. Kako su postigli ova priznanja, više zapanjuća nego što je to neodređena optužba? Ova u svakom slučaju zlokobna predstava — krije li ona neku veliku makinaciju? To ne znamo.

Ali, pred stvarnošću, bilo kakvom, predstavljeni moskovski proces, svi oni, radnici ili intelektualci za koje je oktobarska revolucija značila odlučni korak prema društvenoj pravdi i već uoči rata nacija veličanstvenu ljudsku renesansu, svi se osjeteše zburnjeni. Svi žele, mi hoćemo ZNATI.

Mi hoćemo znati najprije — a i to je dosta — zbog obične brige o ljudskom dostojanstvu.

Mi hoćemo znati sve zbog duboke solidarnosti s narodom SSSR-a. A neprijatelji slobode i pravde, naši La Rocque i Doriot, optužuju svom snagom kao centar propasti — Moskvu. Moskvu! Protiv njihove pogubne gluposti mi ne prosvjedujemo, u tegobnoj epohi kao što je naša, nego samo tražimo jedno efikasno oružje: istinu. Ona nam dakle treba, ta istina i cijela i ma kakva bila.

Francuski radnici već su nekoliko mjeseci sami sebe opet svjesni, oni se opet okreću k nadi. Ali oni također osjećaju da će »oslobođenje radnika biti djelo radnika samih«, ili to neće nikada biti. Da bi mogli ispuniti svoju dužnost mira i pravde, mora im prije svega sve biti jasno, treba da se bore prosvijećeni. Moskovski proces ispriječio se na njihovom putu kao ogromna sjena. Ta sjena mora biti raspršena, i to što prije.

Kao što su to već razne grupe radnika tražile, mi zahtijevamo međunarodnu istražnu komisiju, apsolutno slobodnu, koja će raspolagati svim dokazima, pozvati sve svjedoke i javno ispitati Moskovski proces — njegove izvore, njegovo provođenje, njegove zaključke, te nakon toga javno izjasniti o cjelokupnoj aferi. Mi jednostavno tražimo najelementarniju pravdu.

T. S. V. P.

Mi se obraćamo ljudima svih partija koji se smatraju odanima ideji oslobođenja radnika, svima onima koji priznaju da je ljudski napredak istinski samo ako je uvećana socijalna pravda, ljudsko dostojanstvo, ma kakve god bile njihove ideologije. Tko bi među njima odbio da traži ISTINU?

Prvi potpisnici: Magdeleine et Maurice PAZ, Pavel RIVET, ALAIN, Paul DESJARDIS, Marcel MARTINET, Georges DUMOULIN, Jean GALTIER-BOISSIERE, Felicien CHALLYE, Jeane et Michel ALEXANDRE, Andre BRETON, Georges MICHON, Leon WERTH, EMERRY, Georges PIOCH, Henry POULAILLE, L. CANCOUET, Vitor MARGUERITTE, André PHILIP, Jean GIONO, Lucien JAC-

Među potpisnicima Viktor Norgerit, Šarl Vildrak, Žiono i dr. (u posljed[njem] broju »Vendredi«³ izašao je predgovor Andre Gidéa k njegovoj novoj knjizi »Povratak iz Rusije«, knjige koja označava prelaz slavnog franc[uskog] pisca sa pozicije *apologetičke* na *kritičku* u odnosu Rusije zamjećanje ne samo pozitivnih no i negativnih pojmova. Mislim da Vi »Vendredi« dobijate, zato Vam taj članak ne šaljem. Na svaki slučaj Vam saopćavam da moj rođak u Zagrebu dr Tomislav Ciliga, »Vendr[edi]« dobija). 2) članak dra Živka Topalovića »Krv u Moskvi«,⁴ posvećen procesu »16«. Taj članak time je važan i karakterističan, što predstavljajući u osnovi »drugo gledište« ipak utvrđuje i podvlači nemoralnost i lažnost optužbe (urota i — osobito — veza sa hitlerovskom Gestapom). Dr Topalović razjašnjava također zašto je baš ovakova lažna optužba nužna: potreba uništiti ne samo fizički nego i kompromitirati moralno. Taj fakat de Staljin likvidirajući na delu socijalnu i *moralnu* stranu revolucije vrši to pod maskom čuvanja i udubljenja socijalne i moralne strane i dovodi ga do potrebe neverovatne laži i licemjerja i tamo gdje njegova pozicija politička i jača, praktičnija (makar i ne idealnija, principijelnija). Priziv Dra Topalovića da »ne treba trovati duše ljudi« apologetikom tog procesa meni se čini da je osobito aktualan posle pojave u oktob[arskom] broju N. E. članka gosp. M. Vuk[ićevića].⁵ Nije stvar u »Drugom gledištu« u, da mi bude dozvoljeno reći u privatnom pismu istinu: u nemoralnoj apologetičnosti nemoralne i javno lažne strane tog procesa svoju tvrdnju da je dokazana urota i veza sa hitler[ovskim] Gestapo gosp. Vuk[ićević] *ničim* ne dokazuje. A tu stranu prekrasno razjašnjava Dr Top[alović] zato Vam šaljem njegov članak, koji molim da potom vratite mom rođaku koji će mi ga ovamo poslati. No članak gosp[odina]

QUES, Germaine DECARIS, Charles VILDRAC, LARGENTIER, GOUDCHAUX-BRUNSCHWIG, Betty BRUNSCHWIG, Pierre LOEWEL, Suzanne LEVY, Ludovic MASSE, André ALBA, Paul ELUARD, René LALOU, Jacques PREVERT, HAGNAUER, CHARBIT, WULLENS, Pierre MONATTE, Louis et Gabrielle BOUET, Elie REYNIER, Lucie COLLIARD, GUIGUI, Camille DREVET, GOUTTENOIRE DE TOURY, R. LOUZON, David GUERIN, DR MABILLE, Maurice WEBER, Benjamin PERET, Georges HUGNET, Henri PASTOUREAU, Jacques BARON, Fernand CROMELYNK, Georges BATAILLE, BOVET, CHAMBERLAND, ZORETTI, JOSPIN.

Potpisuju također: Gaston BERGERY i Georges IZARD izjavljujući da

1) politička linija njihove organizacije ne koincidira u potpunosti sa svim oznakama apela, ali se sa bitnim zaključcima potpuno slaže; 2) uzdržavaju se do sada od kritiziranja unutarnjeg režima Rusije, no smatraju potrebnim postaviti pitanje o Moskovskom procesu, jer jedan takav problem prelazi granice unutarne politike i tiče se svih ljudi izvan granica.

Isto smo tako priznali slijedeću izjavu: »Iako se ne slažemo sa svim oznakama ovog apela, slažemo se u želji za istinom, koja je i njena sadržina.

Suviše poštujemo ljudsku osobu i njena prava da ne bismo tražili potpuno osvjtljenje moskovskog procesa.

Mi potpuno odobravamo propozicije ankete formulirane u Appelu.« Marc SANGNIER, Georges HOOG, Maurice LACROIX, Jacques MADAULE, BETMALE, GABALDA, Mme ANCELET-HUSTACHE, M. DESFOUR, Paul BOTLER, P. LEFEVRE, P. TRICARD-GRAVERON, Henri CLEMENT, Maurice SCHUMAN, H. ANCELET.

² Riječ je o spomenutom Moskovskom procesu, nakon kojeg je streljano 16 najviših sovjetskih rukovodilaca.

³ »Vendredi«, časopis koji je izlazio u Parizu.

⁴ Članak Živka Topalovića, desnog socijalista, izašao je u »Radničkim novinama«, br. 1936.

⁵ Vidi: M. Vukićević, Posle procesa u Moskvi (drugo gledište). »Nova Evropa«, br. 9, 6. septembra 1936.

Vuk[ićevića] sadrži još jednu netočnost, koju ja ne znam čime objasniti — jer ona toliko protivuriječi javno poznatoj činjenici. Osnovna teza nje-gova članka glasi da je u Rusiji Staljinom likvidirana vlast komunističke stranke i ustanovljena vlada Sovjeta. To je netačno. U *suštini* već s 1919. g. i definitivno s početka 1921. g. likvidirana je vlast Sovjeta i uspostavljena vlast diktature partije. No to je bilo faktično stanje, formalno juridički, konstitucionalno postojala je vlast sovjeta i u konstituciji partija se nije ni spominjala. I baš je karakteristična strana novog staljinskog projekta Konstitucije⁶ da on (u paragrafu 143) uspostavlja otvoreno, legališe, — sankcioniše, utvrđuje diktaturu Komunističke partije, utvrđuje po obrascu fašističkih konstitucija, totalitarni režim jedne partije. Taj paragraf utvrđuje obavezu organizacije u svakom javnom telu »rukovodeće« komunističke grupe. A i do tog sa 1930. g. Staljin je uveo *novu* praksu da se sve važnije odluke i naredbe izdaju i potpisuju ne samo predstavnikom sovjetske vlasti no i partije, koji je izašao 7. X. u »Manchester Guardianu«. Konac članka, posljednje 1½ stranice potpuno su nove a na prve 4½ stranice M[anchester] G[uardian] skratio je bio ili sam sam ja sada dodao desetak stranica na raznim mestima. Novo izdanje članka ja ću izdati u nekom fran[uskom] listu. Vama ga šaljem informacije radi, naravno da možete iskoristiti potpuno ili djelomično ako nađete za zgodno.

Javite mi molim Vas, da li biste želili i moj članak o Španjolskoj. Može biti Vi biste mogli dati *belešku* o »Appel« od 10 redaka. To bi bilo vrlo dobro.

Sa poštovanjem Vaš A. Ciliga

P. S. U Njemačkoj 1929—33. g. Staljin je odbijao u ime »ljevičarstva« zajednički front sa socijaldemokratima protiv hitlerovske opasnosti. Sada učinio je Staljin treći preokret u Španjolskoj: opet i više no ikad ranije za pomoć Španjolskoj. Odobrava naravno da Španjolska vlada iskorišćava pomoć no 1) fakta govore da je ta pomoć manja no što pišu fašisti i što žele Španjolci; 2) ona je došla posle katastrofalnog lošeg utiska u Evropi od »procesa 16« i posle separatnih pretpregovora zap[adnih] država o novom Lokarnu. Napose — radi se više o gestu i manevru nego o stvarnoj pomoći Španjolskoj. Vodeći glavno prodiranje, i idući u osnovnom u desno, Staljin-ska vlada — pod pritiskom tradicije, opozicije, evrop. demokracije, radi i te ili druge leve ispade i manevre. Treba iskoristiti i njena kolebanja, no ne biti njihovom žrtvom.

Adresa: 11, rue de la Convention Paris XVe³

Štovani gosp. Čurćin!

Mi smo počeli bili lijepo da surađujemo i ne bih htio da svršimo hrđavo. Naprotiv htio bih da produžimo kao što smo počeli. Ja sam Vam nedavno predložio recenzije na proslavljenju već knjigu Andre Gidea »Retur de l'URSS«¹ na knjigu Trockog, članak o Španjolskoj i kanio sam predložiti čl[anak] »Dva Lenjina« — Lj[enin] do vlasti i na vlasti — Mislim da bi daljna saradnja bila u korist N. E. kao i moju.

⁶ Konstitucija SSSR, tj. Ustav koji je bio primljen u studenom 1936. te je dobio naziv »Staljinski«.

¹ Recenzija knjige André Gidea objavljena je kao zajednička recenzija nekoliko autora, a jedan je i A. Ciliga. »Nova Evropa«, br. 1, 26. I 1937.

Međutim uvodnik novembarskog broja N. E.² sve to stavlja u pitanje. Po tonu tog uvodnika (kao i po ne odgovaranju na moje pismo i predloge) izgleda mi kao da Vi bolje ne želite moje saradnje. S druge strane i ja, bez i do objašnjenja nekih momenata iz tog uvodnika, ne vidim mogućnost za moju normalnu saradnju. No, pamteći što je bilo do tog uvodnika, u toku cele ove godine, ja sam sklon vjerovati, da se radi o nehотиčnoj grešci. U takovom slučaju nju nije teško ispraviti.

Ne radi se o tome da bi Uredništvo bilo solidarno sa svim što ja pišem o Rusiji, Francuskoj itd. To i ne može biti. I ja mislim, da listu može samo koristiti kad on donosi ozbiljne članke različitih tendencija (u općim granicama naprednog društvenog krila). No ja ne mogu ćutke primiti da Uredništvo kvalifikuje moje posmatranje Rusije kao skroz neobjektivno, jednostrano, »sve crno«. Još manje ja mogu ćutke proći preko tog objašnjenja koje ono daje mojoj kritičnosti prema Rusiji a najmanje preko po smislu, u danom kontekstu, vrlo nejasnog upominjanja da sam ja otputovao iz Rusije »pomoću talijanskog pasoša«. Od pitanja objektivnosti, istine (koja uvijek može biti sporna), tu se već prelazi k pitanjima političke i lične časti (koja mora biti uvijek besporna).

Mislim da ćete se i Vi saglasiti da kako lojalnost tako i moral traže, da se pitanje, koje je uvodnik N. E. unio u pogledu mene u javnost u N. E. i objasne. Nezavisno, dapače, od toga kako se uredništvo odnosi k mojoj daljnjoj redovnoj saradnji. No kako da se to izvrši? Svoj odgovor, svoje objašnjenje kako polit[ičko] tako i lične strane pitanja ja želim dati u članci na 3 str[anice] N. E. »o Rusiji i o Jugoslaviji«. Smatram da treba reći punu istinu, no bez svakog zaoštravanja. Naprotiv s težnjom k lojalnom izjašnjenju.

Što se tiče Rusije, to iz mojih članaka poznato da sam ja za priznanje i saradnju s njom. No ja tvrdim: 1) da su mogućnosti saradnje za napredne, dem[okratske] elemente, ograničene; 2) da dem[okratskim] elementima u Evropi grozi opasnost da ih Rusija iskoristi kao kusur pri svom sporazumjevaju sa evrop[skom] reakcijom (uključivo i Njemačkom). I eto ja ne govorim iz vazduha; 3) da se takovu opasnost može izbjezati samo po osnovu sačuvanja *kritičnosti* i *nezavisnosti* k ruskoj vladi u slučaju saradnje sa njom. V. V.³ ponavlja k današnjoj Rusiji lakovjernost i iluzije starih panslavista k carskoj Rusiji (Nu u koliko napr[imjer] u čl[anku] »Ruku Rusiji« *osnovno* bilo zahtjev priznanja R[usije] — ja nisam Vam pisao ni jedne riječi protiv tog članka, mada je argumentacija bila u mnogom slaba).

Što se tiče mog pasoša treba znati: 1) da sam ja živio i putovao »pomoću« tal[ijanskog] pasoša i pre putovanja iz Rusije na primjer 1925—26. godine kad sam boravio pred odlazak u Rusiju u Beču na radu člana bečkog biroa Kominterne. Mislim da čovek kad se razide s Kominternom ima ne manje moralno pravo putovati na tal[ijanskom] pasošu koliko ga ima dok je pristaša i funkcioner Kominterne. 2) No ako je u pitanju otputovanje iz Rusije moja čast čista, nije čista čast ruske vlade. Ta je vlada pošla na skandalozni pokušaj, — kupiti me od tal[ijanske] vlasti, istrgovati moje brisanje iz tal[ijanskog] podanstva. Ti su pregovori doveli do polovičnog rezultata:

² Spomenuti uvodnik je pisao Ć(určin), nosi naziv »Rusija i Jugoslavija« a objavljen je u »Novoj Evropi« br. 11 od 26. novembra 1936.

³ Riječ je sigurno o suradniku »Nove Evrope« sudiji Ves. M. Vukićeviću, koji je pisao o odnosima s SSSR-om.

talijansko poslanstvo u Moskvi saglasilo se je da mi se oduzme pasoš (što je i bilo učinjeno u novembru 1934), da me Rusi drže koliko hoće i gde hoće u hapsu i zatočenju (mene su odmah posle toga, usred zime, otjerali još 400 kilometara sjevernije i dodali mi još 3 nove godine zatočenja), no poslanstvo nije se saglasilo izbrisati me iz podanstva. Videći takav položaj, ja sam tako postavio svoju glavu na kocku, istupio sam sa svom žestinom pred moskovskom vladom, otvoreno je optužio i žigosao za sramni pokušaj kupiti me, da me pretvori u vječnog roba, mesto one vlasti. Ja sam postavio Moskvu pred dilemu: ili ubiti me, ili me pustiti. Tada još nisu ubijali opozicionere, osobito inostrance (ja sam o tom vodio računa) i moj riziko svršio se je za mene spasonosno: ja sam bio isteran iz Rusije. GPU⁴ dalo mi je tad na granici pasoš (kao što sam to opisao u svom prvom članku u »N[ovoj] E[vropi]«⁵, koji je tad ono samo uzelo u talijanskom poslanstvu.

Očekujem sa interesom i sa nadom na ureguliranje stvari Vaš odgovor. Molim da mi odgovorite po mogućnosti što prije pošto, naravno, moje objašnjenje javnosti ja u svakom slučaju treba da dam u decembru mjesecu. Sa štovanjem A. Ciliga.

Adresa: 11, rue de la Convention, Paris 15^e

P. S. Molim Vas da moj članak »Der Kampf innerchalt des russischen kommunismus«, ukoliko ga Vi ne možete iskōristiti, date mom rođaku. Njemu molim Vas da dade i beogradske »Раџничке Новине« s člankom Živka Topalovića o mosk[ovskom] procesu. On će uzeti honorar za članak o procesu. A. C.⁶

15

(Paris) 13. XII 1936.

Štovani gosp. Ćurĉin

Dobio sam Vaše pismo i šaljem sad članĉić »O Rusiji i o Jugoslaviji¹. Za januarski broj napisat ću o knjigi Žida.

Vaše pismo objasnilo je stvar na naĉin, koji me potpuno zadovoljava. U lojalnom i otvorenom saopćenju Vašem prilika, kako se je desilo sve to sa prošlim uvodnikom, ja sam našao garanciju dobrih međusobnih odnosa.

U slučaju da bi trebalo sakratiti moj članak možete ispustiti svu prvu stranicu, osim prve reĉenice. Ja sam taj dio prve stranice koji se u slučaju potrebe može ispustiti okružio olovkom. No, molim Vas da članak, kako ste i Vi već pisao, bezuslovno izađe u decemb[arskom] broju.

Za kampanju u korist priznanja i saradnje s Rusijom mislim da bi bilo zgodnije da nađete saradnika koji bi na Rusiju gledao ipak slobodnije i kritiĉnije nego V. M-V.²

Sa poštovanjem A. C.

⁴ GPU = Objedinjonnoje gosudarstvennoje političeskoje upravljēnije = OGPU = Državna sigurnost, u vrijeme prvih godina sovjetske vlasti.

⁶ Iznad teksta Ćurĉin je napisao vjerojatni primitak pisma: 10. XII 1935, zatim je napisao ispod toga: din[ara] 300 dati honorar za članak dru Ciligi o procesu za reviju.

⁵ Vidi »Nova Evropa«, br. 3, od 26. marta 1936.

¹ U sijeĉanjskom broju »Nove Evrope« ovaj članak A. Cilige nije objavljen.

² V. M. V. je Ves. M. Vukiĉević.

(Paris) 5. I 1937.

Štovani gosp. uredniče!

Šaljem članak. Za blagdan sam bio izvan Pariza i tamo sam ga napisao ne znajući još da će biti 3 članka. Sad sm koješta izmijenio. Ja sam se sossredotočio na izlaženju knjige. Vaša ideja posvetiti januarski broj u prvom redu Židu smatram da je veoma zgodna. I vjerujem da naša 3 članka ma da i nismo prigovarali o raspodjeli materijala, neće ponavljati jedan drugog, a nadopunjavati.

Mislim da ste uvidjeli da je i u »Novostima« u božićnom broju odštampan odlomak iz prve glave moje knjige. Ja sam ga bio poslao jednom časopisu (preko jednog mog prijatelja Istranina), a on se bez mog znanja i saglašenja pojavio u »Nov[ostima]« i još izbaciše odeljak o pozitivnim utiscima! Istražujem sad tu stvar. Molim Vas da ostavite primjedbu — kako vidite veoma učtivu — koju sam ja tim povodom dodao k mom članku.

Kako ste Vi odštampani u dec[cembarskom] broju moj odgovor, posve sam zadovoljan: skraćenja koja ste Vi učinio posve su umjesna i duh članka ni malo ne mijenjaju. — Radi nekih sporednih momenata bilo bi dobro, ako bih mogao dobivati korekturni otisak. Sa iskrenim pozdravom Vaš A. C.

(Paris) 27. III 1937.

Dragi gosp. Čurčin

Šaljem Vam članak Vjere Aleksandrovne o *Zamjatinu*¹. Značenje Zamjatina u sovjetskoj i uopće ruskoj poslijerevolucionarnoj književnosti na toliko važno, značajno, da bi izgleda mi bilo umjesno donijeti o njemu — u momenat njegove smrti osobiti članak.

Ovaj put šaljem još članak (V[jere] A[leksandrovne] na ruskom jeziku. Ubuduće spreman se slati Vam već jugosl[avenski] prevod, no želio bih prije toga znati Vaše mnijenje.

Ja sam ove dane potpisao ugovor sa pariškim izdavačkim zavodom »Editionis Gallimard de la Nouvelle Revue Francaise« za izdanje moje knjige na francuskom jeziku. Knjiga se nalazi u prevodu.

Sa prijateljskim pozdravom Vaš A. Ciliga

Pariz 3 maj 1937

Dragi gosp. Čurčin

Šaljem Vam ovaj mali članak o Staljinu i Crv[enoj] armiji.¹ Misao o njemu nikla je iznenada pri čitanju posljednjeg telegrama iz Moskve. Pa kako je već bilo kasno da Vas pitam, da li imate mjesta za ovakav članak, ja

¹ Jevgenije Zamjatin (1884—1937), sovjetski književnik, u svojim pričama dao je sliku kolektivističkog društva koje je dehumanizirala industrijska tehnika.

¹ Članak se točno zove: »Odnos između Staljina i Crvene armije (jedino mišljenje)«, »Nova Evropa«, br. 6, 26. maj 1937.

sam sjeo, napisao ga i sad Vam ga šaljem. Misli, shvatanja procesa evolucije u Rusiji] dabome da su stari i baziraju se na svom mom iskustvu u Rusiji i znanju o Rusiji.

Sa štovanjem Vaš A. Ciliga

19

(Vincennes) (S) 23 VI 1937

Štovani gosp. uredniče,

Ja putujem kroz par tjedana iz Pariza, pa bih Vas molio da mi pošaljete honor[ar] za moj posljednji članak (St[aljin] i Crv[ena] armija) i za dva članka gdje Vjere Aleksandrovne — ili direktno na Banku Baruch Banque S. Baruch & Cie, 11 rue Auler, Paris) ili preko mog rođaka (Dr T. Ciliga, Zgb, Savska cesta 16).

Vrlo mi je drago da ste odštampali moj posljednji članak. On je tada, zaista, izgledao suviše smion. No sada, poslije ubistva Tuhač[evskog]¹ i 7 generala,² on može izgledati i nedovoljno smion! Neće Vas, mislim, odviše iznenaditi, ako reknem da je Tuhačevski samo pseudonim,³ preteča... koga ne znam, možda Blüchera⁴ ili — Vorošilova.⁵ No — inicijativa može preći iz ruku Staljina u ruke njegovih konkurenata. Nesumnjivo da se Rusija sad nalazi na nekom velikom prelomnom momentu. Hoće li taj prelom moći izvršiti Staljin (u što ja silno sumnjam) ili će ga izvršiti protiv Staljina drugi, vjerojatnije armije, vrijeme će pokazati. Nu bilo bi pogrešno misliti, da ti krvavi obračuni sve više slabe Rusiju.

S iskrenim pozdravom Vaš A. Ciliga

P. S. »N. E.« mi preko ljeta *ne* šaljite. Nemam za sada za to vrijeme adrese. A. Ciliga, 39, rue Raymond du Temple Vincennes (S)

20

Pariz 1 VIII 1938

Poštovani gosp. doktore

Primio sam Vaš paket s »N[ovom] E[vropom]« i koricama za dva godišta prekjučer a danas i Vaše pismo od 30. VII. Srdačna hvala na obojem. Moj posljednji članak »Istarski motivi«¹ gledao sam pisati osobito čitko.

¹ Mihail Nikolajevič Tuhačevski (1893—1937), sovjetski vojni rukovodilac i vojni teoretičar, maršal SSSR-a, član SKP(b) od 1918, od 1934. god. kandidat za člana CK SKP(b). (Sovjetskaja vojennaja enciklopedija, tom 8, Moskva 1980, str. 151). Nestao u staljinskim čistkama. Posmrtno rehabilitiran.

² Među streljanih 7 generala bio je i naš zemljak Danilo Srdić, učesnik oktobarske revolucije.

³ A. Ciliga griješi kad smatra da je prezime Tuhačevski pseudonim.

⁴ Vasilij Konstantinovič Blücher (1890—1938), sovjetski vojskovođa, heroj građanskog rata, maršal Sovjetskog Saveza. Na XVII kongresu SKP(b) bio je izabran za člana CK SKP(b). Član Vrhovnog Sovjeta SSSR-a (Sovjetskaja vojennaja enciklopedija, tom 1, Moskva 1976, str. 505—506). Nestao u staljinskim čistkama. Posmrtno rehabilitiran.

⁵ Kliment Jefremovič Vorošilov (1881—1969), vojskovođa, popularni heroj građanskog rata, heroj Sovjetskog Saveza, ministar Narodne odbrane, maršal Sovjetskog Saveza. Od 1921. do 1961. i od 1966. član CK SKP(b) i član Politbiroa CK SKP(b). (Sovjetskaja vojennaja enciklopedija, tom 2, Moskva 1976, str. 363—365).

¹ Točan naziv članka je »Istarski motivi i Balotina Istra«, objavljen u »Novoj Evropi«, br. 9, od 26. septembra 1938.

Mislim da sam i uspio. Gledaću da tako bude i sa pismima. Za novu adresu bio sam ja dao već odavno.

Sada o tekućim stvarima: 1) računam da ćete k 15 VIII već imati jasan pregled augustovskog broja pa da ćete tada moći me obavestiti o mogućnostima za moj čl[anak] »Ist[arski] motivi«. U junskom broju »N[ove] E[vrope]« na dva mjesta zadire se u reakcionarno idealiziranje naše hiljadugodišnje seljačke i narodne zaostalosti, pa mislim da moj obračun sa tom teorijom, poezijom i naukom na istarskom terenu dolazi u pravo vrijeme; 2) kad mi budete pisali radi mog članka molim Vas da mi saopćite: a) adresu g. inž. Aleks[andra] Božića, mog školskog druga i starog prijatelja. On je ranije živio u Indianapolisu, a sada po junskom broju »N[ove] E[vrope]« vidim da živi u Cincinati; b) koja revija u Zagrebu (pa i u Jug[oslaviji] dolazi u obzir za štampanje jedne serije odziva i recenzija na *desetak* osnovnih djela o Rusiji (od revolucije na ovamo) ukoliko prostor i polit[ički] aktuelni karakter »N[ove] E[vrop]« ne dopušta takav publicitet kod Vas; 3) vrlo mi je bilo drago pročitati da imate i direktnu vezu s g[ospodinom] Adamićem,² pa da ćete eventualno i njemu pisati.

Sa štov[anjem] Vaš A. C.

21

Pariz 25 I 1938

Štovani gosp. Ćurčin!

Evo ja, najzad, opet stigoh u Pariz i opet ću da Vam se čime javim. Veoma žalim da za vrijeme mog 2 1/2 mjesečnog boravka u Jugoslaviji (Bgd i Zgb) nisam imao mogućnosti da zadjem k Vama niti da Vas vidim i govorim sa Vama. Nadam se da ću ljetom 1938 g. ipak u tome uspjeti. Ja pišem sada memorandum direktno na Min[istarstvo] U[nutrašnjih] Posala u Beograd i nadam se da će mi izgon ipak biti ukinut, ukoliko sada faktičkih razloga za izgon nema (jer ja u nikakvom nelegalnom radu ne sudjelujem i — uopšte — u unu[trašnjoj] pol[itičkoj] borbi u Jugosl[aviji] ne miješam se budući po suštini zauzet skoro isključivo ruskim problemima). Molim Vas da mi pošaljete brojeve »N[ove] E[vrope]« koji još nisam imao tj počevši od sept/embra/ 1937, ako ih već niste poslao (jer sam pisao mom rodjaku da zadje k Vama i zamoli Vas za te brojeve. Moja najnovija adresa Dr A. Ciliga 35, r[ue] Sebastien Mercier, Paris 15e.

P. S. Kanio sam u Zagrebu podići tužbu protiv lista »Kulture« (zbog klevete) ukoliko nisam dobio dozvolu boravka učinit ću to isto na drugi način.

22

Pariz, 5. II. 1938

Štovani gosp[odin] Ćurčin,

primio sam poslate brojeve »N[ove] E[vrope]« za što srdačna hvala, Dobio sam i Vaše pismo od 1. II. Na moje veliko iznenađenje vidim, da Vi još ne znate o položaju, u kojem sam ja proveo svoje vrijeme u Jugoslaviji

² Luj Adamič, Slovenac, naš iseljenik u Americi. Poznati američki pisac, autor nekoliko romana.

tj da sam bio lišen mogućnosti i da Vas vidim i da Vam se javim. Prosto ne razumijem kako da Vas nije o tome obavijestio točno i iscrpno moj bratić.

Naravno da je prva stvar, koju ću ja sada, oćutivši se opet na slobodi i u mogućnosti javnog govora, poduzeti u Jugoslaviji — odgovor i obračun sa klevetama gosp[odina] Baljkasa¹ i denucijacijama njegovih jednomišljenika (o čemu Vi, vjerovatno, ni ne znate jer se one vrše kroz jugoslav[enske] listiće što izlaze u inostranstvu a zadjenule su do sada oko 20 ljudi iz Beograda i Zagreba). Dok sam sjedio u zatvoru u punoj izolovanosti, bez prava pisati bilo kome o sebi rođaku ili znancu, bez mogućnosti pozvati svoje va pisati bilo kome o sebi rođaku ili znancu, bez mogućnosti pozvati sebi advokata, bez mogućnosti dati bilo kome znati gdje se ja nalazim — ja sam tada bio u očaju što vreme prolazi, a ja nemam mogućnosti reagirati na insinuacije. No meni nije ostalo drugo no čekat strpljivo raščišćenje situacije, u čemu sam ja bio uvjeren da će brzo nastupiti. I ja sam Vam iskreno zahvalan što ste i Vi sa Vašim odgovorom sačekali dok sam se ja opet pojavio među živima i da reknem svoje slovo.

Moje »iščeznuće«, moram reći nije bilo bez učešća g[ospodina] Baljkasa. Istup g[ospodina] Baljkasa u »Kulturi«,² to je samo jedan od poteza koje provodi neko drugi, jači i viši od g[ospodina] B[aljkasa]. Istovremeno dok se mene kuša kompromitirati pred jugoslav[enskom]/javnošću sa argumentom koji može njoj podići, kuša se mene kompromitirati kod jugoslav[enskih] vlasti sa argumentom o mojoj »ultrarevolucionarnosti«. Pariški listić Baljkasovih prijatelja³ alarmirajući javno policiju pisao je (istovremeno kad i Baljkas u »Kulturi«, u sept[embru] — kad su oni čuli da ja putujem u Jugoslaviju) o meni kao — o užas! — »agentu Trockog na Balkanu« (na Balkanu!!) i, da bude još strašnije, »nekoliko dana pre njega (tj mene) oputovao je također u Jugoslaviju i Sjedov, sin Trockoga«.

To je alarmiralo jug[oslavensku] policiju i ja sam bio 26. oktobra [dodano: 1. sept. — 26. okt.] prešavši iz Istre, iz Rijeke na Sušak, tu odmah, na sušačkom pograničnom komesarijatu zadržan i odveden u Beograd. Tamo su me držali 2 mjeseca, potpuno me izoliravši od svijeta. Kad sam odbio da dam je saopštenje policijsko-denucijantske prirode prtoiv mojih bivših drugova («ja se borim politički a ne policijski protiv njih, i neću da slijedim njih u njihovim nemoralnim metodama») beogradska policija ponovila je protiv mene optužbu pariških baljkasovaca da sam došao u Jug[oslaviju] »kao agent Trockoga« da organizujem trockistički pokret. I 28. decembra šupiraše me iz Beograda za Maribor. Po putu zagrebačka policija zadržala me 14 dana kod sebe. Ispitali me po djelima koja su od prije ležala kod nje protiv mene. Tu je bio postupak objektivniji po suštini, ali izgon je bio donešen od beogradske policije i jedino što sam postigao — da pozovu zadnji dan mog bratića. Do tad tj do 14. jan[uara] ni on nije znao što je samnom. Moj zahtjev (odnosno molba) da *se pozove* Vas jer sam i Vas lično zamolio da po-

¹ Ivan Baljkas, član Pokrajinskog komiteta za Dalmaciju, bio je jedno vrijeme urednik partijskog lista »Borba«, neko vrijeme i član CK KPJ. Isključen iz KPJ 1939. Interniran 1941—1943, a zatim učesnik NOB-e.

² »Kultura« se najprije zvala »Književni savremenik«. Bio je to časopis za »sve kulturne probleme«. Mjesečnik, izlazio je od 1936. godine. U tom časopisu Ivan Baljkas napao je Ciligu.

³ Misli se sigurno na list, organ KPJ »Proleter«, koji je izlazio u to vrijeme izvan naše zemlje (u Belgiji i Parizu).

zovu odbili su, »možemo pozvati samo rođake« ... Sutradan ujutro ja sam bio stražarno sproveden do Maribora.

Ja ću se sada odovuda obratiti u min[istarstvo] un[utrašnjih] dela, da mi se ukine izgon i dozvoli dolazak ev[entualni] privremeni barem boravak) u Jug[oslaviji]. Ukoliko ja od 1929. g[odine] nisam učestvovao ni u kakvom radu vezanim sa Jug[oslavijom]), ukoliko sam ja još 1932. g[odine] (dakle 3 g[odine] pre odlaska iz Rusije!) istupio javnom izjavom iz trockističke organizacije i od tada ne pripadam nikakvoj polit[ičkoj] partiji ili organizaciji — to se nadam da ću dozvolu boravka dobiti, i usprkos svih lažnih denuncijacija mojih bivših žalosnih drugova. Ja sada pišem i za koji dan ću Vam poslati moju izjavu — odgovor Baljkasu i komp[aniji]. Ja se nadam da će sva naša javnost podržati moj poziv da se stvari javno, i autoritetno dovedu na čistinu. Sada se pruža lijepa prilika da se vidi tko se služi nemoralno provokacionim načinom rada. Nečajeuskim metodama,⁴ Dostojevskijevog Inkvizitora, ne sme se dopustiti uvreženje u jug[oslavenskoj] javnosti — neka onaj tko je njihov nosilac nemilosrdno postrada!

K ovom pismu prilažem Vam list »Istru«⁵ br/oj/ 43 od 29. okt[obra] sa feljtonom posvećenom meni.⁶ To je 7-mi od 10 feljtona izašlih u »Istri« i posvećenih sadašnjim prilikama pod općom temom »Istra« se mijenja« (»Istra« br[o]j 37 do 46, sept[embra] — nov[embar] 37) napisanih od poznatog istarskog intelektualca, ideologa i (čakavskog) pjesnika dr Mihe Mirkovića⁷ prof[esor] polit[ičke] ekon[omije] na Pravnom fak[ultetu] u Subotici. Sedmi feljton, koji Vam šaljem, posvećen je razgovorima pisca sa mnom u Istri ljetom 1937. Ne ulazeći u ocjenu o suštini tih odlika ili nedostataka koje pisac u mojoj ličnosti nalazi, taj feljton se javlja 100% i autoritetnim demantijem Baljkasovih kleveta, (niko ne može oporeći kompetentnost »Istre« da sudi o Istranima, osobito o njihovom moralnom obliku). Ja želim pružiti mogućnost javnosti da se objektivno uvjeri čije pisanje je tačno — Baljkasovo ili Istrana ...

Iz tog feljtona Vi ćete saznati i jedan od osnovnih razloga mog puta u Istru. Drugi je razlog bio — uspostava opšteg psihološko-političkog kontakta sa mojim krajem. Moram tu spomenuti da su mi u sept[embru] — okt[obru] talijanske vlasti činile velike teškoće i nisu me htjeli pustiti iz zemlje. Ne znam, nije li i to bilo uz učešće »Moskve« (okolnim putevima). Tal[ijanske] vlasti uzvrpoljile su se bile nisam li ja došao u Istru »sa taj-

⁴ Sergej Gerasimovič Nečajev (1847—1882), ruski revolucionar, anarhist. Kao student Petrogradskog univerziteta i kasnije, u emigraciji, surađivao je s teoretičarom anarhistom M. A. Bakunjinom. U Moskvi je pokušao organizirati tzv. »Narodni obračun«, rukovodeći se parolom »cilj opravdava sredstva«. Uhapšen je u Švicarskoj i predan carskoj Rusiji koja ga je osudila na 10 godina robije. Umro je na robiji. (Sovjetskaja istoričeskaja enciklopedija, tom. 10, str. 145—146).

⁵ »Istra«, glasilo Saveza jugoslavenskih emigranata iz Julijske Krajine. List je počeo izlaziti 1929. godine.

⁶ U spomenutom listu objavio je Mijo Mirković članak o A. Ciligi.

⁷ Dr Mijo Mirković (1898—1963); njegov pjesnički pseudonim bio je Mate Balota. Rođen je u Raklju, Istra. Završio je Filozofski fakultet u Zagrebu i Beogradu, doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Frankfurtu na Meini. Bio je novinar, srednjoškolski profesor, docent na Pravnom fakultetu u Subotici a zatim profesor Ekonomsko-komercijalne škole u Beogradu. Za vrijeme rata bio u zatvorima a zatim u NOB-u. Poslije rata bio je profesor na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Autor je niza radova iz oblasti politekonomije i historije te nekoliko zbirki pjesama. (Jugoslavenska enciklopedija, tom 6, Zagreb 1965, str. 131.

nom misijom od jug[oslavenske] vlasti« — a Mosk[ovska] »Pravda«⁸ od 21. jula pisala je, pored ostalog, da sam ja »agent jugosl[avenske] policije«. U Jug[oslaviji] o tom ne pišu, a u Moskvi da, i Italiji, neko poteže ovakve sumnje! Nesumnjivo, moskovski birokrati organizuju protiv mene široku akciju. No ona je lažna od početka do kraja i — što više — djelomično i sama u sebi protivurječna. Ja se od njihovih optužaba i laži ne bojim. Ja ću ih pomoću javnosti razbiti i, dovoljno lako... Čega se više bojim to je ubistvo iza ugla. Posle toga, kad im nije uspio pokušaj da ugrabe pomoću tal[ijanske] ili jug[oslavenske] policije i kad će se razbiti i njihov pokušaj kompromitacije kroz javnost, oni bi mogli preći i k fizičkom uništenju iza ugla. Ako se takvo nešto desi, ja računam da ćete Vi govoriti o tom nemoralu ako i moja usta zamuknu. No to — na svaki slučaj. Ja te metode i ljude i suviše dobro znam i vjerujem da ću umjeti izbjeći njihovoj ruci. . .

Zbog mog »iščeznuća« zakasnila je i moja knjiga o Rusiji. No čim sam došao, ubrzao sam sav tehnički hod i ona će za *nekoliko nedelja* izići. Vi ćete dobiti odmah ekzemplar. Za *sljedeći (martovski) broj možete izabrati poglavlje koje hoćete. Za mart ja Vam mogu napisati i članak o Istri. Za februar ja mogu uspjati poslati samo moju izjavu — odgovor Baljkasu. Treba neko vrijeme dok opet dođem u kurz evropske i ruske politike. Sa iskrenim pozdravom*

odani Vam A. Ciliga

23

Pariz, 11/II 1938.

Štovani g. Čurčin

Moj odgovor Baljkasu i komp[aniji] ispao je veći i uzeo mi je više vremena nego sam pretpostavljao. Ne računam sa time, da ste Vi već dobili moje pismo (od pre 5—6 dana odaslato) i da ste ostavili mjesto u febr[uar-skom] broju »N[ove] E[vrope]« za moj odgovor.

Kako je B[aljkas] apstrofirao i »Novosti«, ja bih želio da moj odgovor izađe i u »Novostima« i to po mogućnosti istovremeno kad i u »N[ovoj] E[vropi]« no, naravno, nipošto ne ranije nego u »N[ovoj] E[vropi]«. Da se sve to saglasuje bilo bi najbolje ako biste se Vi tamo na mjestu mogli sporazumjeti o tome direktno sa »Novostima«.

Ako ne možete, onda mi javite ja ću pisati direktno »Novostima« i poslati im kopiju članka, koji Vam šaljem danas. Denuncijantske članke pariške koje ja spominjem poslat ću Vam čim dobijem druge egzemplare. Jedini egzemplar koji imam moram čuvati. »N[ova] E[vropa] još se i tamo apstrofirala ne samo i za mene nego i za članka M. Kus-Nik[olajeva]¹ direktno i pišu da se njemu i sl[ičnim] treba zatvoriti vrata u javnosti, u napredne i radn[ičke] časopise. — Ti ljudi djeluju sada kao bjesomučni, kao pomahnitali.

Obrazovanje Društvene ist[ražne] komisije najbolji način da se preobrti sve neodgovorne harange.

Računam da će Vaš odgovor biti tvrda podrška tog predloga.

Uz iskreni pozdrav Vaš A. Ciliga²

⁸ Moskovska »Pravda«, centralni organ CK KPSS.

¹ M. Kus-Nikolajev, ruski emigrant u Jugoslaviji, suradnik »Nove Evrope«.

² Pri vrhu je dodano drugom rukom 21. II. 1938.

[Paris], 19/II 1938

Štovani gosp. Čurčin

Dobio sam Vašu kartu od 15. o. mj. i šaljem Vam odmah odgovor s molbom da moj odgovor Baljkasu¹ i dr[ugim] izadje ipak u februarском broju. Ja razumijem Vaše motive. Oni zaslužuju pažnju. No mislim da su motivi koji govore za ne odgadjanje još jači. Ta ja ništa ne mogu da štampan u Jug[oslaviji], dok ne izadje moj odgovor. To znači gubitak vremena od čitavi mjesec dana. Posle tolikih mjeseci nerviranja objektivnim prilikama pustiti još jedan mjesec... To je strašan gubitak. Strašno se komplicira još i izlaskom moje knjige.² Ona izlazi za koji dan. Pri francuskoj polaganosti moguće tek i za 10 dana no to ipak znači konac febr[uara] — početkom marta. I to da ona postaje aktuelna za Jug[oslaviju], najbolje vrijeme da produžim njeno štampanje u »N[ovoj] E[vropi]« ili gdje drugdje... A eto zbog odgadjanja odgovora, to neće ići. Za mjesec dana stvar se već pomalo stišava (za početak). Znači, treba kovat gvoždje dok je vruće. Pa tu dolazi i materijalna strana. Moje su materijalne prilike dovoljno teške i da sada na 1 — 1/2 mjesec ne mogu ništa od zarade štampati u Jug[oslaviji], to je veliki gubitak, osobito kad sam u tomu sada (posle zadnjih poslova s knjigom) slobodniji, i imam više aktuelnih i zgodnih stvari za Jug[oslaviju], i za »N[ovu] E[vropu]« i za druge listove.

Eto zbog toga, ja Vas jako molim, da ipak odšampate u februaru moj odgovor. Vi možete s Vaše strane sada napisati nekoliko redaka a u martu više. Za mene se radi o velikom gubitku.

Sa štovanjem Vaš A. Ciliga

P.S. Jeste li primili moje pismo od 4 ili 5 febr[uara] sa člankom Mirkovića u »Istri«? i pariške članke odaslate 14. ili 15. feb[ruara]³

Pariz, februar 1938.¹

...čenja Rusije i velikih pretenzija staljinaca koji sada žele da diktiraju svima pod vidom učenja svijui i svakoga demokraciji i istini... treba ovaj slučaj izvesti na čistinu.

Predlažem obrazovanje jedne Društvene Istražne Komisije, od 5—7 lica, po jedan predstavnik od g. Baljkasa i od mene, po jedan od uredništva »Nove Evrope« i »Novosti« /kojima apelira Baljkas/ i nekoliko javnih radnika, čiji će moralni autoritet i nepristranost biti priznati od obiju stranâ.

Nadam se da će g. Baljkas na ovaj predlog pristati. Ne pretendira valjda i on, da jugoslovenska javnost i uredništvo časopisâ i novinâ vjeruju nje-

¹ A. Ciliga odgovara I. Baljkasu u članku: »A. Ciliga odgovara na klevete«. Članak je objavljen u »Novoj Evropi«, br. 3, od 26. marta 1938. To je zapravo odgovor na članak I. Baljkasa: »Bilješke povodom jedne publicističke polemike«, objavljen u »Kulturi« od 1. IX 1937. god. Tu se tvrdi da on kleveće SSSR »po stranoj narudžbi«, tj. za račun talijanskog fašizma. Ujedno biva optužen da je trockista.

² Riječ je o knjizi A. Cilige, *Au pays du grand mensonge*, Edition de la Nouvelle Revue Française, Gallimard, 1938.

³ Pri vrhu je dodano drugom rukom: 21. II. 1938.

¹ Glavnjača je — u ono vrijeme — beogradski zatvor, poznat po torturama

¹ Pismo nema početka. Datum je na dnu pisma.

mu na riječ i potčinjavaju se njegovom diktatu u stvari gdje su on i njegovi krvno zainteresirani. Taj krvni interes ispoljio je g. Baljkas, kad piše da »nevjernici« mogu na »slučaju g. Cilige« uvjeriti se u vjerodostojnosti moskovskih procesa. Hiuc lacrimae illae! Da toga ne napisa, može biti bi ko i povjerovao g. Baljkasu, da on nije protiv kritike »uopće«, nego samo protiv fašističke... Ali sada?... Eh, počeo Baljkas članak kao Lojola, a svršio kao slon u porculanskoj radnji... G. Baljkas povezo je mene sa moskovskim procesima. Ja sam ga dopunio citirajući »Pravdu«. A sada istražimo pred jednom slobodnom i bespristrasnom komisijom sve tvrdnje, sve argumente, male i velike. Neka autoritetni forum javnosti donese svoj neopovrživi sud. To će baciti svjetlo i na vjerodostojnost moskovskih procesâ. Moj predlog pruža dakle Baljkasu dragocjenu priliku da dokaže svoje tvrdnje. Moja knjiga o Rusiji, koja je ove dane izašla na francuskom jeziku u velikom i naprednom pariškom izdavačkom zavodu Gallimarda (Editions de la Nouvelle Revue Française) dat će još puniju sliku mog odnosa k Rusiji, nego što su to mogli pojedini moji članci. Komisija će imati iscrpni materijal.

Izvolite na sud javnosti, gospodo!

Dr Ante Ciliga

26

[Paris], 19/II. 1938

Štovani g. Ćurčin,

danas sam Vam već poslao jedno pismo sa molbom da ipak u febr[uarskom] broju »N[ove] E[vrope] objavite moj odgovor Baljkasu i dr[ugi]ma[.]

Sada pišem opet u istoj stvari. Sjetio sam se još jedne nezgode u slučaju odgađanja.

Moja knjiga izlazi za koji dan. Jedva se može sumnjati da će ljudi koji su pustili u javnost u Zagrebu izjavu Baljkasu čutati u Parizu u momenat objavljivanje moje knjige. I šta je bolje nego *obnoviti* izjavu Baljkasa sa *dopunom*, da ja — i nakon 5 mjeseci nisam na nju odgovorio, prema tome ćutke je potvrdio. Prvi efekat je tu. A objašnjavanja, da nisam mogao, da su faktori jači nego moja želja i volja spriječile me u tome, to može sve doći tik docnije i onaj prvi efekat potpuno se ne izbriše. Tim više što ipak ja sam nekoliko nedjelja u punoj slobodi.

Da se ne dopusti taj nemoralni šantaž¹ i varanje javnog mišljenja, ja Vas ponovno molim da ipak moj članak štampate u februaru. U pismu od 4 ili 5 febr[urara] (gdje sam poslao feljton Mirkovića) ja sam Vam bio saopćio da šaljem za koji dan odgovor i molio Vas da ostavite slobodno mjesto u febr[arskom] broju za taj odgovor. No stvar nije u formalnostima. A eto, da se ne dopusti ljudima sijati nekažnjivo neistinu i unesti bez smetnje zabunu. Vi i sami shvaćate, kakovo ima značenje da im ne dam prigodom pojave moje knjige ovakav jeftini i jak adut, kao moje tobožnje prećutno saglasje sa klevetama g. B[aljkas]a. Ne bojim se ja njihovih makinacija, ja znam sve te metode i suviše dobro, da bi me one iznenadile ili zaplašile, ali olakšavati ih ne smijem, treba ih parirati, ponekad i preduprediti. A u sadanjem slučaju to je stvar kapitalne važnosti. I čutati do izlaska knjige

¹ Rusizam koji znači ucjenjivanje.

t. j. na mjesec dana posle njenog izlaska ni u kojem slučaju ne smijem. Vi napišite sad nekoliko redaka a više ostavite za mart. Računam čvrsto na Vašu pomoć u ovom dijelu. Vaš A. Ciliga

27

/Paris/ 22/III. 1938

Dragi gosp. Ćurčin

Danas sam Vam poslao (kao »imprimèe«) jedan članak Vere Aleksandrove¹ »o sov[jetskoj] književnosti«, u mom prevodu. Zbog svog opšteg interesa mislim da će on »N[ovoj] E[vropi]« veoma dobro doći. Sâm spremam za slijedeći broj »N[ove] E[vrope]« dvije stvari: 1) članak o međun[arodnom] položaju — po povodu anschlussa i dolaska velike Njemačke na naše granice... To će biti svoje vrste produženje mojih ranijih članaka: O nemoći češkog fašizma i krize evropej[skog] i radn[ičkog] pokreta — 2) jednu kratku recenziju na 3 krupne knjige o Sov[jetskoj] Rusiji koje su se u posljednje vrijeme pojavile u Parizu (prof[esora] Friedmana, Ivona sa predgovorom Andrè Gida i Bazili-a)

Moja knjiga tako i nije još izašla no već je i u javnosti oglašena (od samog izdavača) i prije Uskrsa izaći će već besporno, možda već ipak oko 1. aprila. — Pred 10 dana poslao sam Vam veliko pismo sa detaljnim saopćenjem svih stvari koje ste kako mi je pisao bratić želili znati. Nadam se da ste to pismo primili. Potvrdite, prilikom, primitka članka Aleksandrove. A meni pošaljite, molim Vas, 5 kom[ada] »N[ove] E[vrope]« s odgovorom B[ljkas]u,

Vaš A. C.

[Drugom rukom:] 25. III 38 (posl[ao] 5 primeraka. 3./XXX

28

[Paris] 6/IV. [1938]

Štovani gosp. Ćurčin

Primio sam martovski broj »N[ove] E[vrope]«. Mislio sam da će Vaša osuda nedostojnih i lažnih metoda i tvrdnji B[aljkasa] i dr[ugih] biti otvorenija, jača. No i taj ultra objektivistički ton, koji je uzelo uredništvo »N[ove] E[vrope]« ima svoje pluse.

Vidim da Vi niste iskoristili podatke iz mog posljednjeg (i velikog) pisma, gdje sam potanko osvetljavao i netočnost pojedinih točaka tvrdnja g. B[aljkasa] — da nisam bio nikada osuđen na smrt u Italiji, da je moj položaj već od 1925. bio u Italiji legalan, da sam već od tada imao tal[ijanski] pasoš itd. itd.

To me je ponukalo da napišem članak gdje sve te stvari izlažem i saopćavam. Vaša primjedba, tačnije nije završetak (str. 116) govori također da i Vi želite da ja sam u svom članku iznesem sva ta fakta, koja opovrgavaju i one »dokaze« kako ih je g. B[aljkas] saopćio a za samo njihovu opću shemu, opću konstrukciju.] [K tomu još dodajem i najnovije pisanje »Proletera« (dvobroj jan[uar], febr[uar] 38) kad su doznali da ja sjedim u Glavnjači.¹ Objašnjavajući to prosto kao »trik« režima, da mi stvori aureolu muče-

¹ Glavnjača je — u ono vrijeme — beogradski zatvor, poznat po torturama i mučenjima komunista.

nika i borca, oni nisu zaboravili odmah poslije toga, u istom članku, obratiti se i k režimu (neka me ne pusti iz Glavnjače) jer da ja »rujem« i protiv njega... Kad bi ste i Vi na ovo reagirali, bilo bi vrlo dobro.] Sve je to vrlo teško i neprijatno čitati, i mogu reći sva ta lična i policijska pitanja ja nisam otvorio. Moja informacija i moja kritika ticala se je stvari režima, ja nisam ni jednog iz jugosl[avenskih] kom[unista] i staljinaca lično napadao, dok oni nisu počeli sa klevetama i ja već bio prisiljen da se branim braneci i opću stvar.

Moja je knjiga izašla. Jedan egzemplar poslat je i »N[ovoj] E[vropi]«. Nadam se da ste članak Vjere Al[eksandrove] primili i za ovaj broj »N[ove] E[vrope]« neću više uspjeti do Vam što pošaljem. S pozdravom Vaš A. Ciliga²

29

[Paris] 16. IV 38

Štovani gosp. Ćurčin

Pred jedno 10 dana poslao sam Vam članak za »N[ovu] E[vropu]«, drugi dio odgovara Baljkasu (da nisam nikakav nikad bio osuđen »na smrt«, i uopće suđen u Italiji, da sam imao tal/ijanski/ pasoš od g 1925. tj godinu dana prije puta u Rus[iju], da sam ga bio opet dobio 1926. g. u momenat puta u Moskvu itd. itd.) tj. sve ono što ste Vi želio direktno od mene dobiti i što sam Vam u formi ličnog pisma bio poslao još pred 30—40 dana, no nije bilo upomenuto u Vašim primjedbama u prošlom broju. Nadam se da ste Vi tada to moje pismo primio kao i sada ovaj članak i da će on u aprilskom broju izaći. *Jučer su mi rekli u NRF¹ da sad upravo razošilju moju knjigu svima u t[om] broju i »N[ovoj] E[vropi]«.* Zakašnjenje da je došlo zbog mnogobrojnog izlaska knjiga. Imade u trgovinama, ona se prodaje već 2—3 nedjelje.

Molim Vas da mi pošaljete 3 br[oja] »N[ove] E[vrope]« januar 1937 (recenzije o Židu) nemam više ni jednog egzemplara, a postali su mi nužni za Gide-a i N. R. P.

Uz srdačan pozdrav Vaš A. Ciliga¹

30

[Paris], 12/VI. [1938]¹

Štovani gosp. Ćurčin

Moj članak o Rusiji, o rezultatima Pjatiljetke se uvećao, raširio, pa sam odlučio da ga obradim u 2—3 samostalna članka ukoliko Vi nastavke ne donosite. Prvi iz njih — »Rusija Petogodišnjih Planova«² — sada šaljem tj. sutra ujutro, jer rekomandirano primaju u Parizu samo do 7 sati uveče!!

² Pri vrhu je dodano drugom rukom: 30. IV. 1938.

¹ NRF = Izdavačka kuća Nouvelle Revue Française.

¹ Označen drugom rukom: poslano 28. IV. 1938.

Istom rukom, pri vrhu dopisnice: 30. IV. 1938.

¹ Ustanovljeno iz sadržaja.

² Ovaj će članak biti objavljen mnogo kasnije pod naslovom: »Rusija petogodišnjih planova. (Uzroci i rezultati 'pjatiljetok')«, »Nova Evropa«, br. 11, od 26. novembra 1939.

U sibirskom Krasnojarsku može se rekomandirano pismo predati svu noć — a u Parizu — samo do 7 sati uveče! . . .

Prošli mjesec (15. V.) otprovio sam Vam bio politički članak »Rusija i Evropa«³, gdje sam izlagao uzroke kolebanja Rusije među izolacionizmom i alijansom. Nadam se da ste ga primio. Ali, valjda, kasno za prošli broj. Šteta, mislim, jer evo prošli mjesec potvrdio je silu kolebanja.

Za slijedeći broj poslat ću nešto od gospođe Vjere Aleks[androvne] (Šolohov,⁴ Jesenjin⁵ . . .). Hvala Vam lijepa za oštampanje ovog mog objašnjenja o Čehoslovačkoj. Čehu dr-u V.⁶ ja bih mogao lako i dobro odgovoriti, no mislim da Vi baš ne forsirate diskusiju oko tog pitanja, pa ostavljam stvar za neku zgodu i prigodu, onako usput . . . Ovdje ću učiniti tek dvije napomene: 1) dr V. sam sebi protuslovi kad tvrdi a) da Slovaci još nisu bili zreli za autonomiju i b) da su oni bili na toliko zreli i unitaristički da je »na najdemokratskijim izborima« većina njih nije tražila autonomije. U svakom slučaju Pitsburska konvencija⁷ predviđjela je od samog početka autonomiju i Česi su taj čehoslovački Krfski pakt pogazili ne manje nego Pašić jugoslavenski. Oni su traženje autonomije priravnali veleizdaji, time i *smetali* zblizenju čehoslovačkom. Oni su sve veće položaje u Slov[ackoj] i u državi okupirali i čuvali za Čehe. Malo pristojnije nego neki drugi na drugom mjestu ali po suštini — ista stvar. Hodža, Osuski⁸ to su pojedinci to su ljudi *male* grupe *protestanata*, oni su kao Hrvati u Pribičevićevoj partiji. — 2) Ono o školama i nižem i srednjem slovač[kom] činovništvu ne odlučuje: Jedno je Mađarska, tuđa, grofovska država a drugo *svoja* Slovačka, Čehoslovačka . . . Tu narod ima sasma druge zahtjeve i mjerila.

Uz prijatan pozdrav Vaš A. Ciliga

Štovani gosp. Čurčin

Prošli mjesec poslao sam Vam člančić o Češkoj. Spremao sam se poslati za koji dan i drugi, još manji, o istarskim pjesmama Mate Balote (Mirkovića).¹ Zato Vam s prvim člančićem nisam ništa ni pisao. No izišlo je drukčije. Analiz pjesama M[ate] B[alote] doveo me je k svim savremenim istarskim problemima i k njihovom centralnom: staviti li kartu u Istri na zaostalost ili na progres. Sam Mirković se sklanja k zaostalosti, on veliča patrijarhalnost kao neki ideal, a od civilizacije vidi u »Održanje selj[ackog]

³ Ovaj članak biti će također nešto kasnije objavljen pod nazivom: »Današnja Rusija i Evropa« u rubrici »Politički pregled« u br. 6—7, od maj-juni 1939.

⁴ Mihail Šolohov (1905—1985), sovjetski romanopisac. Opisuje život sovjetskog sela u vrijeme građanskog rata i izgradnje socijalističkog sela putem kolektivizacije.

⁵ Sergej Jesenjin (1895—1925), sovjetski lirski pjesnik, s oduševljenjem susreo oktobarsku revoluciju.

⁶ Nije se moglo razriješiti.

⁷ To je godišnja konvencija ili konferencija iseljenika u Pitsburgu u Americi.

⁸ Lideri Čehoslovačkih stranaka.

¹ Mate Balota, pseudonim Mije Mirkovića. O njegovim pjesmama napisao je Ciliga prikaz u »Novoj Evropi« pod nazivom »Istarski motivi: Balotina Istra«, u rubrici »Književni pregled«, br. 9, 26. septembra 1938.

posjeda« samo zlo. No u »Flaciusu«² opet velična progres i civilizacija. To me je sve dovelo tomu, da sam na tu temu o progresu ili zaostalosti (patrijarhalnosti) napisao veliki članak u 4 dijela (2 manja, 2 veća) »Istarski motivi« pod pseudonimom »Istrijanac« (zbog tal[ijanskih] vlasti tim više što i Mirk[ović] piše pjesme i nešto drugo pod pseudonimom). Za 2—3 dana ja Vam rekomandirano taj članak šaljem. On ima šire značenje (zbog problema: progres ili nazadak) pa mislim da ćete i usprkos veličine moći ga iskoristiti. Javite mi kad ga pročitate Vaše mogućnosti. — Junski broj N[ove] E[vrope]⁴ nisam primio. Molim 7 egz[emplara] (zbog Češke). Nova adresa: 29, quai d'Anjou Paris 4^e.

Vaš A. Ciliga

32

Pariz 18. jula 1938.¹

Štovani gosp. Čurčin,

nadam se da ste već primili moj članak »Istarski motivi«, koga sam Vam poslao rekomandirano 25. o. mj. ujutro. Zbog šireg značenja teme: karta na progres ili na zaostalost, računam da će on »N[ova] E[vropa]« poći. I čekam Vaše mišljenje.

U karti koju sam Vam 10. ili 12. o. mj. poslao molio sam poslati mi 7 egz[emplara] junskog broja »N[ove] E[vrope]« s mojim člancima o Čehoslovačkoj.] [Ako Vam je moguće, molio bih Vas poslati mi također po 1 egzemplar brojeve 1, 2, i 3 za 1936. g[odinu], koji mi fale za komplet te godine. Ako imate posebne brojeve za g[odinu] 1936. i 1937. molio bih Vas poslati mi ih također, jer bih dao uvezati te godine. Korice biste mi, zatim, odbio nekom zgodom od honorara za članke, ako već inače ne ide.

Sada o čisto literarnim stvarima.] [U mom drugom odgovoru Baljkasu, u majskom broju »N[ove] E[vrope]«¹ ima jedna štamparska greška, koja bi nekada mogla poslužiti za nehotimične i hotimične nesporazume, pa Vas zato molim u prvom slijedećem broju »N[ove] E[vrope]« ispraviti je. Na str[anici] 196, 10 re[dak] odozdo štampano je: »Pošta mi nije potvrdila predaju tog mog protesta Višinskom², ali sam...« Treba da stoji: »Pošta mi je potvrdila...« A nastavak ostaje, kako je tamo tj. da mi pošta nije potvrdila predaju kopije tog protesta Poslanstvu ni telegrame Poslanstvu i Ministarstvu itd. Stvar je jednostavna i jasna: pismo Višinskom bilo je uručeno i pošta mi je to potvrdila, a kopija istog protesta poslata Poslanstvu nije ovom bila uručena, isto ni telegrami Poslanstvu i Ministarstvu i za to njih pošta nije potvrđivala... »Ispravka« može biti u 2—3 retka i redakciju prepuštam Vama.] [Za posljednje godine izašlo je nekoliko velikih i ozbiljnih knjiga o Rusiji (Sov[jetskoj] Rusiji), pa bih htio pisati o njima veće recenzije, no neznam gdje bi se to moglo štampati. Za »N[ovu] E[vropu]« to je

² »Flacius« je naziv Balotine knjige, Zagreb 1938.

¹ A. Ciliga je objavio u »Novoj Evropi« dva polemička članka protiv I. Baljkasa; u rubrici »Polemike« pod naslovom: »A. Ciliga odgovara na klevete« u br. 3, od 26. marta 1938. i drugi u istoj rubrici pod naslovom »I. Baljkas — Dr Ciliga«, br. 5—6, od 26. oktobra 1938. U ovom broju objavljena je polemika I. Baljkasa, a zatim u istom broju Ciligin odgovor.

² Andrej Janovič Višinski (1883—1954), pravnik. Od 1935. bio je javni tužilac SSSR-a. Sudjelovao je kao državni tužilac na svim političkim procesima (1936, 1937, 1938). Od 1939. bio je zamjenik predsjednika Sovjeta narodnih komesara SSSR-a, a od 1940—1949. i od 1949—1953. ministar inostranih djela Sovjetskog Saveza. (Sovjetskaja istoričeskaja enciklopedija, tom 3, Moskva 1963, str. 915).

previše detaljno i opširno, no koji drugi časopis može tu doći u obzir, ja neznam u vezi s mojim 12 god[išnjim] odsustvom iz Jugosl[avije], ja nemam dovoljni pregled ni veze s časopisima. Pa bih zato molio Vas da mi date savjet, komu bih se časopisu mogao sa ovakovim materijalom obratiti. (Zagreb, Sarajevo, Beograd?) Ima li možda neki spec[ijalni] časopis kuda bi to podilazilo?

Po povodu Vaše recenzije na moju knjigu («N[ova] E[vropa]» maj, str[ana] 183), ja bih rekao, da ste Vi nešto preuveličao crnu stranu. Ja se istina ničem dobrom ne nadam ni od sadanjge vlade, od one koja će neposredno nju da naslijedi. No ja vidim i danas i za budućnost pozitivnih snaga u samom ruskom narodu, u masama, koja i u predgovoru i na posljednjih 2 stranice, a po gdje-gdje i u sredini knjige podvlačim pozitivne težnje i sile u narodu ...

Najzad: bi li gosp. Lupis³, koji je u broju juli-august 1937. preveo članak L. Adamića o Džou Lujsu, mogao pomoć mi stupiti u kontakt s Adamićem? Htio bih ga zamoliti (Adamića preko Lupisa) da mi pomogne naći izdavača za moju knjigu u Americi. Po ocjeni, koju on (Adamić) daje Lujsu, izgleda mi da bi ga moja knjiga mogla zainteresovati ...

Uz srdačan pozdrav ostajem Vaš A. Ciliga

Nova adresa: 29, quai d'Anjou, Paris 4 e.⁴

Štovani gosp. Ćurčin

Primio sam Vaše pismo od 25/8 a također i 3 primjerka augustovskog broja »N[ove] E[vrope] (2 za gospođu Vjeru Aleksandrovnu).

Baš žalim da se nismo sreli ni ovoga puta (prilikom Vašeg prolaza kroz Pariz) kao što se nismo sreli ni prigodom mog prolaza kroz Zagreb. Do sada još nisam mogao dostignuti ukidanje mog starog izгона iz Jugo[slavije] i tako moje putovanje tamo ostaje za neodređenu budućnost. Stric moj iz Mostara radi na tom, ali do sada nije mogao postići pozitivan rezultat.

Šta se tiče mog članka o Istri, ja pristajem, da donesete koliko možete tj. ako nemožete više da donesete 3-ći dio posvećen pjesmama Mate Balote. Ja sam računao sa time, da nećete možda moći sve ili ne sve odjedamput donijeti, pa sam stoga i četvrti dio obradio faktično kao samostalne cjelovite (zaokrugljene) članke. No, naravno taj dio o Baloti izašao bi potpuno, bez promjene (izuzev čisto jezičnu korekturu).

³ Ivo Lupis-Vukić (1876—19), Viganj na poluostrvu Pelješcu. Bio je iseljeniku Americi. Od 1914. saradnik engleskih i američkih novina. Kad se vratio u zemlju bio je poslanik u Dalmatinskom saboru i dopisnik novina. U početku rata je uhapšen te je odsjedio 2 godine u zatvoru. Godine 1921. osnovao u Chicagu »Hrvatski glasnik« i uređivao ga 5 godina. Dosta je pisao o pitanjima naših iseljenika.

⁴ Na vrhu je dodano drugom rukom: Nova adresa: A. C. 29, quai d'Anjou Paris 4e.

27. VII. poslano: 7 kom XXXI/7 à Din 12 = Din 84.—
25. VIII. 1938. 1 kom XXIX/1 à „ 12 = „ 12.—
1 kom XXIX/1 à „ 12 = „ 12.—
1 kom XXIX/3 à „ 12 = „ 12.—
2 korice XXIX, XXX 16 = „ 32.—
Duguje Din 152.—

Što se tiče ostalog, ja imam nekoliko predloga, nekoliko varijanata: 1) da sav članak izađe u dva maha, prvi put prva 3 djela, a drugi put — četvrti dio. Prva 2 djela su kratka i oni bi mogli poslužiti kao uvod k razmotrenju knjige Balote. Ako biste smatrao potrebnim tom prilikom izvršili neko skraćenje u 1 i 2 dijelu nebi bio u principu protiv. Isto tako ni za 4-ti dio, 2) ako Vi nemožete sav članak (ni u 2 maha) da donesete u »N[ovoj] E[vropi]«, tada bi se zadržali na 3-ćem dijelu, koji bi mogao izaći u »Književnom pregledu«¹, a ostalo bi pokušao donijeti na drugom mjestu. Tada bih zamolio Vašeg saradnika i mog znanca gosp. Dr Kus-Nikolajeva da pokuša donijeti članak u feljtonima u socijalističkoj »Slobodnoj Riječi«² (ili kako se njihov tjednik zove) ili — poslije izlaska 3-ćeg dijela u »N[ovoj] E[vropi]« — ostalo (ili sve) u istarskom tjedniku »Istra«. No za njih u »Istri« sav će članak predstavljati, mislim, veći interes, kada već jedan njegov dio izađe na drugom mjestu. Tim više što je sav članak pisan za istarski list (to se po tonu i formi članka jasno vidi). Kad g. Kus-Nikolajeva uvidite, pogovorite molim Vas o tome sa njime, a i ja ću mu direktno ove dane pisati.

No kada biste Vi mogli donijeti poglavlje o Baloti? Šteta da to poglavlje nije već izašlo u augustovskom broju. Pa bih Vas veoma molio da ga donesete bar u septembru. Inače on može sasvim zadocniti (obzirom još i na specijalne brojeve »N[ove] E[vrope]« o Češkoj, Avalskom Neznamom Junaku itd.)

Na Baljkasov »Postkriptum«³ ja ću odgovoriti pismom u redakciju »Nove Riječi«. Gledatću da ne bude duže nego Baljkasova bilješka i nadam se da će »N[ova] R[iječ]« biti toliko lojalna i demokratska da će donijeti i moj odgovor. Kopiju mog pisma »N[ovoj] R[iječi]« poslat ću i Vama. U koliko Baljkas tvrdi da ste mu i Vi brisali neke važne stvari iz njegove izjave, to ćete i Vi morati, mislim, da na to malo reagirate. Bit će i od mene nešto novog materijala. Hvala za adresu inž[injera] Božića. Ja sam mu bio poslao (preko Gallimarda) knjigu a sad ću mu i pisati. A imali kakva novost za me od g. *Lupisa* odnosno *Adamića*, sa kojim bih se htio povezati radi američkog izdanja moje knjige. Adamić, sudeći po onom članku o Lewisu ima veze u Americi i ima gledište kog je moguće interesirati se mojom knjigom. [Interesira me knjiga S. Pfeffera o sarajevskom procesu. Ja bih vjerojatno mogao napisati o njoj neku recenziju za jedan ili drugi francuski list pa ako možete da mi pošaljete jedan recenzioni egzemplar bio bih Vam veoma zahvalan.

Tražene brojeve »N[ove] E[vrope]« primio sam već davno, zajedno sa obračunom. Kada dođete u Zagreb moj bratić, onda ćemo obračun i načiniti. Dotle možda izađe i »Balota«. Za sada bih Vas molio honorar za članak gde Vjere Aleksandrove. Možete ga poslati na moje ime i na posve jedinstavan način: preko Poštanske štedionice, filijala u Zagrebu, br. računa 41.669 [na] ime »Banque Diamant S. A. R. L. 12, Bld des Capucines Paris 2 e« ili, ako ide prosto do 300 din[ara] u vrijednosnom pismu »Wertbrief« preko pošte. Eventualno da zahvatite malo i mog honorara, da dođe do 300 din[ara].

Uz prijateljski pozdrav
Vami Vaš A. Ciliga

¹ »Književni pregled«, revija za književnost, izlazila u Sarajevu od 1923. godine.

² »Slobodna riječ«, socijalistički glasnik, polumjesečnik. Izlazio je od 1902. godine.

³ I. Baljkas je objavio svoj polemički članak »Posstskriptum« u »Novoj riječi«.

Štovani g. Ćurĉin,

primio sam septembarski broj »N[ove] E[vrope] (3 egz[emplara]. Vi-
dim da niste usvojili moj prijedlog — štampati samo 3 prva dijela
»Istar[skih] motiva«¹. Što mislite dalje? U slijedećem broju dati 4-ti dio?
U takvom slučaju moglo bi se ostaviti slog tih dvaju članaka i dati još
složiti dva prva (koji su posve maleni) i štampati sve kao posebnu knjižicu
u izdanjima »N[ove] E[vrope]«? Mislim, da to ne bi skupo došlo i da bi
se prodavalo: Istrane će ona stvar vjerojatno interesirati, a »Istra« je opet i
popularna i aktualna u Jug[oslaviji] danas opet malo više nego pred neko
vrijeme... [Ja sam potpisao bio članak pseudonimom no Vi, eto, dadoste
puno ime, ta me promjena može koštati pasoša... No, sada je već kasno
plakati... Nu možda da i stvar ne bude zapažena. Birokratizam ima, nekad
i dobre posljedice...]

Za oktobarski broj poslat ću Vam mali članak o Češkoj. Ona je žrtvo-
vana.² Ona će od sada biti u poluvazalnom položaju pod Njemačkom. Čla-
nak N. Ripke (značenje gubitka Sudet[ske] oblasti...) i zaključci Runcima-
na³ (iz »Bijele knjige«, njegovo pismo od 21. sept[embra]) dokazuju to i bez
nekog osobitog analiza. Od sada franc[uski] engl[eski] uticaj u sred[njoj]
i ist[očnoj] Evropi silno je pao, ostaju kao faktori prvog reda: Njem[mač-
ka], Rus[ija] i Italija.

Zbog čitave ove napetosti nisam uspio napisati još odgovor za Baljkasov
»Postskriptum«, no sada ću to učiniti u najbliže dane i kopiju ću Vam poslati.

Mislim da je moj rođak već došao u Zagreb i bio kod Vas. Uz pri-
jat[eljski] pozdrav odani Vam A. Ciliga.

P. S. Moj bratić bio je ljetos u Istri, 12 dana: od 26/8 — 6/9 i iz njegovog
pisma (poslije povratka u Mostar) od 19/9) interesantnog svojim informa-
cijama i zapažanjima o našem selu i kraju, osobiti interes predstavlja jedno
mjesto: »... da sam još mogao ostati otišao bi bio i u Rakalj — »na samanj«.
One godine bio je i opet Mirković tamo (tj. u Raklju — A. C.) čujem sa
ženom i djecom, čitav mjesec dana ali otišao je prije mene, tako da se ni-
sam s njim vidio. Pričaju da je hodao tamo sasvim po seljačku u bragešama
i krozetu (tako se to, čini mi se, kaže) sasvim kao seljak dapače sam čuo
da je seljake takova njegova nošnja kao smetala, navodno da ih s time »oma-
lovažava«, ali ne znam zašto bi to tako bilo«.

Svjedočanstvo tim interesantnije, što niti je moj bratić znao što o mo-
jem prošlogodišnjem iskustvu na tu temu, niti sam ja znao o Mirk bo-
ravku ovog ljeta u Istri. Ali eto dobila se odlična provjerka mog prošlo-
godišnjeg iskustva i onog što sam odmietio u mom članku. Moram pri-

¹ Kao što je bilo već istaknuto, članak je objavljen u »Novoj Evropi«, br. 9,
od 26. septembra 1938. godine.

² O političkoj krizi u Čehoslovačkoj vidi Ciligin članak: »Kritički dani u Če-
hoslovačkoj«, »Nova Evropa«, br. 2, od juna 1938.

³ Vidi članak H. Ripke, »Pitanje Sudetskih Nijemaca u Čehoslovačkoj Repu-
blici«, »Nova Evropa«, br. 9, od 26. septembra 1938. U istom broju je objavljen
i letak Udruženja češkoslovačkih književnika »Apel svijetu«.

znati, da sam ja duboki korijen seljačkog skepticizma k Mirk[oviće]vu] o seljačenju shvatio tek udubivši se u pjesmu Balote, putopis Krvavca i »održanje selj[aćkog] posjeda«, pa i sravnjenje s »Flac[iusom]». A. C.

35

[Paris] 11. X 38.

Štovani gosp. Ćurčin

šaljem Vam članak o Češkoj. Primio sam i Vaše pismo. Odgovorit ću za koj dan, a sada se žurim da odašaljem članak.

Za honorar Vas molim da mi ako ikako možete, date sada (preko bratića), jer se nalazim u vrlo teškom materijalnom položaju.

Iskreno s Vama Vaš A. Ciliga

36

Pariz, 21. X. 1938.

Dragi gospodine Ćurčine,

10 ili 11 ovog mjeseca poslao sam Vam rekomandiranim pismom članak o Češkoj, o međunarodnim posljedicama češke katastrofe.¹ Nadam se da ste ga primio i da ćete ga moći objaviti.

Danas Vam šaljem *kopiju* mog članka — pisma u »Istri« odgovor na reakciju Balote (»Istra«, broj 40 od 7 okt[obra] na moju recenziju.

Sada tek stižem da Vam napišem i obećano pismo, odgovor na Vaše posljednje pismo.] [Razumijem i u osnovnom, pa i više nego u »osnovnom« dijelim Vaše mišljenje o vladi i opoziciji kod nas. No smatram da je baš zasluga »N[ove] E[vrope]« da je ona na čitavom razmaku od 1918 do 1938 uspjela sačuvati ne samo nezavisan stav prema vladi nego i kritički k opoziciji — pri svoj blizosti idejnoj, principijelnoj s njom. To je sudbina i zasluga za javni život »N[ove] E[vrope]« i ljudi uz ono. To je njihov udio (»БКААД«, kako vele Rusi) ili »doprinos« javnom životu.

Čega se sad bojim to je da se pitanje hrv[at]sko] — srp[ske] »nagodbe«² toliko zavuče, da se ostvarenje sporazuma bude toliko odgađalo, da bi se i ono kao i češko-slovački sporazum mogla rješavati u Berchtesgadenu ili pod njegovim pritiskom. Kako idemo, to možemo još doživjeti i to da će jednog dana delegacija Hrvata i Srba ići tamo da nas tamo rasude. Vremena Napoleona, Ljudevita Posavskog i Bajezita.

Rusija će nesumnjivo ući u tu igru kao aktivan faktor. No za sada ona se više sklanja k izolaciji. Evropa je tamo gura, a staljinski režim isto ne da joj iz izolacije izaći. Nisam ni najmanje pristaša ovog šta će poslije Staljina doći — vojna diktatura — no praktično, danas, samo ono može naslijediti Staljina a bez svrgnuća staljinskog režima Rusija ne može doći ni do unutarnje konsolidacije i umirenja ni do vanjske akcione sposobnosti.

Evropa ide, nesumnjivo, dalje k autoritarnim i diktatorskim režimima. Sad je njihovo vrijeme. Ne mislim da je vječno.

¹ Riječ je o Münchenskom sporazumu od 29. rujna 1938. god, na osnovu kojeg su Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Italija, uz patronat Hitlera i Mussolinija, uručile oblast Sudeta Hitleru. Time je Čehoslovačka žrtvovana Njemačkoj.

² Aluzija na ugarsko-hrvatsku nagodbu 1867. godine, a radilo se sporazumno među srpskom i hrvatskom buržoazijom o eksploataciji radnog naroda.

Evropska ljevica, u svim svojim varijantama i nijansima proživljava tešku krizu. Ona je sebe iscrpla. Potrebna je jedna obnova, koja će voditi računa i sopstvenim greškama ljevice i o iskustvu desničarskih i fašist[ičkih] režima posljednjeg desetodišta.

Ljevica se sad nalazi u sličnom položaju u kakvom se je nalazila desnica 1918.

Stara, klasična desnica bila je također u krizi, koja se je s vremenom i sve više širila i udaljavala. Ljevica — u raznim svojim varijantima — vodila je kolo Evrope (i svijeta).

No sa vremenom nikla je *nova* desnica, fašizam, koji je poveo računa o greškama zastarjelim programima i metodama klasične desnice i koji je (fašizam) na *svoj* način uzeo u obzir i iskustvo ljevice. Sada smo u momentu pune pobjede nove desnice, možda njenog apogeja(a možda on još i nije dostignut). No krah, iscrpljenje stare ljevice — i kom[unista] i dem[okracije] i soc[ijalista] i narodnofrontovske — jasan je, besporan — govoreći naravno u velikim linijama evropske politike.

To samo govori da je zaista nastupio momenat da počne stvaranje nove, obnovljene evropske ljevice. U narodu ima sila koje teže napretku i gotove su za tu težnju podnositi žrtve. To sam vidio u Istri i Jugoslaviji. To su pokazali i Česi u doba zadnje krize. To su pokazali i Španjolci.³ [No kad ima ta narodna baza, obnova ljevice, malo prije ili malo kasnije, malo lakše ili ili malo teže, ona je osigurana.

Na proljeće 1939 možda i napišem za Vas članak na temu »Krizna evropske ljevice«.

Kako iskustvo govori baza novih akcija bit će Jug[oslavija] i Istok Evrope (i centar) i Amerika. Jedino Evropa (Fr[ancuska] i Engl[eska] pokazuju [suviše precrtano] premalo energije i inicijative.) [One dane kad sam otprio Vam moj članak o Češkoj izašao je u jednoj franc[uskoj] sindik[alnoj] reviji članak viđenog franc[uskog] sindikaliste Roberta Loifona o »Češkoj i Francuskoj«. Loifon bio je u doba češke krize 3 nedjelje u Češkoj i on je bio potrešen aktivnošću, energijom C[entralne] i Ist[očne] Evrope o sra-vnjenju sa apatijom, mrtvilom Zapada. Dobio sam neočekivanu potvrdu moje vlastite impresije. Šaljem Vam zaključni dio njegovog članka. — Šaljem Vam također članak o držanju sovjetske štampe u doba krize. To je članak »Inostrane delegacije« (tj. inostranog C. K.) ruske socijaldemokratske stranke S. Schwarz, izišao u centr[alnom] organu te stranke »Socij[alistički] vjestnik« br. 19 od 15 okt[obra] 1938.

Češki događaji toliko su me potresli i zaokupili da sam htio pisati čitavu radnju, knjižicu o njima: zbog njihovog značenja i zbog — izgleda mi — intimnog poznavanja — ne samo češke sredine nego i mehanizma razvitka češke tragedije, uzroka sloma i uzroka sloma baš ovim putem, osjećam da sam osobito kvalificiran za ovakvu radnju. Moji članci od 1936 služe mi kao objektivni dokaz za moje uvjerenje. No napisati knjigu na 160—200 stranica to je ipak druga stvar nego članak. To bi trebalo bez i mnogo raditi, pročitati masu literature češke i ruske za ovo 12 godina što sam bio u Rusiji i napisati knjigu u 2—3 mjeseca. Sve bi to bilo moguće, kad bih imao osiguranu egzistenciju za to vrijeme. No baš zbog toga morao sam se odreći od moje namjere. Do napisanja knjige izdavača nisam mogao naći. A bez

³ Misli se na narodnooslobodilački rat (građanski) u Španjolskoj.

ovakvog oslonca, ja ostajem na položaju gdje se probijam iz nedjelje u nedjelju sa člancima, lekcijama jezika i dr[ugim] sličnim slabi i nesigurni dohotci. Tako sam poslije 3-nedjeljnih napora morao ostati po strani ideju napisati knjigu »Čehoslovačka katastrofa — simbol dekadanse Zapadne Evrope.« Uz prijat[eljski] pozdrav Vaš A. Ciliga.

P.S. Knjigu Pfeffera nisam primio. Adresa — stara.

Dragi gosp. dr Čurčin

Primio sam (samo 2 egz[emplara]!) okt[obarski] broj »N[ove] E[vrope]« a također i knjigu g. Pfefera. Pročitao sam je s interesom (ja sam do jula 1914 bio đak Mostarske gimnazije pa malo znam i ljude i kraj!) i gledat ću nešto napisao o njoj u franc[uskoj] štampi.

Spremao sam se napisati za ovaj nov[embarski] broj »N[ove] E[vrope]« novi članak, no nisam dospio. Imam sada pune ruke posla sa nekoliko ovdašnjih stvari. Jedno od njih — što sam privukao sudu za klevetu Baljkasove jednomišljenike, koji su napisali ovdje jedan članak ala Baljaks, 28. XI naznačen je proces.¹

Ja Vam ovdje prilažem taj članak kao rješenje suda o procesu.

K Vama ja imam sada jednu molbu: da mi za taj proces pošaljete jednu Vašu izjavu kao uredništva »Nove Evrope«, izjavu ovjerovljenu kod francuskog konzula u Zagrebu (i po mogućnosti na franc[uskom] jeziku) gdje biste Vi rekli svoje mišljenje o toj kompaniji i uopće o djelu Baljkasa posebice. Ukazati kako je on, Baljkas, tvrdio za 1921 i 1925 godinu upravo suprotno od onoga što sam tvrdi Viktorov² (u Vašu izjavu ne treba, naravno, unositi tko je to »Viktorov«).

Ostale moje članke o Istri izgleda da će štampati Istrani. Dobio sam toplo pismo od urednika »Istre«. On sad tek čita moju knjigu i veli da žali da ju nije prije čitao jer da bi mu to prištedjelo mnogo razočaranja posljednjeg vremena (Čehoslov[auška] i drugi međunar[odni] događaji). Oni su također štampati moj odgovor »o našem šćavunstvu« na ispad Mirkovića. No ako bi se kod njih stvar zavlčila Vi biste možda mogao štampati 4-ti moj članak »Istra danas«, molio bih Vas ipak pod pseudonimom (»Istrijanac«). Ukoliko sam ja u »Istri« u odgovoru Mirkoviću već objasnio ko je to »Istrijanac«, to bi potpis »Istrijanac« u svakom pogledu bio zgodniji. Neka mjesta iz 4-og članka možete ublažiti, ako mislite da je zbog cenzure to potrebno.

U vezi s procesom imam još niz novih troškova, pa Vas molim da mi napravite obračun za honorar i da mi ga preko mog bratića pošaljete. [Upozoravam Vas na moju novu adresu koju niže dajem. Šaljem Vam i drugi egzemplar franc[uskoj] članka i drugi egz[emplar] rješenja o procesu. Te druge egzemplare predajte molim Vas mom bratiću. [Jedan egzemplar članka Niktorova (u njemačkom izdanju »Cor. Int. Rundschau«) — precrtano].

¹ Misli se na sudski proces kojeg je vodio Ciliga protiv I. Baljkasa.

² U tekstu je iza imena Viktorov precrtano Kamilo Horvatin. Ciliga nije znao da se iza toga pseudonima krije Josip Broz Tito. Kamilo Horvatin (1896—1938), novinar, politički radnik. Bio je član KPJ od 1919, sekretar PK KPJ za Hrvatsku i Slavoniju, član OK KPJ do 1928. Od 1929. u emigraciji, u Beču, a zatim u Moskvi. Godine 1936. bio je član Politbiroa CK KPJ i jedan od urednika partijskog lista. Nestao je u staljinističkim čistkama. Posmrtno rehabilitiran.

Imam mnogo posla da spremim dosije za advokata, da nisam dospio ni da napišem odgovor na post skriptum Baljkasa »Novoj Riječi«. Za dva-tri dana to ću ipak učiniti i Vama ću kopiju poslati.

Uz srd[acni] pozdrav Vaš A. Ciliga³

38

[Varenne], 5 I 1939¹

Štovani gosp. Ćurčin

Danas je već 5 jan[uar] 39 a još nisam dobio decembarski broj 38 g. Adresa je ista, 16 av. du 11 Novembre, La Varenne S. pa Vas molim da mi taj broj pošaljite ako nije u međuvremenu već otpravljen. Moj rođak poslao mi je honorar koji ste mi Vi isplatili. Nije mnogo, no u mojim prilikama i to se osjeća. Hvala-

Moj mi je rođak pisao da će Vam ove dane vratiti sve članke »Istar[ski] motivi« pa Vas podsjećam na 4. članak prije koji ste se spremao štampati. Ja sam sada zauzet studiranjem franc[uskog] jezika pa tako ne pratim dovoljno štampu i preostaje mi nedjeljno slobodno vrijeme za neki spas (Ukr. pitanje u sadašnjem ...aspektu)² članak.

ima nekoliko odličnih članaka Vjere Aleksandrovne, koje se spremam prevesti i poslati Vam. Moj proces protiv »Int[ernacional] Presse Korrespond[ence]«³ odgođen je na 13 III. Sudac je obećao da ga više neće odgađati. Ako se poslije izbora te prilike dolje malo srede i ja bih mogao ljetos dobiti vizu došao bih dolje vrlo rado (na neko vrijeme). Uz srdačni pozdrav Vaš A. C.

39

(Varenne) 7 II 1939

Dragi gospodin Ćurčin,

šaljem Vam članak gđe V[jere] A[leksandrovne] o Zoščenku.¹ Tema i obrada imadu mislim, široki interes, i u Jugoslaviji, pa će mislim biti podesan i za »N[ovu] E[vropu]«. Drugi članak o Alekseju Tolstoju² kroz neko ću vrijeme također prevesti i poslati Vam.

Da li Vam je moj bratić donio one moje istarske članke? Sada bi bio momenat da se onaj 4-ti čl[anak] štampa. Uz eventualno ublaženje jedne ili druge riječi, što mirne duše prepuštam Vama, ukoliko sam se već mogao uvjeriti u Vašoj uredničkoj dobrosavjesnosti. Vaše napomene Wilderu³ (po povodu umjetničkih polemika) u dec[embarskom] broju »N[ove] E[vrope]« smatram da su bile umjesne i dobro obrazložene.

Ima dvije teme koje me već duže vremena privlače: španjolska drama i hrvatsko pitanje (u sadašnjoj njegovoj fazi), no sve nekako ne dospijevam. Čim smognem napisat ću, o hr[vatskom] pit[anju] rado bih još za febr[uar-ski] broj, no jedva da ću uspjeti...

Uz srdačni pozdrav Vaš A. Ciliga

³ Na vrhu pisma dodano drugom rukom: 23. XI. 1938.

¹ Iznad teksta pisma primjedba vjerojatno rukom M. Ćurčina: »Ponovo poslan XXXI/12, adresa u redu«.

² Jedna se riječ ne da pročitati.

³ »International Presse Corespondence« je bio organ Kominterne.

¹ Mihail Zoščenko (1895—1958), satirički sovjetski pisac.

² Aleksej Tolstoj (1883—1945), sovjetski pisac, autor nekoliko vrlo zapaženih romana (»Hod po Mukama«, »Petar prvi« itd.).

³ Većeslav Wilder (1878—1969), novinar i političar. Bio je suradnik »Nove Riječi«.

Štovani gospodine Ćurčin

Sa promjenom vlade¹ nastupio je za me vrlo važan i odlučan momenat da mi se dozvoli dolazak u Jugoslaviju. Boravak od pola do jedne godine dana dolje krajnje mi je potreban.

Po tom pitanju uzimam sebi slobodu obratiti se k Vama za savjetom (kako to ostvariti) i pomoću. Naša saradnja za one 2—3 godine, uz poznavanje još iz vremena 1922—1925, mislim da služi dovoljnom osnovicom za daljnje učvršćenje naših veza i odnosa.

Reći ću Vam ukratko: 1) zašto mi je dolazak dolje krajnje potreban tj. koji je cilj mog puta dolje, 2) kakav je moj pravni položaj kod jugosl[aven-sk] vlasti. Cilj boravka: 1) obnoviti stare veze, utvrditi postojeće i naći nove za moju suradnju u Jugosl[aviji] (i osobito zagrebačkoj) štampi, 2) naći jug[oslavenskog] izdavača za moju knjigu o Rusiji, 3) vidjeti se s porodicom, osobito stricem u Mostaru, gdje sam proveo g. 1905—1914 (osnovnu školu i 5 razr[ed] gimn[azije], sabrati u zagrebačkim bibliotekama historijski i literarni materijal a kod Istrana u Zagrebu i strica u Mostaru živi, usmeni materijal, koji mi je još apsolutno potrebno prostudirati i sabrati, da bih mogao pristupiti k pisanju moje knjige o Istri.² Radi se kao što Vam je to donekle već poznato o planu romana iz istarskog seljačkog života posljednjih 2—3 generacija tj. 50—60 godina, o djelu koje ja spremam posljednje 2—3 godine, a o kome razmišljam 27—28 godina.

Dok ove prve ciljeve, (o izdanju moje knjige o Rusiji i Jugoslaviji i ra-širenju moje saradnje u štampi) mogu kojekako, barem u teoriji, i odavde da rješavam, onaj posljednji — istarski materijal, koji mi još fali — bez puta u Jugoslaviju nikako. Put u Istru ljetom 1937 dao mi je mogućnosti vidjeti ljude, udisati opet onu atmosferu, da bih mogao — misaono i emociionalno povezati — prošlost sa sadašnjošću. Bez čega nije bilo moguće pristupiti mojoj zamišljenoj knjizi. Zato sam smatrao opravdanim riziko puta u Istru i prema tal[ijanskim] vlastima, i prema demagogiji staljinskih prijatelja. Naravno, kad bih mogao proživjeti godinu dana u mom selu u Istri, meni nikakve biblioteke u Zagrebu, i nikakvi razgovori s Istranima u Zagrebu i stricem u Mostaru nebi bili potrebni, apsolutno potrebni. No pošto je prvo nemoguće, to ostaje samo drugo. A da sjednem i napišem knjigu ovdje sa onim materijalom sa kojim sad raspoložem i koji mogu još ovdje da nabavim, knjiga bi izašla, to točno osjećam, shematskom, nedovoljno živome i ubjedljivom. Možda Vam je o tom svemu govorio već i moj bratić, no kako od njega dugo ništa nemam pišem i direktno.

Ne tražim ni mjesta ni položaja u Jugoslaviji, ne idem ni da se mijesam u unutrašnji politički život i borbe, već idem da izvršim jednu svoju životnu dužnost: da pokušam dati sliku života i obranu prava na život mog istarskog sela i naroda, s kojim sam vezan ne samo po krvi no i zajedničkoj

¹ Misli se na političke promjene: vladu Stojadinovića zamijenila je vlada Cvetković-Maček.

² Roman ili knjigu o Istri koju je tada zamislio napisat će mnogo kasnije. To će vjerojatno biti knjiga koja se zove: »Storice iz Prištine«, a štampao ju je pod pseudonimom Tone Valić, te će mu je objaviti — ustaše u tzv. NDH čiji je bio suradnik.

sudbini u doba rata u bježaniji iz Istre u Moravsku, i poslije rata po zajedničkom životu i borbi o kojem sam mislio kad sam bio u Rusiji u lenjingradskim palačama i uralskim tamnicama, o kome sam mislio i mislim poslije mog povratka u Evropu. Mislim da imam puno pravo tražiti i od jugoslavenskih vlasti, da mi ne smetaju, već da mi omoguće — dozvolom dolaska u zemlju — studiranje i sakupljanje tog istarskog materijala i na pitanje moje istarske knjige.

S pravne strane stvar stoji ovako: 1) ja sam dobio izgon 1925 g. 2) za moje djelovanje u jug[oslavenskoj] kom[unističkoj] part[iji] u Beču 1925—1926 i Moskvi 1926—1929 bile su izdate tjejalice u Jug[oslaviji] na osnovu kojih sam ja bio uhapšen jesenju 1937 (mada sam došao bio u Jug[oslaviju] s redovnom vizom poslanstva); 3) od 1929 g. nisam imao nikakvog odnosa k pol[itičkom] radu i borbama u Jug[oslaviji] (ni k radu kompart[ije] — to su 1937 g. priznale i policijske vlasti u Beogradu i Zagrebu; na osnovu toga Zagreb[ачka] policija smatrala je da nema razloga da mi se ne dozvoli boravak u zemlji, no Beogradska policija smatrala je: da i bez mene ona ima dosta brige pa zašto da se brine još i o meni i svako-dnevno slijedi kud se ja krećem koji »nisam ni jug[oslavenski] podanik« (moje: »pa dajte mi jug[oslavensko] podanstvo« ostalo je bez odgovora) i beogradska policija obnovila mi je izgon. Poslije povratka u Pariz, na proljeće (pr[ošle] g[odine] ja sam poslao bio (preko pariškog poslanstva) memorandum na min[istarstvo] un[utrašnjih] djela da mi se dozvoli dolazak dolje. Odgovora (pismenog) nisam dobio. No na poslanstvu su mi usmeno rekli da je moj memorandum bio odbijen.

Ukoliko, kako rekoh, s 1929 g. jug[oslavenske] vlasti nemaju nikakvog zakonskog prigovora protiv mene, pitanje mog povratka u zemlju danas je mislim ostvarivo. Nadam se na Vaš dobar savjet i pomoć i ostajem uz prijateljski pozdrav Vaš A. Ciliga.³

41

[Varenne], 13 III 1939

Dragi gosp. Čurčin,

nečekivano oštra kriza u Slovačkoj¹, ponukala me je da se opet, i ukratko, vratim svojoj staroj temi o Čehoslovačkoj. Želeći da ova stvarčica izađe u ovom broju ja šaljem ovaj, čisti, egzemplar, običnim pismom, računajući da će Vam on prije stići. Istovremeno šaljem rekomandiranim pismom prvi tekst tog članka (»na svaki slučaj«) i članak gđe Vjere Aleksandrove o Alekseju (preveden). Mislim da će taj članak predstavljati za naš svijet aktualan interes. Usput zar nije bolje deklinirati Tolstoj-a po »našu« Tolstoj, ja, ju, itd. nego ruski Tolstog, Tolstom itd? Uz prijateljski pozdrav A. C.

kombinacijom,² odlučnosti, širokogrudnosti, ravnopravnosti i uzajamnog povjerenja ispraviti stare greške i izbježati u novu katastrofu.

P. S. Ima još jedna opasnost za čehoslovačku sudbinu — to je od Podkarpatske Rusije — Ukrajine. Hoće li ona ostati kao što je danas pod njemačkim uticajem ili će biti, uz aktivnu podršku Poljske i Rumunjske i ćutljivu suglasnost Francuske i Rusije, »vraćena« Madžarskoj? U oba slučaja komplikovanje češko-slovačkih odnosa je neizbježno. A udaljenje tuđih, ego-

³ Na vrhu pisma dodano je drugom rukom: 23. II. 1939.

¹ Autor misli na naređenje Hitlera o proglašenju »Slovačke države«.

² Odavde započinje kraj spomenutog članka, koji je sačuvan.

ističkih uticaja nema, bez radikalne demokratizacije evropske situacije — izgleda na ostvarenje. Ante Ciliga.³

42

[La Varenne], 14 III 1939

Dragi gosp. Ćurčin

Pred dva dana poslao sam Vam (rekomandirano) dva članka (Vjere Aleksandrove o Alekseju Tolstoju i moja »Krizi čehoslovačkog sporazuma«).¹ Da biste moj čl[anak] o čehoslov[ačkoj] dobili što prije ja sam ga poslao i odijeljito u običnom pismu (koje putuje brže). Članak o Španjolskoj², koji za Vas mislim da napišem, odgađam do završetka Španj[olskih] događaja, tada će i ocjena moći biti bolje shvaćena i mirnije pripremljena. Upravo zbog toga ja svo vrijeme taj članak odgađam. Posle završetka borbe između Casado-Miaja i komunista u Madridu stvar je već došla u zadnju fazu i za aprilski broj vjerojatno mogu reći skoro sigurno da ću Vam taj članak poslati.

No događaji koji su se za 2 dana odigrali riješili su već ovu zadnju fazu čehoslov[ačke] tragedije. Čehoslovačke više nema.

Sa tom mogućnošću ja sam u članku već računao i dao sam sve glavne argumente za objašnjenje i crpljenje pouka iz ovakvog završetka. Radi toga mislim da članak *nije* zastareo, da nije pregažen događajima. Upravo to da je on napisan *do* završetka događaja, daje, mislim, njegovoj argumentaciji osobitu vrijednost. Zastario je, možda, naslov. Trebalo bi reći: »Neuspjeh čehoslovačkog sporazuma«, »neuspjeli pokušaji čehoslov[ačkog] sporazuma«. »Uoči Č[esko]-sl[ovačke] katastrofe« i sl[ično]. No zbog tona i sadržaja, kako i kad je čl[anak] pisan to se ne može reći. Ostaje dakle nešto ovako: »Slovačko pitanje«, »Češkoslovačko iskustvo« ...

Ono »P. S.« o Podkarpatskoj Rusiji sada je suvišno i mjesto njega ja ovdje šaljem novi P. S.,³ o završetku ovog posljednjeg akta Češko-Slov[ačkih] odnosa. *Ne mijenjajući* ništa u članku kako sam ga pred dva dana napisao ovaj P. S. daje logičnu i aktuelnu *dopunu*. Uz srdačni pozdrav Vaš A. C. 15 III ujutro. Čujem da su Njemci u Pragu. »Sutra« između »P. S.« već je danas. No ja ostavljam »P. S.« bez ove mijene.

43

(La Varenne) 25 III 39

Štovani gosp. Ćurčine,

Primo sam Vaše pismo od 20 ov. mj. Nadam se da su se poslije 20-og prilike razvijale u tom pravcu da je moj članak o Čehoslovačkoj mogao izaći. Za slijedeći broj vjerojatno da ću poslati članak o Španjolskoj (događaji tamo, kako izgleda idu ka koncu). Za dan-dva imat ću martovski broj, pa ćemo vidjeti šta ima. Molim Vas da honorar za članak u febr[uarskom] broju i za ono što izlazi u martovskom (i za gđu Aleks[andru]) date mom bratiću, ima sad neke izdatke, za koje mi krajnje treba malo novaca.

³ Na vrhu pisma dodano je drugom rukom: 20. III. 1939.

¹ Članak se zove »Politički pregled. I Čehoslovačka«, »Nova Evropa«, br. 3, od marta 1939.

² Članak o Španjolskoj, koliko se moglo ustanoviti, Ciliga nije u »Novoj Evropi« objavio.

³ Možda je to broj koji je nađen uz prethodno pismo.

Ukoliko se moja stvar rješava u min[istarstvu] unu[rašnjih] djela u Beogradu, to za sada još nisam bio u poslanstvu. Ove dane dolazi min[istar] pred[sj]ednik i unu[rašnjih] djela u Zagrebu i po tomu povodu mislim ne biste li Vi imao mogućnosti lično do njega doći ili neko drugi koga Vi znate pa da mu se iznese moja stvar. Bez lične intervencije nekog autoritetnog čovjeka kod ministra unutarnjih djela moja se stvar neće moći riješiti.

Moj stric u Mostaru nešto pokreće preko svojih prijatelja i znanaca, no to je iz provincije i ne dolazi lako do ministra.

Veoma Vas dakle molim da učinite što Vam bude moguće.

Sa srdačnim pozdravom Vaš A. Ciliga¹

44

[La Varenne], 27 III 39

Dragi gospodin Čurčin,

Baš sam sad primio jedan primjer martovskog broja »N[ove] E[vrope]« (naknadni brojevi, za članke valjda ću stići sutra). Vidim da ste dobro aktualizirao moj članak o Češkoj, no možda bi prvotna forma dala mu dramatičniji ritam, što bi izgubio na aktualnosti, dobio bi bio na predviđanju. No, to je detalj. Osnovno je, da je stvar izašla i time su, u neku ruku, i moja 3-godišnja iskazivanja o Čehoslovačkoj dobila cjelinu. I još važnije sam problem češke katastrofe nije u listu običen dan je prvi pokušaj sinteze među čuvstvom i razumom nad českoslov[ačkom] tragedijom. Iz vaših mnogobrojnih umetaka, aktualiziranje i dopuna — usavršavanje ima samo jedna, koja za moj članak nije sretna. Ono da bi Česi svojim slučajem bili izazvali svjet[sku] konflagraciju. Za to nije bila šansa (i Beneš je to dobro ali kasno uvidio) no problem je bio u tom što da se radi, kad se ostane na samo ... i k tomu je sad argumentacija mog članka ono sjajno držanje u maju bilo je ipak dok ih saveznici nisu otvoreno ostavili same ... No o tom, možda, još drugom zgodom. *Sada bih Vas molio ove tri stvari*: 1) da mi pošaljete preko bratića honorar za 3 čl[anka] (febr[uar] i mart) jer sam ostao pred prvog u velikom škripcu, 2) da mi na dug, u ime budućih honorara, pošaljete *englesko* izdanje Meštovičevih radova izd[anih] u koži (300 din[ara]) — treba da učinim za Uskrs jedan poklon Francuzima i mislim da je to najumjesnije; 3) sad dolazi u Zagreb min[istar] unu[rašnjih] djela, molim Vas da nađete Vi lično ili neko iz vaših put do njega da mi se dozvoli dolazak dolje. Znaete koliko mi je taj put važan. Avrijeme hiti. Nadam se da ćete moći to učiniti. Vas pozdravlja Vaš A. Ciliga.¹

45

[La Varenne] 10 IV 39

Dragi gosp. Čurčin

Šaljem Vam ovdje dvije stvari: članak o Panfjorovu piscu krupne »kolhozne epopeje«¹ (slijedeći članak bit će o Šolohovu, drugom krupnom seljačkom piscu ili točnije: seoskom piscu savremene Rusije) i jedno moje »objašnjenje« k mojemu članku »iz Čehoslovačke«.

U Vašoj preradi, koju ja u cjelini uzevši primam kako to i u »objašnjenju« podvlačim, potkrale su se dvije dopune, koje ne odgovaraju mom shva-

¹ Priložen je i obračun honorara za V. Aleksandrom, drugom rukom.

¹ Na vrhu dopisnice dodano je drugom rukom: 8. IV. 1939.

¹ Panfjorov, pjesnik i pisac sovjetskog kolhoznoeg sela.

ćanju. Ukratko se tu radi o važnim momentima, o kojima će se, mislim, u bližih 10 godina nemalo još pisati, kojima ću se i ja sigurno još mnogo puta vraćati, to ne mogu ostaviti tu stvar bez ispravka na istom mjestu i odmah u prvom broju da izbjegnem svake suviše spore u budućnosti o mijenjanju mojih pogleda itd., gdje ih u stvari nije bilo.

Naravno, ja Vam ostavljam, kao i uvijek, ponovno stilističke ispravke, pa i na skraćenje (ako biste Vi to smatrali *krajnje* potrebnim) no s tim da posve jasno ostane izloženje i moje tumačenje onih dviju omašaka. Po mom »objašnjenju« Vi ćete i sami vidjeti koliko je ona stvar za me hitna i principijelno važna.

Poslije albanskih događaja,² meni se ruka zaustavila, da dovršim članak o Španjolskoj. Tako je teško reći ono što bih htio i da opet izađe. S druge strane, poslije Albanije, za nas dolje španj[olski] problem otišao je nekamo u daleku prošlost. Najvažniji zaključak iz španj[olskih] iskustva, ja ipak uvrstih u moje današnje »objašnjenje«. Drugi put, ako bude zgodno, napisat ću ipak i posebni članak. Kako Vam pisah, molim Vas, da mi pošaljete akonto budućih honorara (počevši od Panfjorova) *englesko* izdanje u koži Meštovića (300 ili 280 din?) trebam ga za dar jednoj prijateljskoj francuskoj porodici, pa mislim da je to najpodesnija stvar. Uz prijateljski pozdrav Vaš Ante Ciliga.

46

[La Varenne], Uskrs 39

Dragi gosp. Ćurčin,

Pred 10—12 dana odaslao sam Vam kartu gdje sam Vas molio 3 stvari: 1) intervenirati za moj povratak lično ili preko koga od Vaših prijatelja za moj povratak dolje kod min[istra] un[utrašnjih] djela prigodom njegovog boravka u Zagrebu; 2) poslati mi preko mog bratića honorar za 3 čl[anka] (febr[uar] i mart); 3) poslati mi akonto budućih honorara *englesko* izdanje u koži »Ivan Meštović i njegovi radovi.« Kako posljednje još nisam dobio, to se bojim da Vi možda moje karte niste ni primili i ponavljam sada to isto. Doknas — sutra šaljem Vam članak o Ponfjorovu (*Kolhozna epopeja*). Albanija mi je zaustavila pero nad čl[ankom] o Španjolskoj i ne znam hoću li uspjeti poslati Vam ga. Uz pozdrav Vaš A. C.

47

[La Varenne], 19 IV 1939

Dragi gosp. Ćurčin,

Prekjučer stigao je paket s »Meštovićem«; Izazvao je senzaciju (nevjerojatno je upravo koliko Francuzi malo znadu inozemnu umjetnost!) pa sam vrlo zadovoljan da sam izabrao tu knjigu za poklon: i o Jugoslaviji je, i zadovoljava kulturni nivo i interes Francuza. A Vama srdačno hvala na otpremi na kredit.

Sa ovim kreditom bit će evo pokriven honorar za 2—3 članka, tako da i to — i za Vas, i za mene — teško pitanje gubi nešto na svojoj aktualnosti.

² Misli se na okupaciju Albanije koju je nenadano izvršila fašistička Italija 7. travnja 1939.

Iz razloga koje sam više puta navodio (što je N[ova] E[vropa] list vanpartijski neguvernamentalni kroz svih 20 godina i što je jugosl[avenske] orijentacije u širem smislu te riječi, odbijajući i lažno jugosl[avenstvo] i srp[lske] i hrv[atški] separatizam) ja veoma cijenim saradnju kod Vas, ona odgovara onom minimumu koji je za redovnu saradnju potreban ja se od te saradnje ne bih otkazao ni u slučaju da Vam Vaše materijalne mogućnosti ne dozvole više plaćati honorar; no tada bih — zbog mojih teških prilika — bio prisiljen ograničiti tu saradnju od redovne na od slučaju k slučaju. Ja živim vrlo skromno (skromnost dohotka otežava mi i rad, i pisanje), no da se živi potreban je ipak neki minimum. Honorar kod Vas osigurava mi, u osnovnom, moju sobicu, mansardu. Ako to otpadne bio bih prisiljen tražiti neki drugi dohodak tj neki drugi posao itd... Kada otplatim moj dug za »Meštovića«, mi ćemo se moći k tome pitanju vratiti i utvrditi uslove honorara, rok isplate i tarif. Jer vraćati se po povodu svakog članka tom pitanju nema ipak smisla. Dogovoriti se, pa se toga držati. Naravno, ako ima po istoj stvari bolje ili jednako vrijednih članaka od ljudi iz zemlje koji imaju službe ili druga osiguranja pa mogu doneti besplatno članke, ili ako imate bespl[atne] članke po drugim no na Vaš pogled za »N[ovu] E[vropu]« ne manje važnim i interesantnim pitanjima nalazim posve prirodnim da štampate te članke a ne moje. Ja nemam službe i neću da idem na službu jer bi me ona lišila neizbježno moje duh[ovne] slobode, mojih duhovnih potreba, zbog toga i u ime toga ja primam dobrovoljno siromaštinu, nedostatke, teškoće, preturavajući se malim stvarima ja živim zato da napišem još nekoliko velikih, za njih mi je i potrebna sloboda. No ako te male stvari, ti mali članci ne vrijede honorara ja ni najmanje ne smatram da se taj honorar treba plaćati iz humanitarnih pobuda.

Vrlo mi je žao da Vam nije moguće pokrenuti dolje pitanje mog povratka, dozvole za povratak, za ukidanje izгона iz 25 g. Zbog razloga koje sam gore naveo za suradnju, zbog tih istih razloga ja bih najvolio da ste Vi tu stvar mogli pokrenuti. Ukoliko sam za ove 3 g. u »N[ovoj] E[vropi]« i redovno saradivao, meni je to izgledalo najnormalnijim.

No Vi znate dolje prilike i mogućnosti bolje nego ja, pa ja uzimam k znanju Vaše saopćenje da Vam to nije moguće.

Moram samo da kažem da neki argumenti koje Vi navodite ne mogu da razumijem, da mi izgledaju nesporazumom, možda i zato što ste pisao u hitnji i zatran poslom. »N[ove] E[vrope]« nije nikada bila guvernementalna a ne može se u načelu pobijati režim, a lično tražiti od njega usluge«, pišete Vi. No, prvo ja i ne tražim neku *ličnu uslugu*, ne tražim ni izvoznice ni neku službu, tu se radi o *pravu*, o čovječjem i građanskom pravno i pravu javnog radnika: viditi rodbinu, učvrstiti i raširiti moje knjiž[evne] i publicističke veze u Zagrebu, Sarajevu, Beogradu, naći izdavača za jugosl[avensko] izdanje moje knjige o Rusiji, sabrati živi i arhivni materijal koji mi još fali za moju knjigu o Istri, (zbog koje sam u prvom redu i u Istru išao).

Izgon dobio sam bio do 1925 za aktivno i rukovodeće učešće u kom[unističkoj] partiji, od 1929 nisam više u toj partiji a od 1932. ni u kakvoj polit/ičkoj/ organizaciji od 29 ne primam nikakvog učešća u unut[rašnjem] pol/itičkom/ životu i borbama u Jug[oslaviji], to su dokazale i protekle 3 1/2 g. od mog povratka iz Rusije, prema tome zakonski razlog za izgon je davno otpao. Da, kad bi ja još radio u kom[unističkom] pokretu koji je u Jug[oslaviji] zabranjen, pa ipak tražio ukidanje izгона, to bi bila lična usluga.

Ukoliko se dakle radi ne o ličnoj usluzi a o zakonitom zahtjevu i pravu javnog radenika, to ne vidim *principijelnog* razloga, da takovo pitanje ne pokrene neguvernamentalni list. Naprotiv, s *čisto* principijelne strane (iako možda ne s *čisto* praktične) to je još najbolje. Ta i Vi ste sami intervenirali, kako ste mi pisali, poslije formiranja nove vlade kod vlasti sve do ministarstva da se oslobode januarskog broja »N[ove] E[vrope]« koji je bila zabranila cenzuru prošle i pavše vlade. Mislim da je Vaš postupak bio opravdan i da ste tražio time ne lično uslugu a pravo javnog radnika i javnog mnijenja. Analogično je i sa zahtjevom ukidanja mog izгона.] [Osim i povrh toga, *čisto* s praktične strane stvar stoji još povoljnije: po mom shvaćanju ni Vi ni ja ne pobijamo ovu vladu u načelu; ja već time koliko se ne miješam u jug[oslavenske] pol[itičke] borbe, a Vi ste opet zauzeli u listu i pozitivno povoljan stav za novu vladu: nezavisan stav blagonamjernog iščekivanja.

No, kako rekoh, sve kad bismo Vi i ja tu vladu u principu i pobijali, ne bismo mogli pitanje ono pokrenuti ukoliko je ono ne lično a društveno, javno, i pravo, a ne usluga. Da li će biti napisana jedna knjiga o Istri ili ne, to je nešto više nego lična stvar. U tome ja sam i osjećao moralno pravo da podignem svoje pitanje. U tom pitanju osjećam za sobom svoje selo, svoj kraj i osjećam pravo da tražim, da se to djelo omogući. Ako mi vlada to ne bi dozvolila, to je onda njena odgovornost i osjećam da bih bio u pravu činiti joj zamjerku.

No to je sad sve ostalo u sferi principa i osjećaja, ukoliko s praktične strane stvar je izgleda već povoljno riješena. Kad je početkom aprila Cv[etković] bio u Zagrebu, Hrvati su u razgovoru s njim podigli moje pitanje (jedan od Hrvata moj je školski kolega po mostarskoj osnovnoj školi i gimnaziji) i Cv[etković] je dao principijelnu saglasnost. Sada čekam da se za kojih 10—15 dana ta stvar i formalno, tj pismeno riješi. Bio sam već i kod poslanika Purića.¹ Prema tome izgleda da bismo se mi mogli za 2—3 nedjelje i sresti (najzad!). Da sam slutio da će to tako teško ići bio bih ipak reskirao ono u julu 37. g. ostati jedan u Zagrebu i doći do Vas. Vjerujem da će kako opći tog događaja tako i naš lični susret doprinjeti mnogo da se naša saradnja i naša veza, uza sve čuvanje osobnosti svakog od nas još mnogo učvrsti i raširi.

U nadi dakle naskoro viđenje srdačno Vas pozdravlja Vaš A. Ciliga.

P. S. Mislim da ste primio rekom[andirano] pismo s člankom V[jere] (Al[eksandrove] o Panfjorovu i mojim ispravkom, »objašnjenje« ili dopunom (nazovite to kako smatrate najpodesnije, za stvar najbolje) u članku »Iz Čehoslov[ačke]«. — Tamo sam Vam pisao zašto je moj namišljeni čl[anak] o Španj[olskoj] izgubio aktuelnost za Jug[oslaviju.] Neki dan sam ovdje (po povodu 18 kongresa k[omunističke] p[artije] u Moskvi) držao kritički referat »Rezultati 2 pjatiljetke«. Možda udesim nešto i za »N[ovu] E[vropu]«.

Štovani gosp. Čurčin

Nadam se da ste primio moje pismo s ispravkom k članku o Čehoslov[ačkoj] katastrofi i da će u majskom broju ta stvar izaći.] [Sada Vam šaljem mali člančić za »pol[itički] pregled« — Rusija i Evropa.¹

¹ Purić je bio u to vrijeme ambasador Kraljevine Jugoslavije u Parizu.

Mislio sam pisati veći članak, no očekivanje rezultata englesko-ruskih pregovora² prisilili me, najzad, ograničiti se ovim kratkim. No zato poslat ću Vam za slijedeći broj članak o ekon[omskim] rezultatima Pjatiljetke i savrem[enog] socijal[no]j[strukturi Rusije o čemu se i imade sada inter[esan-
nih] podataka.

Kod Vas već ima članak Vjere Al[eksandrovne] o Panforovu, za slijedeći broj poslat ću članak o Solohovu.

Uz srdačni pozdrav Vaš A. Ciliga.

Pariz 23 jula 1939

Dragi gosp. Čurčin,

Junski broj »N[ove] E[vrope]« sa člankom »Današnja Rusija i Evropa« u svoje sam vrijeme primio.] [Nadam se da ste Vi u svoje vrijeme primio moj članak »Rusija petogodišnjih planova«,¹ koji predstavlja uvod u seriju »Rusija nakon dviju pjatiljetaka«. Ovu seriju (1 oveći i 2 omanja članka) također sam napisao, no nisam ih još načisto prepisao pošto u julu »N[ova] E[vropa]« ne izlazi. No slijedeći tjedan vratit ću se k njima i k 1 augusta Vam ih odaslati.

Nastojat ću da Vam ujedno pošaljem i članak gdje Aleksandrove o Solohovu.] [Danas Vam šaljem materijal k procesu koji sam imao u Parizu s Baljkasovim prijateljima.² Nakon godine dana, nakon 2 uredna odgođenja, sud se je najzad održao. Proces je počeo 3 jula. Advokat protivničke strane tražio je ponovno odgodu kad je ovu sud odbio on je zajedno s odgovornim urednikom g. La Croix, napustio sud i ovaj se držao u njihovu odsustvu 3. jula saslušani su 7 svjedoka i moj advokat, Pjer Stibhe, počeo je svoj govor koga je produžio i završio na narednoj sjednici 11 jula. Protivna strana nije se više pojavila na sudu. Treći ponedjeljak, 17 jula sud je donio presudu: osuda odg[ovornog] urednika »Correspondence Internationale« po 200 fr[anaka] globe (tj. praktično na 2500 fr[anaka] u korist državne kase), isplata meni simboličnog 1 franka za moralnu odštetu i obavezno publikovanje presude u 2 pariška lista po mom izboru a na trošak La Croix. Da sačuvam strogo moralno politički karakter procesa ja sam tražio samo simbolični franak oštete, mada bih bio *dobio* ne samnje 5000 franaka da sam ih tražio. No ja nisam htio dati izliku bilo kome da bi mogao reći da sam se su-
dio iz novca.

Ovakav stepen kukavičluka, odsustvo i male prividnosti odgovornosti za svoje tvrdnje, ovakvo otvoreno priznanje svoje nesposobnosti bilo šta reći u dokaz svojih toliko teških optužaba, ovako priznanje svoje krivice, nisam ipak ni ja očekivao. Računao sam da će pokušati koliko-toliko braniti se dokazivati, napadati.] [Sve skupa je to, naravno, vrlo žalosno, ovako rasulo, ovako napuštanje, ovaka demoralizacija...] [Svoj »Post Skriptum« (Nova Ri-

² XVIII kongres SKP(b) održan je u Moskvi, u Kremlju, od 10—21. ožujka 1939.

¹ Članak o kojem je riječ zove se: »Današnja Rusija i Evropa«, a objavljen je u »Novoj Evropi«, br. 6—7, od maja-juna 1939.

² Članak pod takvim naslovom nije pronađen.

¹ O tome vidi napomenu 30/2.

² Pod Baljkasovim prijateljima Ciliga misli na članove redakcije »Internationale Presse Corespondence«.

ječ) 28 jula 1938.) Baljkas je završio hipokritski sa tužbom na cenzuru koja mu tobože smeta da dâ dokaze svojih tvrdnji i prigrazio je doslovce: »Kad se budemo mogli u većoj mjeri koristiti slobodom iskazivanja misli, navratit ću se ponovno na ovaj slučaj«. [Pa eto sad, kad im se pred pariškim sudom, gdje ne mogu ni oni odricati da se može slobodno govoriti, slobodno iskazivati svoje misli — oni uopće utekoše, zamuknuše.] [Ovo sve daje pravo i potrebu da i ja, ili možda još bolje uredništvo »N[ove] E[vrope]« da svoj »Post scriptum« sa izvještajem o sudu (možda: točni — kao dokument! — prijevod notice iz »L'Oeuvra« od 18 jula, sa dopunom imena svjedoka plus Vaš komentar).] [I pravo je, i potrebno da jugoslavenska javnost dozna o ovom procesu, o njegovu rezultatu. Francuska, pariški sud, »L'Oeuvre«, to ipak nešto znači za dem[okratske] elemente u Jug[oslaviji] među kojima su Baljk[asovi] prijatelji tako usrdno i široko širili svoje klevete. Na koncu, tu je došlo djelo na vidjelo.] [Dajem Vam još karakteristiku svjedoka:

[Bio bih Vam zahvalan ako biste mi jednom kartom, u dvije riječi, javio, kako mislite po ovoj stvari: da li ćete Vi od uredništva dati izvještaj i komentar ili ostaje da ja to učinim. Ja ću Za prepisku je već prekasno. Ostaje da se bilješka sastavi u Zgbu. Vam u bliže vrijeme poslati još i puni tekst presude (do njene publikacije u 2 novine proći će još izvjesno vrijeme, zbog juridičke procedure, koju može protivna strana da na neko vrijeme zavuče) — precrtano] autorom pisma — O. S.)

Charles Rapoport — viđeni stari socijalistički i komunistički pisac u Francuskoj, pisac »Život Jauresa« prevedenog (mislim — precrtano, O. S.) i na srpski.

J. E. Modigliani — poznati talijanski socijalist i bivši dugogodišnji poslanik u Tal[janskom] parlamentu. Modigliani saopćio je sudu, kako je njemu, advokatu udovice Mateotti bio 1926 nakon što su mu kancelariju i stan bili opljačkani, bez daljnjeg bio izdan pasoš za inostranstvo i kako uopće po pasošu i danas živi redovno kao tal[ijanska] emigracija.

Dragi Nikolić — srbijanski socijalista dugo živući u Parizu, on je dao karakteristiku mojih napisa u Jugoslaviji.

Katja Landau — udovica u Španjolskoj od GPU u tamnici tajno bez presude ubijenog austrijskog komunista opozicionera Kurta Landau.

Alfred Rozmer — bivši urednik (1929 g.) »Humanité« b[ivši] član Izvršnog odbora Komunističke internacionale. On je odbio da je sin Trockog, Sjedor, (umro lani) išao u Jug[oslaviju] bilo sa mnom, bilo bez mene.

Marsô Piner — poznati francuski lijevi socijalist.

Ivan-Franc radnik provevši 11 g. u Rusiji, pisac knjige »L'URSS-telle qu'elle est« s predg. Andre Gide-a.

Srdačni pozdrav Vaš Ciliga.

P. S. 3 augusta. Zadržao sam otpravku ovog pisma kad sam doznao da će mi bratić biti u aug[ustu] u Zagrebu pa ga šaljem preko njega. Članak »Rusija poslije dviju pjatiljetka« ako ne sad barem prvu polovinu poslat ću za 3—4 dana Vaš A. C.

Dragi gosp. Čurčin,

Hvala na knjizi o Sv[etozaru] Miletiću¹ ocu naše generacije, posljednje generacije idealističkog nacionalizma. Pročitao sam je s interesom i emoci-

jom, uspomenama na dobu 1908—1914—1918. Kod tog je dobro što se podvlači u svemu ne samo njegovo srpsko značenje, no i šire hrvatsko — srpsko, slovensko i demokratsko. Skromna je uloga »N[ove] E[vrope]« u Jug[oslaviji] naše epohe, od 1918 na ovamo, no časna. S time će »N[ova] E[vropa]« sigurno ući u našu istoriju.

Primio sam i sept[embarski] broj »N[ove] E[vrope]«. Vidim da mojih članaka o Rus[iji] nema. Ne razumijem baš dobro, zašto. Meni izgleda da je baš sada vrijeme za njihovo štampanje. Pakt Hitlera — Staljina,² ako se on i nije direktno predviđao na ovaj čas no njegova principijelna mogućnosno naširoko se je objašnjavala općim stanjem i interesima savremene Rusije i Stalj[inove] vlade. Ja mislim da bi sad bilo vrijeme izdati kao posebnu knjižicu moje članke o Rus[iji] iz »N[ove] E[vrope]« 1936—1939. Svi moji članci upravo služe objašnjenju tog što se sad događa. Šta Vi mislite?

Pozdrav Vaš A. Ciliga.

Pariz, 15 marta 1940

Poštovani gospodin Ćurčin,

Šaljem Vam danas obećanu kopiju mojih Memoranduma. Smatrao sam korisnim poslati Vam kopiju ne samo posljednjeg, od maja 1939, poslije razgovora Dr Ilije Jakovljevića¹ sa D. Cvetkovićem² (koji se razgovor i u Memorandumu spominje), no i onog prvog od proljeća 1938, odmah poslije mog dolaska iz Glavnjače u Pariz. Tamo je opširnije izloženo svo moje »djelo«.

Zauzet pisanjem »Krlježina rata...«³, nisam uspio ranije da nađem te zabačene negdje stare dokumente, pa ih šaljem kasnije nego što sam namjeravao, mada je to za me *vrlo važna stvar*, ukidanje tog izгона.] [Ako bude potrebno, ja ću napisati još i lično g. Branku Ćubriloviću.⁴ Prema jednoj vijesti, koju sam dobio sa strane, on će zaista htjeti da se zauzme u toj mojoj stvari.

¹ Svetozar Miletić (1826—1901), političar, urednik novosadske »Zastave«. Politička mu je orijentacija građansko-demokratska i republikanska, te je kao takav na prelazu od feudalizma u kapitalizam odigrao progresivnu ulogu u historiji srpskog i ostalih jugoslavenskih naroda (Enciklopedija Jugoslavije, tom 6, Zagreb, 1965, str. 110).

Ovdje se vjerojatno misli na knjigu K. Milutinovića, Svetozar Miletić, Zagreb, 1939.

² Pakt Hitler-Staljin, koji se u sovjetskoj kronologiji naziva sovjetsko-njemački dogovor o nenapadanju, potpisan 23. kolovoza 1939. godine.

³ Ilija Jakovljević (1898—1948), književnik, advokat, urednik »Hrvatskog dnevnika« i književnog časopisa »Savremenik«.

⁴ Dragiša Cvetković (1893—??), pravnik, političar, ministar i zajedno s dr Vlatkom Mačekom na čelu kraljevske jugoslavenske vlade koja potpisuje pakt s Hitlerom 1941. godine.

⁵ Pod »Krlježinim ratom« treba shvatiti Krlježin sukob na ljevici, odnosno Krlježin sukob s lijevo orijentiranim književnicima-komunistima.

⁶ Branko Ćubrilović, doktor prava, bio je u to vrijeme narodni poslanik.

Pred nekoliko dana poslao sam »Krležin rat« protivu »barbara«⁵ mom bratiću da ga on poslije pročitavanja odmah odnese Vama. Mnogo bih volio kad biste ga mogli donijeti u »N[ovoj] E[vropi]«.

Ukoliko je »Krleža« ispaao veći nego sam pretpolagao, a moji dohoci od engleske knjige dođoše opet manji no sam se nadao, moram jako da žirim sa drugom knjigom pa tako članak o »srp[skom] pit[anju]«⁶ za nekoliko mjeseci moram da odgodim.

Duboko Vas poštuje Vaš A. Ciliga

52

[Paris], 9. IV 1940

Mnogopoštovani gosp. Čurčine,

Prošli mjesec poslao sam na adresu mog bratića članak o Krležinom »Antibarbarusu«, no niti od bratića niti od Vas nisam dobio nikakva glasa i bojim se da je propao. Zato sad šaljem novi egzemplar i rekomandirano direktno Vama, uz neke promjene u koliko sam mnoga mjesta, morao obnoviti po pamćenju.

Onaj drugi članak o srpskom pitanju moram odgoditi na kasnije, on bi trebao više vremena nego što ga sad slobodna imam. Moram žuriti sa svojom drugom knjigom...

Bio bih Vam vrlo zahvalan kad biste ipak mogao objaviti »Krležu« u »N[ovoj] E[vropi]«. Ja sam već priviknuo k Vama, pa valjda i neki moji čitaoci. Dodirnuo sam niz drugih pitanja koja bi dali aktuelnost i interes članku i u »N[ovoj] E[vropi]«.

Poslao sam Vam kopije dvaju mojih Memoranduma Min[istarstvu] Unut[rašnjih]. Dela po ukidanju izгона. Jeste li ih primili i uspjeli šta poduzeti? Jeste li imali šta od Br. Čubrilovića? Da li da mu i ja napišem direktno odovuda? Šta Vi mislite o tom?

Za majski broj uspjjet ću Vam, nadam se, prevesti jedan članak Vjere Aleksandrovne o Šolohovu — sad je izišao i posljednji — IV — dio njegove epopeje »Tihi Don«.¹ Uz iskreni pozdrav Vaš AC.

A. Ciliga 4 rue Beuvri Paris 18^e

53

[Paris], 24. IV 1940.

Dragi gosp. Čurčin

Hvala na Vašem pismu. Postupio sam saglasno Vašem savjetu i otprovio sam danas pismo Čubrilo[oviću]. Pisao sam medju ostalim i o Vama, da ćete Vi doći do njega kad budete u Bgdu. Sada baš nemislim otići u Juglo-

⁵ Krležin rat protiv »barbara« je zapravo Krležin »Antibarbarus«, djelo kojim je on odgovorio na mnogobrojne napade, njegov obračun s lijevim književnicima-komunistima koji su ga optuživali i kritizirali. Ovdje bi trebalo spomenuti da je Ciliga određeno vrijeme bio povezan s Krležom i to kao suradnik časopisa »Književne Republike«, gdje je objavio 1924. u br. 2 članak: »Savremena Rusija u našim školskim knjigama (Kulturni škandal plus ultra)«.

⁶ Članak ili knjiga Cilige o srpskom pitanju nije pronađena; nije poznato da li ju je napisao.

¹ »Tihi Don« je roman Mihaila Šolohova, a obrađuje se u njemu tema građanskog rata na Kubanu i na Donu u Rusiji.

slaviju] situacija je previše nesigurna, no nekako bih želio imati jedanput svršenu tu stvar s izgonom. — Kao što sam usmeno rekao, ponavljam i sada: da sam saglasan na publikaciju mog članka o Krležinoj polemici¹ svugdje gdje Vi eto nadjete zgodnim. Ja znam dobro Vašu skrupuloznost i visoko je cijenim. Što se tiče Vilderove Nove Riječi bojim se, da on tu stvar neće htjeti štampati. Oni imadu niz veza sa kom. (izborni glasovi, štampanje »Izraza« i dr.) i to se i suviše osjeća kod Vildera. No ako ne biste uspio ni kod Vildera ni drugdje, ja bih Vas još jedamput zamolio za »N[ovu] E[vropu]« Moj je članak vrlo kritičan za Krležu, kritika je oštra po suštini (i ako ne po formi) i takav se članak kao pomirenje nebi mogao da shvati tim više što ja u onom starom sporu nisam sudjelovao i u ono vrijeme nisam u »N[ovoj] E[vropi]« ni saradivao. — Sad sam jako zauzet mojom knjigom o Sibiriji no zbog aktualnosti (put Đorđevića) članak o Stalj[inu]. — o Rus[iji] ipak ću napisati i poslati Vam oko 3. V. Pozdrav Vaš A. C.

54

[Paris], 2 maja 1940

Dragi gosp. Ćurčin,

Mjesto jednog općenitog, istorijskog tako reći članka o Staljinu ili Sovjetima, ja sam eto napisao danas jedan posve aktualan članak o srp[skoj]-krv[ataskim] srp-bug[arskim] i jugosl-ruskim odnosima.¹

Obzirom na vrijeme koje proživljujemo, ja sam se odlučio da ga odmah šaljem, ne prepisujući ga. On je, ovaj put, jako na široko pisan, pa se nadam da ćete ga moći lako čitati. [A ako bi 2 posljednje stranice bile teške, dajte ih mom bratiću prepisati (pozovite ga telefonom ili kartom, on će to rado učiniti i usput će odmah pročitati članak za to ...) — precrtano, O. S.].

Ja imam sad mogućnosti dobiti nešto novaca od rodbine iz provincije, pa Vas molim da mi preko g. Belina¹ isposlujete dozvolu — jednokratnu na 10.000 dinara ili mjesečnu na 1.500 dinara. Ako bi Vam kod toga bio potreban moj bratić (na pr. ako bi bilo potrebno da molba ide od njegovog ime-na) on će Vam sve učiniti. Ja sam sad izgubio jedan mali posao, koji sam ovdje imao, usto je došla ona nesigurnost veze s Jugoslavijom i baš sam u teškom položaju, vrlo teškom. Molim Vas veoma, da tu stvar s dozvolom isposlujete.

Trebalo bi mi također jedno svjedočanstvo od redakcije »N[ove] E[vrope]« da sam njen redovni saradnik, dopisnik iz Pariza. Na francuskom jeziku, pisano na mašinu, sa potpisom i pečatom. Molim Vas da mi ovo posljednje odmah pošaljete, rekomandiranim pismom.

Srdačno Vas pozdravlja Vaš odani A. Ciliga

Adresa stara: 4 rue Beuri

¹ Nije nađen Ciligin članak o Krleži i njegovoj polemici s njim.

Štovani gospodine Doktore,

Ove dane potpisao sam kontrakt za englesko izdanje moje knjige, pa se nadam da će sada ići lakše i s Amerikom. U vezi s time molio bih Vas 1) da mi preko g. Lupisa, nabavite adresu našeg zemljaka. L. Adamića htio bih se direktno s njim povezati, 2) molim Vas da mi još jedamput pošaljete sadašnju adresu g. Alekse Božića mog starog druga. Njegovu sam adresu negdje zametnuo i ne mogu sad da je nadjem Htio bih izdati moje sabrane članke iz »N[ove] E[vrope]« 1936—39 o Rusiji kao posebnu knjižicu »Kuda ide Rusija?«¹ Mislim da bi takva knjižica našla sada dobru prodju i povoljan interes. Ne bi li ona mogla izaći u nakladi »N[ove] E[vrope]? Za januarski broj mislim Vam poslati članak o ratu (s obzirom na Poljsku, Finsku i td).

Uz srdačni pozdrav Vaš A. Ciliga.

A. Ciliga 4 rue Beuri Paris

РЕЗЮМЕ

ПИСЬМА ДОКТОРА АНТЕ ЦИЛИГИ ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ЖУРНАЛА »НОВА ЕВРОПА« МИЛАНУ ЧУРЧИНУ (1936—1940)

Иван Очак, Петар Стрчић

В ввводной части публикации дана краткая биография доктора Анте Цилиги (1898—) журналиста из Истрии, ренегата коммунистического движения, бывшего члена Политбюро ЦК КПЮ, который был вынужден в 1925. году эмигрировать из страны. В эмиграции в Москве Цилига был преподавателем в Коммунистическом университете национальных меньшинств запада. Между тем в 1930 году был арестован и отослан в Сибирь за критику политики И. В. Сталина. Ему, все же удается в 1935 году освободиться из заключения и уехать из СССР. Он живет в Париже занимается журналистикой, пишет статьи и книги против Сталина и его диктаторской политики в Советском Союзе. От 1936 по 1940 годов Цилига послал из Парижа 55 писем (которые являются со держанием этой публикации) Милану Чурчину (1887—1960) писателю и главному редактору загребского журнала »Новая Европа«. В этих письмах А. Цилига пишет о своих личных проблемах, о сотрудничестве в журнале »Новая Европа«, а больше всего уделял внимание критике сталинским чисткам. Много внимания в этом плане уделял вопросу освобождения своих югославских товарищах, которые томились в лагерях в Сибире. Кроме этого, его в статьях публикуемых в ж. »Нова Европа« интересовал вопрос отношении Югославии-СССР. Несмшря на его, в сущности антисоветское навтрование, он боролся за восстановление югославско-советских дипломатических отношений.

¹ U toku 1940. godine A. Ciliga je u »Novom vremenu« objavio dva članka o Rusiji: u br. 1, za 1940. godinu članak »Rusija u ratu« i u br. 5, članak: »O Rusiji i Južnim Slavenima«.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 20

ZAGREB

1987.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 20

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

ANTIC dr. LJUBOMIR, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student Filozofski fakultet, Zagreb

BRANDT dr. MIROSLAV, ul. Socijalističke revolucije 73, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

IVELJIĆ ISKRA, Ilica 165, Zagreb

JANEKOVIĆ-RÖMER ZDENKA, Filozofski fakultet, Zagreb

JURIŠIĆ IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

LAUŠIĆ dr. ANTE, Centar za istraživanje migracija, Trnjanska bb, Zagreb

LOVRENOVIĆ mr. DUBRAVKO, Račkog 1, Filozofski fakultet, Sarajevo

MIJATOVIĆ ANĐELKO, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb

OČAK dr. IVAN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest, Krčka 1

PARNICA ROBERT, student Filozofski fakultet, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Filozofski fakultet — Zavod za hrvatsku povijest,
Krčka 1, Zagreb

PERIĆ dr. IVO, Istraživački centar JAZU, Lapadska obala 6, Dubrovnik

ROKSANDIĆ mr. DRAGO, Filozofski fakultet, Istorijjski seminar, Čika Ljubina
18—20, Beograd

STRČIĆ dr. MIRJANA, Kumičićeva 42, Rijeka

STRČIĆ PETAR, Arhiv Hrvatske, Zagreb

STUBLIĆ ZLATKO, Vlaška 12, Zagreb

SZABO dr. AGNEZA, Muzej grada Zagreba, Zagreb